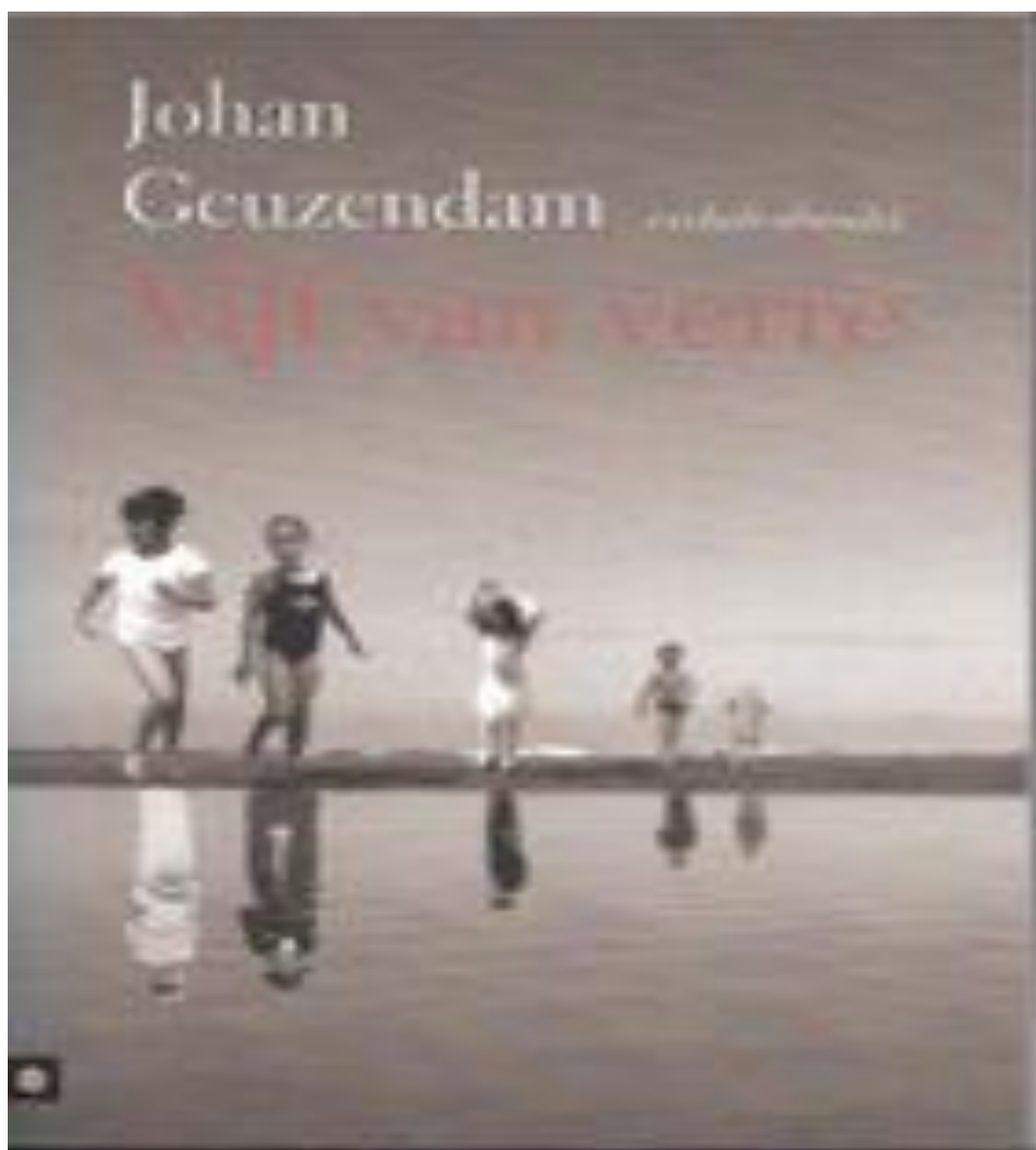

Herziene versie van "*Brieven aan mijn kleinkinderen*" aangevuld met een vijfde brief.

Voor Roos, Saar, Noortje, Pim en Teun

INHOUD

DE EERSTE Streefbaasjans

Naamloos.

Streefbaasjans.

Troost.

Vanzelfsprekend.

Los.

DE TWEEDE Bennadje van de Moarebeernd

Gedachtenis.

Bernard.

Foto's.

DE DERDE Theodora

Wiegje.

Missers.

Waawh.

Genegen.

Onbalans.

DE VIERDE Kappertje

Kappertje.

Zin.

Wortels.

Butje.

Geslacht.

DE VIJFDE Willemina

Sprong.

Groep.

Gelegenheid.

Spil

DE EERSTE

NAAMLOOS

Naamloze nog, dit verhaal is voor jou geschreven. Bij je geboorte krijgen je ouders het in bewaring.

Eerst krijg je jouw naam, later deze brief.

Het duurt nog wel even voordat jij hem kunt lezen en begrijpen.

Voor die tijd heb je al veel gehoord over waar je vandaan komt, je nest, wie je voorgingen, wie ze waren en hoe ze leefden in hun kleine wereld temidden van de grote.

Drie maanden was jij al bij je moeder, toen zij haar vader vertelde dat je onderweg was. Dat was een grote en verwarrende verrassing voor hem. Nieuw leven, jij, was op komst, terwijl hij nog volop in beslag genomen werd door het te vroege overlijden van je grootmoeder, de onvergetelijke moeder van jouw moeder.

De bewuste keuze van je ouders voor een nieuwe generatie viel samen met de verwerking van het verlies van Thea.

Blijde verwachting ging gepaard met droefenis.

De tranen leken hetzelfde, maar kwamen nu ook voort uit blijdschap en dankbaarheid. Het verdriet om het verlies van je grootmoeder was niet minder, maar anders geworden. Het voelde niet alleen meer bitter om wat haar onthouden was.

Je opa schreef je ouders:

“Veel gaat er in me om.

Ik feliciteerde jullie en gaandeweg voelde ik me ook feestelijk.

Overrompeld was ik vorige week.

Vroeg in de morgen is het nog. De tijd tussen het opstaan en naar de nieuwe woning in Enschede gaan, benut ik om jullie iets te schrijven over wat er met me gebeurt. Opruimen van het bouwstof zal deze zaterdag heel anders voelen.

Alle gevoelens onder woorden brengen, lukt niet, wel de belangrijkste.

Jullie zijn kind af.

‘Wat zijn ze al ver in hun verwerking van het ontzaglijke verdriet over het verlies en gemis van Thea’, was één van mijn gedachten.

‘Ze zijn met... aan nieuw leven begonnen.’

Dat deed ik ook al snel.

Je moeder was nog helemaal bij me, toen Marieke op mijn weg kwam. Dat was mooi, maar voelt dubbel. De balans slaat nog vaak door naar verdriet over Thea's voorbije leven met ons. Het lijkt dan een wip-wap waarop gemis soms zo zwaar drukt, dat aan de ene kant perspectief nauwelijks een voet aan de grond krijgt, omdat de andere kant de hakken in het zand zet.

Deze week heeft het vooruitzicht op het nieuwe leven weer wat meer balans gebracht. Dat voelt lichter.

Jullie worden moeder en vader.

Ik word opa.

Die kunnen heel belangrijk zijn, weet ik van mijn eigen opa Jans. Er wordt een kind geboren, een tweede generatie uit Thea en mij..

De wekkende oorsprong van jouw leven, Cathy, dacht daar stilletjes wel eens aan.

Beelden schieten te voorschijn: jij negen maanden in haar, je razendsnelle geboorte, je verkoudheden, je springen, dansen, verkleed- en ontkleedpartijen, je toneelspel, de geboortescènes in het zondagochtendbed.

Het theater van zijn en doen alsof is de realiteit geworden. Jullie hebben haar kleinkind verwekt.

Proficiat en liefs!!! «

Jij leeft.

Straks heb je drie oma's. Je zult ze alledrie leren kennen, ook je oma Thea, want die zit in je, door je moeder. Over haar zul je veel horen.

Misschien van je opa op de bank voor het oude meestershuis in Enschede, zoals hij destijds van zijn opa Jans.

Ze zaten op de bank voor het boerderijtje en klompenmakerij in Enter. Jans hoorde nauwelijks nog, maar luisterde des te beter. Daardoor begreep hij veel.

Doof worden zit in de familie. Krijg jij dat mee? Wellicht. Hopelijk word je niet stokdoof en krijg je veel fijne dingen mee. Van wie? Van je ouders natuurlijk. En die weer van hun ouders en zo verder terug.

Krijg je wat mee van je oma Thea, of van haar ouders die op een boerderij in Lonneker leefden? Heb je wat van je andere voorouders die leefden van een kapperszaak in Rijssen? Je krijgt er in elk geval iets van mee, als je verder leest.

Waar beginnen? Bij je moeder of wat verder terug? Zover er her-in-neringen zijn? Die gaan vier generaties terug. Je komt van veel verder, van zo vergeten ver. Van vóór de wereld van je betovergrootvader Jans, van voor ons mensenheugenis.

De wereld van Jans kende vanzelfsprekendheden, troost en verbondenheid.

Hij stierf zeventien januari 1964. Hij kwam op de wereld op veertien juli 1878.

In datzelfde jaar kwam de eerste schoolwet. Die regelde de opleiding tot onderwijzer. Frappant, zonder die wet had jouw opa waarschijnlijk nooit onderwijzer kunnen worden. Het jaar en de geboorte van Jans maakten in dubbele zin de latere weg voor hem vrij.

Jans groeide op in een Nederland dat dankzij Thorbecke sinds 1848 een grondwet had.

Vijf jaar voor zijn geboorte kreeg ons land een nieuw schooltype voor voortgezet onderwijs: de H.B.S. Aan die hogere burgerschool kwam Jans nog niet toe, maar steeds meer mensen kregen onderwijskansen en werden mondiger.

Handel en verkeer namen toe. Er kwamen fabrieken. In Twente vooral textielfabrieken. Door het 'slaven'werk ontstonden arbeidersbewegingen, vakbonden en politieke partijen.

Zonder zich er bewust van te zijn, groeide Jans op met de Beweging van de Tachtigers in de poëzie.

Op de kweekschool voor onderwijzers, sprak een gedicht van Willem Kloos, jouw opa erg aan.

*Nauw zichtbaar wiegen op een lichten zucht
De witte bloesems in de scheemring- ziet,
Hoe langs mijn venster nog, met rasch gerucht,
Een enkele, al te late vogel vliedt.
En ver, daar ginds, die zacht- gekleurde lucht
Als perlemoer, waar ied're tint vervliet
In teérheid... Rust – o wondervreemd genucht!
Want alles is bij dag zóó innig niet.*

*Alle geluid dat nog van verre sprak,
Verstierf – de wind, de wolken, alles gaat
Al zacht en zachter – alles wordt zóó stil...*

*En ik weet niet, hoe thans dit hart, zóó zwak,
Dat al zóó moê is, altijd luider slaat,
Altijd maar luider, en niet rusten wil.'*

De gesprekjes die jouw opa met de zijne had voor het boerderijtje, kregen bijzondere betekenis.

Ze legden iets bij hem aan wat verder ging dan erven.

Op die momenten besepte hij dat nauwelijks. Ontkiemen vraagt nu eenmaal tijd.

Ook jij zult op die manier erven. Van je vader en moeder. Zij van hun ouders.

Zo gaat dat terug en door.

Wat hebben voorouders met hun aanleg gedaan onder de omstandigheden waarin ze leefden?

Waar waren ze van afhankelijk? Konden ze hun leven wat naar hun eigen hand zetten en er met hun aanleg wat aan veranderen? Hoe dachten ze over het leven? Welke zin gaven ze eraan?

Is de zin van het leven: het zich aanpassen aan veranderingen, het zich hechten en weer loslaten, het zoeken naar troost? Wat is het leven eigenlijk waar jij straks instapt? Wanneer is het vanzelfsprekend dat je er weer uitstapt?

Je daarover iets vertellen, begint bij je betovergrootvader Jannes Averdijk .

Dat was een interessante man. Hij hielp je opa iets meer van het leven te snappen. Misschien is dat met dit verhaal voor jou ook zo en anders vind je het hopelijk gewoon leuk om te lezen.

STREEFBAASJANS

Hij is de ‘eerste’ in de rij.

Vijf generaties terug waren er nog nauwelijks auto’s en nog maar weinig verharde wegen. De oudste straatweg in Twente is begin 1800 aangelegd door Napoleon in de Franse tijd. Die klinkerweg liep van Oldenzaal naar Deventer over Hengelo, Delden, Goor, Markelo en Holten. Op sommige plekken bestaat die hoofdweg van toen nog als Postweg.

Waarom je dat moet weten?

Omdat Jans als jongen van nog geen twintig met paard en wagen de voor hem wijde wereld in trok. Hij reisde, nee hij ‘emigreerde’ naar Holland. Niet met de trein, de auto of het vliegtuig. Hij voer naar Heilo, om daar klompen te maken en te verkopen. Hij maakte zoveel mogelijk gebruik van die hoofdweg, maar hobbelde ook over grind- en zandwegen. De reis duurde dagen, want veel wegen verkeerden in ellendige staat. Af en toe waren het modderpoelen als ze laag gelegen waren, dan weer rulle wagensporen die dicht waren gelopen, het maalde heette dat. Jans zei: ‘Het spoor bleef stoan, jông’n.’

Boeren en boerrichters van aangrenzende marken verleenden dan hand- en span- of wagensdiensten. Ze hielpen drukken en trekken of spanden hun eigen paarden in om de vastgelopen wagen los te trekken.

Zo bereikte Jans met zijn span het plaatsje Heilo, waar hij de kost verdiende met het maken van klompen. Het kinderliedje ‘ Een karretje op de zandweg reed’, kreeg zo een eigen betekenis voor je opa. Of zijn opa het af en toe zong, is niet bekend.

‘De maan scheen helder, de weg was breed’, maar de voerman lag zeker niet te rusten.

In Holland leerde Jans een meisje kennen waar hij verliefd op werd. Hij vertelde dat toen hij al in de tachtig was. Al die jaren was ze in zijn gedachten gebleven. Stokdoof was hij ondertussen geworden.

De gespierde volle armen waren er nog, maar zijn stijve knokige handen konden de beitels, gutsen en klompboren niet meer zo sturen, dat hij in het schuurtje naast het boerderijtje, nog een klomp uit het populierenhout kon draaien.

De nog statige Jans beschreef hoe hij klakkend met de tong, over de smalle ronde weggetjes hobbelde, veelal bestraat met kinderkopjes.

Als autochtone gastarbeider in het verre Holland, had hij haar leren kennen.

Hij had haar ook weer verlaten, want in het Twentse wachtte Fenken op haar Jans.

Van het gespaarde geld kocht hij een stuk land met daarop een klein boerderijtje en een daglonershuisje waarin ‘d’er ene van de Streef woonde, een vrijgezel uit het geslacht Slag, bijgenaamd Streef.

Zo werd hij baas van Streef en dus Streefbaasjans genoemd.

Tot op hoge leeftijd was zijn Heilose liefde hem bijgebleven, was ze in zijn gedachten.

Naast zijn opa gezeten op de bank voor het boerderijtje aan de oostkant uit de zon, vertrouwde hij dat jouw opa toe na al die jaren. Haar naam kon hij zelfs noemen. Die verwaaide met de oostenwind richting oorsprong. Hij vertelde over een meisje uit Holland, alsof hij nóg verliefd was.

‘Jehan, ik heb ne brugge veur oe, loat den oaln toch op de baanke’.

Je betovergrootmoeder Fenken maande vanuit de deuropening van de waskamer.

Dat was een soort gang die dienst deed als keukentje. In vroeger dagen werden daar waarschijnlijk ook de melkbussen schoongespoeld. Een dubbele boterham had ze klaargemaakt. Van het zware brood, dwars voor haar borst tegen het blauwgrijze jakje gedrukt, had ze voor het aanrechtje met een lang broodmes twee boterhammen afgesneden. Karakteristiek hield ze in haar linkerarm het brood, omklemd door de kromming aan de binnenkant van de elleboog. Met de rechterhand sneed ze de plakken af, de snijkant van het mes naar zich toegekeerd.

‘Ja, opoe’, riep je opa terug.

In het hoofd van de grote, rustige, oude en meestal stille man, rumoerden veel gedachten, overpeinzingen en herinneringen. Stil lagen zijn grote werkmanshanden over de manchesterbroek gevouwen. Als je scherp observeerde, zag je aan de op en neergaande borst onder de blauwe boezeroen, zijn ademhaling. Dat was je opa nog niet eerder opgevallen.

Fenken maande opnieuw. Haar toon was dwingend en bijna aanmatigend:

‘Loat ‘m toch, héé is zo doof as n’en kwartel.’

Ze nam de wijze man niet meer geheel serieus, of deed alsof. Haar wereldje was klein gebleven. Intelligent als ze was, besepte ze dat ook. Met haar gebektheid en zelfbewuste ego, dacht ze dat aardig te verbergen en zich te kunnen redden.

‘Opa, ik haal efkes déé boterham op.’

Langzaam sprekend, goed articulerend, elkaar aankijkend, konden ze praten.

Hij begreep het, zeiden zijn wat droeve ogen. Onderweg naar de boterham kwam bij je opa de gedachte aan het gedicht van Kloos weer boven. Die werd verstoord door:

‘Wat héj doar toch an, Jehan, héé versteet ‘er niks van en ie kónt ‘m ook nit helemoal mér gelewn.’

‘Nou, opoe, dat steet nog mèr te bezeen. Dankjewel veur de boterham.’

‘Noa ja, dan meujt ook zelf weetn.’

Ze schuifelde in haar dagelijkse jak en rok met het katoenen ondermutsje van de knipmuts op haar hoofd door de keuken naar de deel.

Jouw opa liep terug naar de zijne. Die vroeg zich af of zijn Heilose nog leefde.

Zijn belofte terug te keren naar Enter om Fenken te trouwen had hij gehouden. Gelukkig maar, anders was jij nu waarschijnlijk niet op komst.

Fenken en Jans kregen vier kinderen, twee jongens en twee meisjes.

De jongste dochter noemden ze Willemina en aardde het meest naar Fenken. Dat was jouw overgrootmoeder.

De twee op de groene houten bank keken voor zich uit, mijmerend, ieder in zijn eigen gedachten. Misschien hadden ze beide wel dezelfde gedachten, allebei kauwend, de een op de boterham en de ander op de pruim.

Glimlachend wendde Jans zijn hoofd naar zijn kleinzoon.

Tevreden berusting sprak uit zijn wat ondeugend glimlachende ogen.

Je neemt beslissingen in je leven. Je filosofeert op latere leeftijd wel eens over ‘wat - als’. Je denkt wel eens terug in de tijd. Hij deed het nagenoeg zonder woorden. Hij was trots op zijn kleinzoon:

Die was onderwijzer geworden.

Had oaln Jans spijt?

Nee.

Als hij anders had gekozen?

Glimlachend zat hij daar.

Met het volle verstand had hij Heilo achter zich gelaten, maar in zijn hart had hij wat meegenomen.

‘Bin ie al op vrieërspad?’

Fenken noemde dat ‘oortrekkerieje’. Dat was een term uit de paardenwereld. Die had ze waarschijnlijk geleerd van Jans. De trekkende gespitste oortjes verrieden bij paarden de aandacht voor het andere geslacht.

Je opa lachte en legde zijn meest koele oor in een knoop. Zijn ogen wisselden een blik van verstandhouding.

Jans’ grote linkerhand rustte even op de rechterknie van zijn kleinzoon.

Het eelt en de spierkracht, ontstaan door het laten vieren en strak trekken van de teugels, waarmee de paarden voor de koets of het open rijtuig werden gemend, waren nog voelbaar. De paarden en rijtuigen waren verdwenen. Het eerst ging een vurige ruin, toen Jans die niet meer de baas kon. Langzamerhand bleef er een leeg erf achter. Vroeger stond Jans rechtop voor in de calèche, als een Romeinse wagenmenner. De teugels lagen dan strak over de reling. Als hij in draf ging moest je je stevig op een van de zijbanken drukken, de handen vast om de stalen rugleuning geklemd.

Met Fenken erbij ging het rustiger. ‘s Maandags legden ze de vijf kilometer tussen Enter en Rijssen, bedaard af. De kapperszaak van hun schoonzoon was dan gesloten. De voerman ging met zijn Fenken, halfschuin achter hem zittend, op bezoek bij het grote gezin van hun dochter Willemien. Soms mocht je opa wel eens mee terug. Ze zaten dan naast elkaar voor op de bok met het gezicht naar de paarden. De leidsels lagen meestal ontspannen halfstrak naast elkaar. Je kon dan rustig naar achteren klimmen, het hekje openen en van het opstapje de straat op gaan, alsof

je vanaf de achtersteven van een rustig glijdende zeilboot even het water in ging, om even later weer op te stappen. Af en toe gingen de leidsels strak en de paarden in draf.

Net als op een boot streek de wind dan door hun wapperde haren.

‘Jonge, hoalt oe vaste’, klonk het dan.

Jans gaf een zijdelingse knipoog.

Door de bijna overslaande stem van Fenken werden ze opnieuw in de werkelijkheid gebracht:

‘Jans, Jans, kom gauw hier, d’r is iets verschrikkelijks gebeurd.’

De hand op de knie kneep plagend. Jans was het tumult ondanks zijn doofheid, niet ontgaan.

Rustig stond de ouwe op en liep mee de hoek om.

‘Jans, n’en landloper, n’en Jansmak, mui’j eens kiekn wat ‘der gebeurd is.’

Ze wees op de fiets. ‘Blijft d’r of. Het rad is betoverd, het steet op spring’n. Wat noe?’ Asgrauw keek ze wanhopig naar haar toeverlaat. Haar lot lag in zijn handen. ‘Nee, nit ankom’n. Jans, Jans det geet nit good.’ Met verkrampd gezicht, de handen voor haar jakje gespannen, draaide ze om de spookverschijning heen.

Je opa kon zijn lachen nauwelijks bedwingen.

‘Jonge, hoe kui’j doar ook nog um lachen.’

Een weliswaar grote zwellung, een blaas als bij een kikker onder de kin, kwam uit een scheurtje in de buitenband op het voorwiel. Een zwakke plek in de binnenband was door de hitte van de zon langzaam gaan zwellen, zocht een uitweg en stond op het punt uiteen te barsten. Voor Fenken was het een onbekend en bezielend verschijnsel, een onheilspellende levende bedreiging. Jans wist er wel raad mee. Hij draaide het ventiel open. Sissend trok de geest zich terug.

Er kwam weer wat kleur op Fenkens gezicht en snel was ze weer de kordate, alleswetende, zelfverzekerde vrouw des huizes.

‘Nou, nog ne brugge en dan noar hoes met dee fietse.’

De mannen trokken zich weer terug naar de voorkant van de boerderij.

Gezeten op de bank haalde Jans nog wat herinneringen op. Daarmee vertelde hij eigenlijk dat niet iedereen kan omgaan met de voortdurende veranderingen in het leven. Voor sommigen blijft de tijd stilstaan. Hun wereld wordt of blijft klein door onzekerheid, angst en afhankelijkheid. Hun greep op de werkelijkheid wordt minder. Met Fenken was dat het geval.

Maakte Jans zichzelf daarover verwijten? Had het ook met hem iets te maken dat Fenken niet open stond voor veranderingen en genoeg had aan het bestaan met hem?

Hij vertelde van de komst van de bandrecorder bij zijn dochter Willemien. Dat was nog een apparaat met grote spoelen. Hij stond op het dressoir. Weer eens op bezoek op een maandagmiddag zette een van de kleinkinderen onder het avondeten ongemerkt het ding op opname. Het hele gesprek aan tafel werd vastgelegd.

Moeite kostte het niet om Fenken daarin nadrukkelijk te betrekken. Ze voerde het hoogste woord. Na het eten, toen Jans en Fenken zaten te wachten tot ze naar de bus gebracht konden worden, ze konden niet meer met paard en wagen komen, trok Fenken wit weg. Ze keek Jans aan. Haar prins reageerde niet. Ze bespiedde onrustig en wantrouwend de verwachtingsvolle kring, om ten slotte los te barsten.

‘Wee is dat? D’en zeg mie alles noa. Wat gebeurt er? Miene, Jans! Wee dut dat, wee is dat, ze zengt mie alles noa. Jans, Jans, vôt d’er met. Doot dat ding weg.’

Jans probeerde de grap uit te leggen, maar het stelde haar niet gerust.

Als ze daarna weer eens op bezoek kwam, informeerde ze eerst of dat duivelse ding er ook was.

Dat moest weg.

Veel veranderingen hield ze buiten haar wereld, in tegenstelling tot Jans die er in geïnteresseerd was. Daardoor ging ze hem enerzijds steeds meer beschouwen als ‘n’en oaln dôl’, en anderzijds als reddende engel in noodsituaties.

Hij kon ermee omgaan, had haar instelling geaccepteerd en stelde haar op haar gemak, zoals nog diezelfde avond vlak voordat de bus vertrok. Op het plein voor het stadhuis, Het Schild, was de standplaats van de bussen. Fenken en Jans waren al vast ingestapt.

Er waren weinig reizigers en de in uniform gestoken buschauffeur rookte in de kiosk van blinde Jan even een sigaretje. Fenken was nog opgewonden en praatte honderd uit tegen Jans die bedaard luisterde, of het misschien niet eens hoorde. Af en toe keek hij eens naar buiten, zoals dat gaat tussen mensen die gescheiden door een raam, wachten tot de bus of trein vertrekt. Hij knikte dan. Volledig met zichzelf bezig, werd Fenken plotseling gewaar dat de bus in beweging kwam. ‘Jans, Jans, de busse rit en d’r zit genne chauffeur in. D’er oet, d’er oet, kom op, Jans.’ Ze zat bij het raam en duwde Jans bijna het gangpad in. De grote bewaarengel duwde haar terug en maakte haar er op attent dat achter het geblindeerde glas bij de bestuurdersstoel, wel degelijk de chauffeur had plaatsgenomen. Dat was Fenken ontgaan. Tja, schoorvoetend nam ze de verklaring aan. Ze zakte onderuit. Gelukkig zaten er maar weinig passagiers uit Enter in de bus.

Haar Jans en oaln dôl tegelijk.

De ongerijmdheden waren op den duur bij elkaar gaan passen en konden niet meer zonder elkaar.

Fenken verscheen om de hoek van het huis. ‘Jonge, ie mut vôt, anders wordt ’t oe deuster.’ De avondzon was nog lang niet onder, maar je wist nooit onderweg met alle gespuis op de weg. ‘Jan Smak’n’, zoals ze dat noemde, niets-nutters in haar ogen.

Onder het toeziende oog van Jans pompte je opa de band van zijn fiets weer zacht op. Onder de scheur in de buitenband had Jans een stukje rubber gelegd. Fenken volgde gespannen vanuit de deuropening de verrichtingen. Ze stond op sprong zich in de waskamer terug te trekken. De operatie verliep zonder complicaties.

‘Ik heb oe nog wat valappels in een deuske e’doan. Doot dat eim’n onder’n snelbinder.’ Een knipoog van Jans. Fenken zou de behekste fiets niet snel meer aanraken. Je opa sprong erop en reed over de es huiswaarts.

Niet lang daarna kwam het bericht dat Fenken was overleden. In oktober 1963 vond zij de rust, terwijl de wereld heftig in beroering was en Berlijn het centrum van de koude oorlog werd.

Jans zat op zijn rechterbeen geknield naast de kist waarin zijn geliefde lag.

Hij had eerbiedig zijn pet in de linkerhand, sloeg met de rechter een kruis en zei met gebogen hoofd: ‘Fenken, ik kom oe gauw nao.’

Jans werd nog stiller en dover dan voorheen.

In gedachten verzonken zat hij meestal op de deel naast het fornuis. Dat duurde geen drie maanden. Middenin een januarinacht kwam het bericht.

Jans was overleden, zomaar, zonder ziek te zijn geweest, plotseling. Je omama had geen ouders meer

Zonder veel te zeggen fietsten je opa en zijn ouders in die winterse nanacht naar Enter. Je overgrootouders reden naast elkaar voorop. Je opa volgde in gedachten. Hij voelde geen kou en ook geen verdriet. Hij voelde eigenlijk niets. Als een paard in een tredmolen trapte hij achter hen aan, rechttoe rechtaan naar de Rondweg nummer acht in Enter.

Jans lag in de kamer naast de woonkamer.

Zijn forse bovenarmen rustten op zijn borst. Hij moest nog opgebaard en geschoren worden.

Je opa begon zijn scheerspullen uit te pakken, het zinken zeepbakje, de kwast en het scheermes.

In de waskamer/keuken naast de woonkamer, pompte hij boven de gootsteen wat water in het zeepbakje. Zijn vader informeerde of hij het aandurfde. Het was de eerste overledene die hij zou gaan scheren. ‘Ik deinke het wa.’

Hij werd alleen gelaten met zijn opa.

Wel enigszins opgewonden begon hij aan het karwei. De wangen van Jans voelden nog warm aan. De ogen waren gesloten. Het was alsof hij een slapende inzepte. De handdoek onder de kin drukte hij wat steviger achter de boord van Jans’ geruite nachthemd om het weglekken van zeepwater te voorkomen. Jans’ gezicht was vol, in tegenstelling tot de vele ingevallen, holle en rimpelige gelaten die hij gewend was bij de oude mannetjes in de scheersalon. Toen hij tussen de duim en wijsvinger van zijn linkerhand de neus wat optrok om de bovenlip een beurt te geven, keek hij even op naar de ogen. Die bleven dicht, alsof Jans wel aanvoelde dat hij door zijn kleinzoon niet figuurlijk bij de neus genomen werd.

Na de kwast masseerde hij met zijn vingers de baard nog eens goed in. Zo kwam hij ook in de buurt van de adamsappel. Als door een spook verjaagt, deinsde het scheerbaasje terug.

Jans rochelde.

Hij was niet dood. Verbaasd keek de kleinzoon hem aan. Jans verroerde zich niet en zijn ogen bleven gesloten. Achter je opa was zijn vader binnengekomen, gealarmeerd door de consternatie. Stamelend met dichtgeknepen keel vertelde je opa wat er gebeurd was.

‘Och, jongen, er is nog lucht uit de luchtpijp ontsnapt. Dat gebeurt wel meer. Moet ik het van je overnemen?’

‘Nee’.

Hij had zich al weer wat hersteld.

Was zijn schrikreactie en gedrag zoveel anders dan dat van zijn opoe destijds met de fietsband en de bandrecorder?

Was enig animisme hem dus ook niet vreemd?

Het scheren verliep verder zonder incidenten. Lange Jaap, zoals je opa zijn scheermes noemde, gleed soepel over Jans’ gelaat. Slechts af en toe hoefde hij met zijn linkerhand het vel maar strak te trekken om sneetjes en bloeden te voorkomen. Hoe zou het stelpen eigenlijk gaan, nu het hart geen bloed meer door de aderen pompte?

Nog nooit had hij zo intiem het gezicht van zijn grootvader beroerd. Met de handdoek veegde hij de resten scheerzeep van het gezicht. De normale riedel: ‘Pitralon, vinaigre, aftershave of poeder?’, hoefde hij niet af te werken. De lippen moesten stevig op elkaar gedrukt worden. Dat was de afwerking. Vreemd dat de baard de komende dagen nog weer wat zou groeien. Geen leven en toch groei. Spoedig zou ook dat stoppen.

Stilletjes stond hij naar hem te kijken. In het gezicht waren de zorgelijke trekjes verdwenen. Jans was in het reine gekomen met de ontstane werkelijkheid en zijn Fenken nagegaan.

Zijn altijd maar luider slaande hart in zijn steeds stiller wordende omgeving, was tot rust gekomen. Hij had de leeftijd, ervaring en wijsheid voor dit vanzelfsprekende heengaan. Die balans schonk bemoediging en beurde op.

TROOST

Troost. Dat gaf het mooie overlijden van Jans, omdat het vanzelfsprekend was.

Het heen gaan vele, vele jaren later, van je oma was heel anders.

Hoe moesten haar naasten toen troost vinden. Ze waren wel vertrouwd geraakt met de uitersten in het leven, maar voor haar en hen volgden ze te snel op elkaar. Zij kon hen en het leven nog niet missen en zij haar niet.

Nu kom jij, opvolger in vierde lijn, nog niet in de tijd, blanco en onwetend, je staat op het punt te beginnen.

Van generaties lang draag je in je. Van Jans en Fenken en van hen die voor en na hen kwamen.

Ook jouw wereld zal vol veranderingen zijn. Ook jij zult je voortdurend moeten aanpassen. Jans is het gelukt en ten slotte ook je oma.

De voortekenen zijn mooi. Je komt in een warm nest en in Nederland. Gelukkiger kan het niet.

Dat word je nog wel duidelijk. Geniet maar eerst. Langzaamaan ontstaat naast de onbezorgde vanzelfsprekendheid van het leven, vanzelf het besef van de dood. Dat kan pijn veroorzaken:

bijtend, bitter, smartelijk. Dat vraagt een andere troost dan de kus op je bezeerde knie, het liedje bij het slapen gaan of de warme knuffel bij de schooldeur.

Waar vind je die?

In de bijbel, koran of de thora?

In de kerk, moskee of synagoge?

Tussen de mensenmassa's op het Sint Pietersplein, bij de steen in Mekka of de klaagmuur in Jeruzalem?

Is het bestaan zinloos zonder zicht op een hiernamaals? Is het anders niet te harden?

De mens heeft zich uit het dier ontwikkeld. Dieren kennen geen godsdiensten. Sommige dierlijke gedragingen verraden wel besef. Is dat te vergelijken met ons bewustzijn? Wanneer in de evolutie ontstond dat?

Besef en bewustzijn roepen de behoefte op aan troost.

De Indische prins Gautama was vier eeuwen voor Christus al zo verlicht dat ze hem later Boeddha gingen noemen. Hij leerde dat smart onafscheidelijk aan het leven verbonden is.

Dat had hij goed gezien.

Vierentwintighonderd jaar later klinkt dat als het intrappen van een open deur. Net zo als zijn verklaring dat smart ontstaat uit hechting aan en begeerte naar wereldse dingen. De ultieme troost, leerde hij, vindt men in het nirwana. Dat is ook een soort hiernamaals. Letterlijk vertaald betekent het: opgaan in de oneindigheid.

Opvallend verschil met godsdiensten is, dat Gautama niet praat over bewust zijn in het nirwana.

De uitgebluste overledene is in oneindige rust. Gautama beantwoordt niet de vraag naar de toestand van de menselijke geest na overlijden. Niemand is dat gegeven zonder in speculatie of het bedenken van verzinsels verstrikt te raken.

Religies wel.

De katholieke kerk legt vaststaande geloofsartikelen op die niet te beredeneren zijn. Ze vaardigt plechtig dogma's uit over door God geopenbaarde waarheden. Geen discussie mogelijk. Slechts blind geloof en gehoorzaamheid rest. Zo niet, dan is vrijwillige of opgelegde excommunicatie het lot. De verrijzenis van de Heer uit de doden is zelfs verheven tot belangrijkste christelijke feestdag van het jaar. Met lichaam en geest is Hij na zijn overlijden ten hemel gevaren, zijn volgelingen de weg bereidend.

Wereldreligies als de islam en het rooms-katholicisme hebben geen moeite met het bieden van troost. Over de aard van het hiernamaals zijn ze helder.

Aan aspirant moslimmartelaren wordt onomwonden vele tientallen maagden in het vooruitzicht gesteld. Dat 'genoegen' kun je niet zonder bewustzijn smaken. Hoe zit het met moslimvrouwen? Welke troost wacht hen? Eenmaal gedefloreerd voor eeuwig onteerd? Hoe is de toelevering verzekerd? Is er voldoende voorraad? Het is een mysterie. Deze religie laat over de positie van de maagdelijke vrouw geen misverstand bestaan en over de anderen nogal wat in het ongewisse.

Het rooms-katholicisme weet ook van wanten.

Naast de hemel voert men de hel en het vagevuur op. De geest leeft uiteindelijk voort in de eerste of de tweede. Het levensbeginsel, dat wat in de mens denkt, voelt en wil, de ziel, blijft in een van beide voortbestaan. Sommige, nog niet gezuiverde zielen, moeten eerst tijdelijk schoon branden in het vagevuur. Daarna kunnen ze worden opgenomen in de eeuwige gelukzaligheid van de hemel. Voor tot de hel verdoemden is er niet die troost. Die geesten zullen eeuwig branden, al zijn ze 'untouchables'.

'Engelbengel', de troost voor de zieltjes in de christelijke hemel en het katholieke vagevuur klinkt als een sprookje. In het rijk der verbeelding behoort alles tot de mogelijkheden. Wat op aarde met elkaar in tegenspraak is, worden in het hiernamaals natuurlijke gebeurtenissen. Je gelooft erin of niet.

Het valt op dat de geniale heren geestelijken en de onfeilbare plaatsbekleder van Christus op aarde, steeds wat af moeten doen van hun religieuze sprookjes. Ze als zodanig erkennen, betekent het einde van hun kwalijke invloed op de geestelijke volksgezondheid.

Later zul je mogelijk horen over de schrijnende worsteling in gewetensnood van massa's gelovigen met celibaat, seksualiteit, huwelijksmoraal, uitverkorenheid of verdoemenis, dagelijkse en doodzonde, biecht en aflaat, schuld en boete, eer en geweten, gehoorzaamheid en menselijkheid, barmhartigheid en wreedheid, indoctrinatie en verlichting, oorlog en vrede.

Daarnaast kan niets afgedaan worden aan de enorme verdiensten op andere gebieden, die de kerk

in emancipatorisch opzicht heeft gehad. Aan de vele congregaties, kloosters en leken is de toegang tot politiek, lichamelijke gezondheidszorg en onderwijs te danken. Ook je grootouders hebben daar de zegeningen van ondervonden.

Aan elke medaille zitten twee kanten.

Hoe dan ook, deze godsdiensten hebben de troost van Gautama's eeuwige rust, voorzien van een dusdanig concrete invulling, symbolisch bedoeld of niet, dat ze veel ellende hebben veroorzaakt. Dat doen ze, waarschijnlijk om machtspolitieke redenen, nog steeds.

Kan dit leven geen troost bieden voor de zekerheid van de dood en de fantasieën over daarna? Het nirwana is een toestand van volkomen rust waarin er geen hartstochten en bindingen meer zijn.

De islam en het rooms-katholicisme overbieden dit.

In de eeuwige rust behoudt de geest hartstocht en driften. Is dat niet de dood in tegenspraak met zichzelf?

Hoe kan het zijn dat zij, die zich de plaatsvervangers van God op aarde noemen, dergelijke onmogelijke en 'demonische' gedachten verspreiden, waaruit bovendien een mensbeeld spreekt alsof slechts de man er toe doet?

Ook jij gaat je ooit afvragen: 'Wat is de dood?' Velen zoeken het troostende antwoord in een religie. Ze geloven in God, Allah, Jahweh, hun profeten en geschriften. Sommigen belijden dat geloof sereen ingetogen. Anderen verkondigen het luid biddend, zingend en dwingend.

Niet zelden zien we dat diezelfde mens onnoemelijke smart verwekt door haar eigen soort te bevechten, te belazeren, tot hysterie op te hitsen, tot terrorist te maken, te vermoorden, te verkrachten en te laten verrekken.

Doven driften en hartstochten alleen bij mannen niet uit in het stervensuur?

Is slechts de geest van vrouwen bevrijd en kunnen zij dan eindelijk onder het machojuk vandaan komen?

Dat is geen mistroostige gedachte.

Is er troost te vinden, omdat er gaandeweg een nieuwe vanzelfsprekendheid in het leven ontstaat, die van leven en dood?

Zeker.

Niet in sprookjesachtige religies. Ook niet bij hen die onsterfelijkheid en blijvende schoonheid najagen. Cosmetische, farmaceutische en medische werelden komen daarvoor in het geweer. Bij die nieuwe kerk met gebedshuizen vol toestellen, laboratoria, witte en groene jassen, zalfjes, smeerseltjes, pillen en poedertjes, moet je niet zijn. Het hiernamaals van de eeuwige jeugd is een leven tegen beter weten in.

Je vindt het evenmin door te vluchten in werk, televisie, communicatie vanachter een beeldscherm, files, vakanties en dagelijks jacht op de toekomst.

Het vinden van troost is het individu gegeven in de aanvaarding van het leven én de dood, in het besef dat alles gewoon en veranderend doorgaat. Dat mensen doorgeven en nalaten.

Zo vinden ze rust.

Samen praten, lachen, huilen, onzeker zijn, veranderingen onder ogen zien en het meest ingrijpende delen, schenkt bemoediging, verzachting en vertrouwen.

Zo waren zij die ook jou liefhebben in warmte tot het einde bij je dappere, lieve, vechtende oma Thea. Zonder dat de tranen hen het zicht benemen, kunnen ze daar nu nog niet zoveel over zeggen. Dat komt wel.

Ze konden haar nabij zijn zoals zij het graag wilde en vooral verdiende.

Op paaszaterdag 1999 is ze in de armen van je vader en moeder, je tante en je opa uiteindelijk gestorven. Niets was er vanzelfsprekend aan. De rust en onthechting die de Indische prins bedoelde, was wel gegroeid bij je vijftientigjarige betovergrootvader, maar je oma Thea had die afstand bij lange na nog niet bereikt. Ze was te jong. Ze kreeg niet de tijd om van de ene naar de andere waarheid toe te leven.

Jeugd, volwassenheid en ouderdom hebben ieder hun eigen kenmerkende vanzelfsprekendheid.

Het overeenstemmen van leven en dood is in de fase van jeugd en volwassenheid onnatuurlijk.

Troost vinden bij het overlijden in die fasen spreekt niet vanzelf. Jeugdigen hebben in het onschuldige, vrij en franke tierelieren, nog geen enkele afstand kunnen nemen. Volwassenen hebben naast het achterlaten van hun eerste levensfase, de handen vol aan nieuwe vanzelfsprekendheden als werk, ernst, begeerte, plicht en verantwoordelijkheid.

VANZELFSPREKEND

Drie maanden was je al op weg toen je bestaan bekend werd.

Je was toen zeven en een halve centimeter lang en woog ongeveer vijfenzeventig gram. Je begon al onmiskenbaar op een klein menselijk wezen te lijken, ofschoon je hoofd nog buitenproportioneel groot was in vergelijking met de rest van je lichaam. Spieren begonnen zich al goed te ontwikkelen. Er waren al spontane bewegingen van je armen en benen. Je oogleden en nagels begonnen zich te vormen en zelfs je sekse kon toen al gemakkelijk vastgesteld worden, ook al wordt pas bij je geboorte bekend of je een meisje of jongen bent. Het zenuwstelsel was toen nog niet compleet. Maar je kon je bovenlip al bewegen en wat later je onderlip. Je kon je mond open en dicht doen, je tong bewegen, je hoofd draaien tegelijk met de 'orale reflex', want je eetgedrag was in de maak. Je handen kon je aan je mond brengen en openen en sluiten. Je kon je ellebogen bewegen.

Zover was je al toen de buitenwereld voor het eerst van je bestaan hoorde.

Eenmaal op de hoogte ben je op de voet gevolgd.

Men zag jou niet, wel de steeds boller wordende buik van je moeder.

Zonder hulpmiddel was je niet te horen, wel steeds beter te voelen: je voetjes, je billen, je bewegingen.

De negen maanden zijn bijna voorbij.

Je moeder doet het geweldig. Je vader is zoals hij al vanaf zijn zestiende bekend staat: rustig aan de buitenkant, trots van binnen, zorgzaam, plagend soms, om zich misschien een houding te geven. Hij is vol verwachting, regelt kordaat wat gedaan moet worden voor je komst en geeft de indruk de ongekende situatie te overzien.

In die warmte kom je terecht vanuit je lekkere veilige nestje in de baarmoeder.

In de voorbije drie maanden is er al veel met je gebeurd. Nog onzichtbaar, ben je in de buik van je moeder al naar Amerika gevlogen, drie weken oud.

Je groeide, iets wat de ogen leken, de ruggengraat, zenuwstelsel, maag, lever, longen ontstonden. Je hart was er al, groot. In verhouding negen keer zo groot als dat van je moeder. Het pompte bloed en sloeg regelmatig vanaf de achttiende dag.

Je moeder verlangde naar wat zichtbaars. Ze zag zich al op straat lopen met een gezwollen buik, je verzorgen, in bad doen, leren praten. Ze beleefde dat het beeld van werkende vrouw met vele andere taken en interesses, een ander perspectief kreeg.

Je wordt geboren vanuit jouw moeder, haar moeder, haar grootmoeder en overgrootmoeder: de hele weg terug tot de eerstgeborene. Of je dat wel wilt, word je niet gevraagd. Hen die je voorgingen evenmin. Ze werden verwekt en geboren. Ze leefden en stierven nadat ze het leven hadden geschonken aan een ander menselijk wezen.

Bij Jans zie je de natuurlijke vanzelfsprekendheid daarvan. Het overlijden van je oma betekende

voor je naasten, dat het voor de hand liggende van het leven en haar perspectief ook een andere kant heeft.

Jij geeft de moed om de waarheid minder problematisch te zien.

Het leven wenkt, zoals het licht een ontkiemend zaadje verleidt de enig mogelijke stap tot overleven te zetten en door de oppervlakte heen te breken. Aanvankelijk teer en kwetsbaar gaat hij de strijd aan met de elementen om bovengronds de kans te grijpen weer nieuwe zaailingen voort te kunnen brengen.

Eenmaal geboren, zul je worden gekoesterd tot ook jij stevig geworteld staat.

Ooit zul je wel eens denken: 'Waarom ben ik op de wereld?' Omdat je ouders je erop hebben gezet, zoals planten, dieren en mensen doen en hebben gedaan, al miljoenen jaren lang.

Waartoe je op de wereld komt, is een vraag voor jezelf om te beantwoorden.

Je komst houdt onherroepelijk ook weer je heengaan in.

Wat laat jij dan na?

De troost die Jans gaf? De moed van je oma om de uitdaging van het leven in al zijn uitersten aan te gaan? Zit dat van hen in jou?

Je oma keek stilletjes verlangend wel eens naar jou uit, alsof ze je kende.

Kent ze je?

Ze huist in je. Je wordt binnenkort geboren.

LOS

Nu je nog in je moeder woont, groei je in die kleine kinderkamer. In die duisternis, die kleine ruimte, ben je maximaal met haar verbonden en toch vrijer dan je ooit zult zijn in deze kolossale wereld. Jij alleen bent in haar. Je hebt nog geen weet, niet van haar of van vrijheid of gebondenheid. Je zult na je geboorte ontdekken dat anderen over jou wat te zeggen hebben of denken te hebben.

De eerste zal je moeder zelf zijn, die, zonder het te willen, misschien zonder het te weten, je dingen zal opleggen die juist zijn volgens haar, maar misschien niet voor jou. Je zult krijsen en huilen. Dat zal het begin zijn van een lange keten van groei; van losraken van gebondenheid naar verbondenheid.

De eerste link zal door je ouders gelegd worden, zolang je niet zonder hen kunt. Zij zullen je voeden, kleden, baden, je in hun armen dragen.

Later zul je zelfstandig je eerste stapjes doen, zelf kiezen waar je naar toe gaat.

Dan zullen andere vormen van gebondenheid verschijnen: hun adviezen, instructies, aanbevelingen. Je zult bang zijn hen pijn te doen door het anders te doen dan zij je geleerd hebben. Er zal in jouw ogen veel tijd verstrijken voordat je ouders je loslaten. Maar eens komt die tijd. Met je geboorte begint je moeder er al mee. Later zullen ze je alleen de straat over moeten laten steken, 's nachts op je thuiskomst liggen wachten. Dat zal niets afdoen aan je vrijheid, want je blijft niet gebonden, maar verbonden met hen, door gevoelens, herinneringen, door familiebanden, door wat je is nagelaten.

Naast dat soort vrije verbondenheid zul je geconfronteerd worden met regels, gewoonten, waarden en normen van anderen in deze mierenhoop. Die leer je respecteren, aanvoelen en zelf ontwikkelen. Dat is niet moeilijk als je leeft tussen fatsoenlijke mensen die enige notie hebben van vrijheid, gebondenheid en verbondenheid. Maar je zult ook ervaren dat er mensen zijn die slechts kunnen dromen van vrijheid en die alleen in hun verbeelding kunnen verwezenlijken. Waar je ook leeft, ontsnappen kun je niet aan de wet van de economie. Je moeder heeft er voor gestudeerd en kan je er meer over vertellen. Je hebt geld nodig om te eten, te slapen, je te kleden, te verwarmen, te ontwikkelen en te vermaken, om mens te zijn en medemens. Daarom zul je naar school gaan, studeren en werken. Wat krijgt de boventoon: leven of economie en werken?

Hopelijk krijg je beide in balans.

Gelukkig kom je niet zomaar uit de lucht vallen en zomaar ergens terecht.

Je hebt ouders, voorouders: ze laten je in de grote mierenhoop wat na om mee verder te gaan, te gebruiken en van te genieten. Je hebt wat van hun regels, gewoontes, waarden en normen en instelling geërfd.

Nu is de baarmoeder nog je universele erfwereld. Daarin zit de kiem van het weten, bewustzijn en denken. Je latere onderbewustzijn is misschien wel de herinnering aan een bestaan voordat je

geboren werd.

Wanneer is je leven dan begonnen?

Op het moment dat het zaadje van je vader binnendrong in de eikel van je moeder? Of al in hen die je voorgingen?

Wat zit er aan je vast?

Wat krijg je daarvan mee?

Je moeder houdt dat momenteel erg bezig. Ze kan niet communiceren met jou en jij niet met haar. Ze kent je niet en jij haar niet. Je weet niet hoe oud ze is, welke taal ze spreekt. Je weet niet waar ze vandaan komt, waar ze woont, wat ze doet. Zij vraagt zich voortdurend af wat voor persoonlijk je zult zijn.

Vanaf je geboorte zal ze dat langzaam gaan weten als je van haar los raakt en steeds meer met haar verbonden. Je zult vanaf dan ook steeds meer met je vader verbonden zijn en met anderen.

Nog weten ze niet wie je zult zijn.

Zelfs je moeder en jij, aan elkaar gebonden, zijn twee vreemden voor elkaar, twee wezens verenigd in één lichaam. Elkaar leren kennen kun je pas, als je los bent, geboren wordt. Dat houdt niet meer op. Steeds maar veranderen en blijvend daaraan wennen. Dat is leven.

De nieuwe moeder daartoe geef jij je naasten al voor je geboorte.

Gelukkig blijft ook veel hetzelfde: de vanzelfsprekendheden van geboorte, leven en dood, de wens van je geliefden in rust lang van jou te genieten en jij van hen en van je eigen leven. Dat problematische onvolkomenheden daarbij horen, is eveneens van alle tijden. Dat kom je later vanzelf wel tegen.

Wees eerst maar welkom!

DE TWEEDE

GEDACHTENIS

Gedacht wordt er aan je, nog niet eens geboren, geschreven zelfs.

Niet pas vandaag, nu je overgrootvader precies honderd jaar geleden geboren werd. Leven doe je al ruim acht maanden. Over enkele weken ben je te zien, kan er tegen je gepraat worden, word je verzorgd en vertroeteld.

Waar je voor deze acht maanden was?

Waar je overgrootvader nu is?

In gedachten bij zijn naasten, net als jij.

Je bent nu nog in je moeder, die je dagelijks steeds beweeglijker voelt. Over niet al te lange tijd word je zelf aangeraakt. Je komt uit een wereld en straks erin, van veel mensen, die straks ook bij jou gaan horen.

Daarover is veel te vertellen.

Hoe?

Met woorden die je later pas kunt lezen en snappen.

Het zou kunnen beginnen met: er was eens een meisje. Ze heette Maaïke, of ... ze heette Thea, Trui, of Hanna. Dan zou het lijken alsof er een sprookje begint. Dit verhaal is echt en hoort bij jou.

Er zijn mensen en gebeurtenissen die jou vooraf gingen en waarmee jij te maken hebt. Als jij besef van tijd krijgt, ontstaat er ook voor jou verleden. Dan kom je bij de grens van voor jouw tijd. Met dit verhaal kun je die passeren. Straks, eenmaal in de tijd, en pas na jaren, kun je het lezen. Op dit moment, vrijdag acht november 2002, zit je nog lekker bij je moeder in de buik. Je bent voldragen, zoals dat heet: ongeveer 42 centimeter lang en je weegt ongeveer 3200 gram. Je groeit tot aan je geboorte nauwelijks meer. Onder je huid zit een mooi dik laagje vet, zodat je lekker op temperatuur blijft. Wat je nu nog aankomt, is bedoeld als reserve voor de eerste dagen na je geboorte. Je moeders buik is met jou gevuld: een prachtige vooruitstekende toeter. Ze voelt je trapjes en duwtjes soms wel op drie plaatsen tegelijk. Je ligt met je hoofd naar beneden voor de baarmoedermond, alsof je onopgemerkt probeert al iets van het verhaal mee te krijgen.

Het gaat over je overgrootvader.

Gedachten en gevoelens over hem, als heldere foto's geprint in het geheugen, worden woorden op papier voor jou.

BERNARD

‘Wil ie ‘t hier eiwn ofmaakn, Jêhan?’

Vanachter de kapstoel bij het straatraam, zag Jêhan in de spiegels voor hem het magere gezicht van zijn vader.

Hij knikte.

‘Hé keump zo bie oe, ik mûr eiwn noa achtern,’ informeerde hij zijn klant.

Bernard verdween onder de boog van de tabakswinkel door naar de gang die uitkomt op de woonkamer. Het zou niet lang duren. Een beker warme melk, misschien een Roter-maagtablet en hij zou weer het heertje zijn. Jêhan kende zijn vader bijna niet anders dan met maagklachten en de remedie was hem ook net zo bekend als zijn dagelijkse broek.

‘Moment, eiwn doar offhelpt.’ Een scheerklant kon je niet laten liggen met de resten scheerzeep op zijn gezicht.

De knipklant knikte begrijpend in de spiegel, waarin hij daarna het verdere doen en laten ontspannen volgde. Met de sproeispuut depte Jêhan het gezicht van de scheerklant en maakte het droog met de scheerdoek.

‘Pitralon, vinaigre, after-shave of poeder?’

‘Pitralon’.

Kijk dat waren de kerels. Sterk spul op het pasgeschoren gelaat, trok de poriën lekker strak dicht. Wat poeder erover geneveld, wapperende scheerdoek en: ‘Kiek eens, dat zôt d’er weer glad oet.’ De klant kwam overeind in de stoel en monsterde in de spiegel het resultaat.

‘Mooi, bedankt.’

Hij stond op. De zitting van de stoel kon worden omgedraaid met de hendel aan de zijkant. Een frisse zit voor de volgende klant. Die maakte al aanstalten om plaats te nemen.

‘Joa, goat mèt vòste zit’n. Hé keump zo trugge.’

Jêhan knikte in de spiegel zijn klant toe, pakte schaar en kam en vervolgde zijn werk onder een obligaat praatje.

Op de bank zaten nog twee klanten op hun beurt te wachten.

Hij was bijna klaar met knippen. De nek nog even uitscheren met Lange Jaap, handspiegel erachter, vragende blik en bevestigende knik. De kapmantel kon af, de zitting worden omgedraaid, kleebrorstel over de schouders gehaald, afgerekend, haren in het putje worden geveegd.

‘Nô, dan bin ik an de buu’tè, hè?’

‘Te majt wa vòste hier goan zit’n, mèt hé is eerst an de buu’tè.’ Jêhan wees op de wachtende klant in de kappersstoel.

‘Bernard zòl um toch help’n.’

‘Ja, mèt den is nog nit trugge. Dus hé is noe an de buu’tè.’

‘Dat doert wa lange met Bernard. Dat ku’j gen vlugettje mér neum’n, wat ie , Derk’, probeerde hij zijn buurman uit.

Derk was een rechtgeaard artikel 31-er en gaf geen sjoerge. Die heiden kon de kolere krijgen. Hij had zijn eigen, streng gereformeerde normen en liet zich niet in verzoeking brengen.

Het duurde inderdaad lang voordat Bernard terugkwam.

‘Môs de koo nog ees e’ mûlk’n won’n?’, was zijn eigen reactie wel eens, als zijn zoon lang op zich had laten wachten.

‘Eigeluk was ik toch an de buu’t e’, probeerde de aandringende klant nog eens.

‘Tja, Mans, de leu beent as ’t wei’r, ie keunt d’r niks van op an.’

‘Ach jonge, dat wee’k toch ook wa’.

Hij gaf zich gewonnen.

Het elkaar vliegen afvangen, op stang trachten te jagen en uit de tent lokken, was een dagelijks ritueel in de salon. Bernard ging daar meesterlijk mee om. Dagelijks werd jarenlang zijn gevatheid aangescherpt. Hij kon zo pareren dat niet irritatie, maar stille waardering bleef hangen en het spelkarakter bleef.

Daar had Jêhan wel iets van mee gekregen. Toch kon hij nooit zo soepel hersengymmen en dat snel in woorden omzetten als zijn vader. Hij wist dat bij hem vaak een onderton van ergernis bleef hangen. Niet reageren was dodelijk, zoals bij Derk. Dan moest je het bij de ‘schroevendraaiers’ nog verder ontgelden.

Hij kende klanten die eerst stiekem naar binnen keken om te zien welke wachtenden er zaten. Als ze ‘schaakmeesters’ zagen zitten, waarbij ze zich al bij voorbaat mat gezet voelden, liepen ze door om het wat later nog eens te proberen.

Dat was geen spel meer, maar bijna marteling. Dan waren het treiterende beulen met weerloze slachtoffers in hun greep. Als hij tegen dat verschijnsel geen licht, gevat weerwoord had, ontstond ergernis. Dat was al het begin van de ondergang, had Bernard hem geleerd.

‘Ai’j oargernis veult, mu’j oppassen. Ie hebt ’t oawerwich nog nit um serieus te reageern.’

Bernard deed dat sporadisch, eerst non-verbaal door een blik in de spiegel en in uiterste instantie verbaal: ‘Mans, Dieks, Gerrad, Hendrik’, of wie dan ook, ‘zô kan’t wa wier.’

Ordeproblemen kende Jêhan in zijn latere, meer dan veertigjarige onderwijsloopbaan dan ook niet. Op achtereenvolgens de lagere school, het speciaal, voortgezet en hoger onderwijs, wist hij dat hem eerst gezag gegeven moest worden.

Hoe je dat kreeg, leerde je niet op de opleiding of tijdens de verdere studies. Dat had hij meegekregen van de autodidact Bernard.

Zeer waarschijnlijk heeft hij daar weer wat van doorgegeven aan de ongeveer dertig jaargangen onderwijzers in opleiding. In een interview onlangs omschreef een 64 jarige onderwijzeres die agogische kwaliteit als: ‘Je flirt met je klas en de klas flirt met jou.’ Toen Mans aan de beurt was,

hoorde Jêhan de deur van de tabakswinkel naar de gang open en dicht gaan. Even later verscheen zijn vader onder de boog naar de salon. Hij monsterde hem onopvallend in de spiegel. De gebruikelijke glimlach om zijn vaders mond was verdwenen. De dominante gotische neus met aan weerszijden twee rimpelgroeven, was als een strak middenraam in het koor van een kerk. Van de acht kinderen had zijn zus Annie, ook zo'n prachtige pregnant neus. Hun gelaten spraken rust en harmonie uit. Haar vader en zij waren zeer op elkaar betrokken. Het was niet alleen de architectonische gelijkenis. Hun neuzen stonden ook figuurlijk dezelfde kant op. Die extra band maakte hem wel eens jaloers.

Bernard knoopte zijn witte kappersjas dicht. Die had hij dus uitgehad of minstens open gedaan. Mans en Derk waren tegelijk aan de beurt.

'Nô, Mans, ie zoeln houste denk'n an vuurbestemming, bi'j toch tegelieke an de buu'te.'

Jêhan knipoogde naar Derk. Intuïtief voelde hij aan dat zijn opmerking mogelijk over de grens was. Die kon kwetsend zijn. Volgens de predestinatieleer was Derk nog niet uitverkoren, dus voorbestemd om eeuwig verdoemd in het hiernamaals door te brengen. Een klein teken van verstandhouding was voldoende om de relatie niet te beschadigen.

'Deur mie of mien va, Mans?'

'Oe va'.

Toen de klanten de deur uit waren, ging Bernard in de middelste kapstoel zitten. Dat was vreemd voor de tijd van de dag. De boterham wachtte. Jêhan keek zijn vader wat beter aan en zag dat de blik in de anders zo vrolijke en guitige ogen, angstig was. Hij ging wat dichterbij hem op de armleuning van de stoel zitten. Zijn vader keek langs hem heen.

'Komt ieleu ne boterham etn?', kwam de roep vanuit de gang achter de tabakswinkel. Zijn kleine, in gedachten verzonken vader, reageerde niet.

Bernard van de Môrrebeand staarde over de halfhoge vitrage naar buiten.

Zijn bijnaam had hij te danken aan zijn grootvader Berend Môrrebearnd.

Die ploeterde, behalve in het barbiers- en chirurgijnsvak, wat bij in het veen, het moor. Ook zijn vader, die al acht jaar voor de geboorte van Jêhan was gestorven, had nog gemoord. Bernard als enige kleinzoon niet meer. Hij had ruim dertig jaar als vrijgezel een prettig leven geleid en gebruikte, toen hij getrouwd was, een deel van de grond om aardappelen op te verbouwen.

Toen hij door ziekte, tegenslag en de zorg voor het grote gezin, door zijn financiële reserves heen was, moest ook hij in het spoor van zijn voorouders hard zwoegen en aanpoten om de eindjes aan elkaar te kunnen blijven knopen.

In zijn dagelijkse zelfgemaakte gebed bracht hij dat elke avond tot uitdrukking.

Op de knieën gezeten luisterde zijn kroost naar het overtuigend gebrachte, bijna gedeclameerde gebed. De jarenlange toneelervaring was in zijn dictie, intonatie, voordracht en zegkracht terug te horen.

Gebed na een dagtaak.

*Heer ik kom tot U met de last van de dag op mijn schouders.
 Den gebelen dag heb ik mijn werk verricht.
 Ik kon niet langen tijd bidden, maar werkte en streed.
 Uit de diepte van mijn gemoed roep ik tot U o Heer en draag al het werk op welke ik deze dag heb verricht, in al
 zijn eenvoud en schamelheid.
 Ik draag U op mijn leven zoals het is met zijn tegenslagen, maar vooral met zijn liefde.
 Ik draag U op mijn moede voeten en vermoeide geest.
 Ik vertrouw U toe allen die ik liefheb, en op uw weg behouden moet.
 Ik bid U geef mij de last en schenk hen de vreugde.
 Laat de vrede heersen in ons gezin en laat mijn ziel een reine geordende woning zijn, waar gij de stof uit wegneemt.
 Laat mij met inwendige vreugde de dood tegemoet gaan op de weg van mijn jeugd die verwelket en sta mij morgen bij
 zoals vandaag.
 Amen Heer.*

Dit vanaf zijn kindsheid beluisterde, indrukwekkende gebed was er niet de oorzaak van dat Jêhan zich, ongeveer zevenendertig jaar oud, officieel liet uitschrijven uit de katholieke kerk. Het zou zijn vader ontzaglijke pijn hebben gedaan. Toch ademde de tekst ook toen al iets uit van een niet passende, slaafse, wegcijferende onderdanigheid en eenzijdige gerichtheid op het hiernamaals. De opeenstapeling van schijnheilige strapatsen, ongerijmdheden en bedenkelijke keuzes door haar officiële vertegenwoordigers van hoog tot laag, waren uiteindelijk de oorzaak van het vaarwel zeggen van het instituut Moeder de Heilige Rooms Katholieke Kerk. De aanleiding was het massale spreekkoor dat de kerkgangsters uit volle borst drie maal herhaald bij iedere Heilige Mis door de kerken schalmden direct voorafgaande aan de Heilige Communie: 'Heer, ik ben niet waardig dat ik tot u kom, maar spreek slechts één woord en ik zal gezond worden'. Dat moesten anderen dan De Herder, zo die al bestond, bedacht hebben om de gelovigen onder controle en de duim te houden.

'Wat is t'er, pa?'

Die kwam terug in de werkelijkheid, stond op, kwam voor hem staan en zei met vochtige ogen:
 'Ik heb bloed in't water, mér zengt nog mér niks teeng oe ma.'

Hij schoor, knipte en converseerde die zaterdag verder alsof er niets aan de hand was. Jêhan had moeite de gesprekjes met zijn klanten op gang te houden en keek regelmatig in de spiegel om te zien hoe pa er aan toe was.

Die blikken werden niet beantwoord.

's Maandags ging Bernard naar de dokter. Die verwees hem onmiddellijk door naar Almelo, het synoniem in de volksmond voor ziekenhuis.

Op een immens grote zaal lag Bernard van de Môrrebeand ergens in het midden van de linkerrij tussen de vele anderen, gerangschikt naast elkaar als naamlozen onder witte lakens. Het leek een lazaret vol met gewonden, verpleegd in lange witte zalen. De barre modderige loopgraven ontkomen, nog niet gesneuveld en in strak gelid begraven onder een wit kruis op een eindeloos veld van eer.

Religieuzen dirigeerden in een duidelijk, streng, maar barmhartig regiem de verpleegsters naar de bedden. De hoofden en subhoofden, nonnen over het algemeen, hadden de wind eronder in het Elisabethziekenhuis. Ook de artsen respecteerden de hiërarchie, maar werden tegelijkertijd met alle kruiperige egards langs de bedden geleid.

Hetzelfde patroon zag je bij de nonnetjes in Rijssen als ze de Duitse pater verzorgden bij zijn dagelijkse mis in het klooster. Na de oorlog was hij ingekwartierd in het nonnenklooster naast de kerk. De ene non liep zich nog harder dan de ander het vuur uit de sloffen om hem van dienst te zijn. Voor, tijdens en na het opdragen van de eucharistieviering in de kloosterkapel, was er een opgewonden wedloop gaande. De misdienaars dienden graag in het klooster, want op de jongelingen van de Heer straalde mede de gediensigheid af van de bruiden van Christus. Van het weelderige paterontbijt pikten ze graag de achtergebleven graantjes op. Daarna stapte de Duitse pater in zijn gloednieuwe zwarte Citroën traction avant en ging op pad om geestelijke bijstand te verlenen aan Duitse krijgsgevangenen.

Bij de wereldheren in de aangrenzende pastorie had de pater geen moer te vertellen. Meneer pastoor en meneer kapelaan kwamen ook bij de nonnen onomstreden op de eerste plaats. Weliswaar op afstand, kreeg toch ook de pater een behandeling alsof hij paus Pius XII zelf was.

Van het geordende 'lazaret' in Almelo, kwam Bernard terecht in het academische ziekenhuis van Groningen.

Zo geborgen als hij lag tussen de tientallen patiënten in Almelo, zo verloren lag hij op een wat minder grote, maar chaotischer ziekenzaal tussen hoofdzakelijk Gröningers en Drenten. De artsen hadden in zijn buik gekeken en die onverrichter zake weer dichtgenaaid. De maag- en slokdarmkanker waren zover gevorderd dat geen enkele hulp meer geboden kon worden. Over chemokuren of bestraling werd niet gerept. Die palliatieve behandelingen stonden nog in de kinderschoenen.

Opgegeven.

Het woord kanker kwam niet over de lippen. De ernst van de situatie maakte je op uit andere signalen, zoals de tragische, angstige en om hulp smekende blik in Bernards ogen en de sterk wisselende stemmingen van de anders zo goed- en gelijkmoedige man.

Dat het besef van het ongelooflijke en onvermijdelijke tot hem was doorgedrongen, kon hij niet verborgen houden, ook al verzette hij zich met alle macht tegen de onzichtbare kankerduizendpoot die hem van binnenuit in snel tempo opvat. Hij, zijn vrouw en kinderen,

allen wisten wat er gaande was, maar spraken er niet over. In de veronderstelling dat het lijden dan nog erger zou worden, doorbrak niemand het taboe.

Mede als gevolg van die heersende policy in de medische en geestelijke gezondheidswereld, werd Bernard een zwijgzame, eenzamere en verdrietige man.

De gedragslijn berustte op een zeer aanvechtbare opvatting over de menselijke psyche, waar kennelijk ook de medische ethiek zich niet tegen verzette. Zijn sterke geest huisde in een mager wordend, verrottend lichaam.

Het taboe verkankerde zijn hart van verdriet, vechtend om onvoorwaardelijk trouw te blijven aan zijn opdracht.

Droomde hij nog terug in de tijd? Haalde hij voor zich zelf nog herinneringen op? Vertellen deed hij niet meer.

Dichtgenaaid, gesloten.

Niks meer langdurige vrijgezelltijd, waarin toneel en reizen in de T-ford van een van zijn vrienden naar Luik, Namen, de wijnfeesten in de plaatsjes langs de Rijn en Moezel en Luxemburg de boventoon voerden.

Niet nog een keer het verhaal over het toilet in een Luiks hotel. Daar, toch al wat zuidelijker gelegen, stootten de vier vrienden in hun hotelkamer op een onbekend verschijnsel: het bidet. Twee WC.'s naast elkaar?

Dat was praktische luxe.

Getweeën naast elkaar gezeten kon je tegelijkertijd je heer uit de koets laten. Dat gebeurde dan ook prompt. De ene heer kon weggespoeld worden, de andere bleef nadrukkelijk gezelschap houden. Het water zakte langzaam weg, het ongewenste restant bleef achter. Ettelijke pogingen het zaakje door te trekken, bleken tevergeefs.

Je kon een provinciale boerenkinkel zijn, maar dat hoefde enige creativiteit niet in de weg te staan.

De heer werd onder hilarisch gelag keurig verpakt in een Franstalig dagblad en door het raam zover mogelijk weg gesodemierd richting goot van een belendend perceel. In de vlucht spetterden de losse delen neer op de daken, alsof een overvliegende, al uit het zicht verdwenen enorme vogel zijn laadklep had geopend.

Nooit meer iets over Karel van 'n notaris, de broer van Herman Schönfeld Wichers ofwel Belcampo. Niets meer over de zonderling die op een jeneverbesveld in het Hollandsch Schwarzwald woonde en als erkend globetrotter op de wat meer vrijgevochten Rijssense jeugd een aantrekkingskracht had, als een geurende bloem op een zwerm bijen.

Oorlog?

Nog slechts die in hem zelf.

Het behendige laveren in de smeltkroes van religieuze en wereldse Rijssense culturen? Het vreedzaam met elkaar omgaan, ook al werd onderling wat afgekrakeeld, tot aan het zich ten einde raad afscheiden in een nieuwe subcultuur toe? De stimulerende aandacht voor zijn acht kinderen bij het bestijgen van de maatschappelijke ladder? De pillen van Dr. L. de Jong over de Tweede Wereldoorlog? De ontwikkelingen in Duitsland en de rest van de wereld? De binnenlandse politiek met de opkomst van Den Uyl waar hij door geïmponeerd was en die hem bijna van zijn geloof deed vallen als KVP-er?

Het voetbal wat steeds meer, zij het in zwart-wit, op de televisie was te volgen?

Taboe. Taboe.

Hij deed niet meer mee.

Zelfs zijn sigaret kon geen troost brengen. Na een paar trekjes werd de peuk gedooft en even later opnieuw aangestoken. Wat maakte het nog uit. Dit kwam te vroeg en ging te snel. Hier viel geen vanzelfsprekendheid aan te beleven.

Een half jaar nadat zich zijn ongeneeslijke ziekte had geopenbaard en zes maanden voor zijn heengaan, doorbrak hij niet het taboe, maar wel het zwijgen. Tijdens het traditionele kerstontbijt reikte hij zijn dagelijkse gebed uit. Hij had het in zijn eigen hoekige handschrift acht keer uitgeschreven. Als opdracht stond onderaan geschreven:

'Bewaar dit als aandenken en gebruik het wanneer gij het nodig hebt.'

Zijn woorden daverden. Bij zijn kinderen bonkte het bloed tegen de slapen.

Ieder worstelde met zijn eigen gedachten en beelden.

De stilzwijgende afspraak om er niet over te praten, bleef in stand.

Onder het pianospel van de oudste verschenen als in lichtbeelden, geprojecteerd vanuit een oude toverlantaarn, de foto's.

Die van hem en zijn amateurtoneelclub "Kunst naar kracht" vlak na de oorlog. Trots wachtten ze hem op. De club had de eerste prijs gewonnen op een landelijk toneelfestival met het stuk 'De naamlozen van 1942'.

Als lid van de Rederijkerskamer hadden ze tijdens de bezetting lid moeten worden van de verfoeide Kulturkammer. Dat verdomden ze.

Na de oorlog konden ze weer vrij optreden.

Hun eerste stuk stelde de Jodenvervolging aan de kaak. Ze zullen de sterren wel van de hemel gespeeld hebben, in elk geval hadden ze zoveel indruk gemaakt dat ze zelfs landelijk gerenommeerde amateurtoneelclubs achter zich hadden gelaten.

Zijn vrouw zag de toneelclub als een bedreiging van de zeden.

De gesprekken daarover leidden er uiteindelijk toe dat Bernard zijn lidmaatschap opzegde.

De 'strijd laaide weer op', toen Jêhan lid werd.

Na afloop van de première 'Rebecca' van Daphne de Maurier, kwam hij misselijk en doodziek van de drank thuis, feitelijk dronken.

Meteen de eerste keer werd ze in haar opvatting over toneel door haar zoon bevestigd en op haar wenken bediend. Die kans liet ze zich niet ontglippen.

Toen hij de andere dag weer wat op verhaal was gekomen en niet het loodje had gelegd, probeerde ze opnieuw, nu in de tweede generatie, haar zin door te zetten. Bernard hield zich wijselijk afzijdig. Dat gaf zoonlief vreemd genoeg moed haar te weerstaan.

Die verandering moest ze accepteren, zij het tegen heug en meug. Hij bleef lid en Bernard werd weer regelmatig gesignaleerd bij 'Kunst naar Kracht'.

Ontroerd kwam de foto van zijn worsteling met geloof en politiek te voorschijn.

Zijn uitgeschreven levensfilosofie lag in hun handen. Die was in vijf woorden samen te vatten.

Mens zijn, is opdracht zijn. Zijn credo was: zich aanpassen aan veranderingen, want geen moment in het leven is als het vorige. Ze zaten rond een metableticus.

Van adaptatie en haar beide kanten assimilatie en accommodatie, hadden ze nog niet gehoord.

Doorgedrongen was al wel dat elk organisme de aangeboren tendens heeft zich aan te passen aan zijn omgeving. Sommige veranderingen kun je sturen, er invloed op hebben. Soms kun je de omgeving aan jezelf aanpassen. Andere veranderingen komen op je af. Dan moet jezelf veranderen om aangepast te zijn.

Wanneer voegen de omstandigheden zich naar jou en wanneer voeg jij je naar de omstandigheden?

Vaak schik je, soms beschik je.

Bernard leefde voor dat het belangrijk is veranderingen onder ogen te zien. Kun je geen stempel drukken, heb je zelf geen hand in de veranderingen, draag je geen verantwoordelijkheid, dan is het vaak eenzijdig een kwestie van schikken en de klappen opvangen.

Leidinggevend, bestuurders, politici en dergelijke sturen en geven richting. Daarmee werd gemarchandeerd, had hij ervaren. Zo ontdekte hij gaandeweg dat de kerk en christelijke politieke partijen de compassie preekten met de zogeheten zwakkeren, degenen die vooral op accommodatie zijn aangewezen, maar hun beleid en daden niet zelden afstemden op de sterken, zij die al in staat zijn de omstandigheden aan zichzelf aan te passen. De spanning tussen prominent lid zijn van de plaatselijke KVP en zich in zijn hart sociaal-democraat voelen, kon hij

niet verborgen houden. Hij constateerde dat het economische criterium bij overheden, in het bedrijfsleven, in opvoeding en onderwijs, politiek en gezondheidszorg, steeds meer primair werd. Die macro-omgeving kon hij niet aan zijn eigen inzichten aanpassen. Anders stemmen dan KVP was nog een teveel gevraagde verandering voor hem zelf. Hij assimileerde op dat punt dus maar in zijn micro-omgeving. Daarom kreeg zijn zoon bij het knippen of scheren van klanten in het bejaardentehuis, uitdrukkelijk het lijstje namen mee van degenen die hij geen geld mocht vragen. Dergelijke klanten in de salon, gingen onopvallend zonder betalen weer de deur uit of Bernard zei pro forma: 'Ik schriewt wa op'.

Soms informeerde de klant een volgende keer:

'Bernard, stoa' k nog in't book?'

Als hij alleen was met die klant, was zijn reactie: 'Ie stoat nit in het book. Aij wier sowiet beent, moark ik 't wa.'

Als er andere klanten bij waren, reageerde hij in de trant van:

'Nee, dan heur ie 't wa.'

Lange tijd was het niet opgevallen, tot de lijstjes wat alerter maakten. Wel een blik, maar nooit een woord erover.

In beeld kwam het gesprek over zijn opvolging.

Zouden in het multireligieuze/-culturele Rijssen net zoveel andersdenkenden klant blijven als bij Bernard?

Hoe kwam het dat ze als praktiserende katholieken konden leven van overwegend protestantse klanten? Het kinderrijmpje waarmee zijn kinderen, vooral de meisjes, soms werden nagejouwd, als ze eigen ruimte voor zichzelf opeisten in de buurt, loog er toch niet om.

“ Roomse bukke driett' in alle hukke, driett' in alle stroatn, ik kan mie lach'n nit loatn.” (Roomse bokken doen hun behoefte in alle hokken en straten, ik kan mijn lachen niet laten.)

De inspiratie voor zo'n rijmpje moest ergens vandaan komen. Deels en meestal in algemene termen, vanachter de vitrages in de huisjes zonder krant of radio. Rond de maaltijden kreeg het andersdenkende kroost bij het danken uit de bijbel, sluipend, maar onontkoombaar, een te verachten beeld van de katholieke afgodendienaars. De concrete en niet mis te verstane voorschriften kwamen van de kansels in de sombere, kale, donkere godshuizen. In de hel en verdoemenis voorspellende preken, werd de gemeente ingepeperd hoe levensgevaarlijk omgang met katholieken was. Op de scholen hield men de leerlingen in liefde voor, hoe dagelijks de door de Here gegeven waarden en normen overal door de papen werden bevuild. Je moest daar maar meewarig om lachen en zorgen dat de Staatkundig Gereformeerde Partij de macht in handen hield. Waarom was de dagelijkse praktijk weerbarstiger? Dominees en gereformeerde onderwijzers zag je inderdaad nauwelijks in de kapsalon van Bernard. Toch was het ook voor

andersdenkenden ruim honderd en vijftig jaar, van vader op zoon, een ontmoetingsplaats gebleven.

Bernard kon uitleggen waarom.

‘Dat komt omdat de gewone andersdenkende man, waarde hecht aan standvastig en oprecht beleden overtuigingen. Protestanten en katholieken leven vanuit eenzelfde waarde. De rechtschapen, respectvolle en open omgang met ons eigen geloof en dat van hen, hoe extreem ook van de afdeling zwarte kousen, geeft de doorslag. Deze waarde overstijgt religies. Men hecht eraan. Zich richten naar de normen die daarbij passen, is gewoon, normaal. Het vrij niten van je mening is ook zo’n waarde. Die neem je in acht. Je uit jezelf in respectvolle verbondenheid met elkaar. Dat is een vanzelfsprekende, alom aanvaarde norm, een ongeschreven wet. Je scheldt, irriteert, beledigt of treitert niet. Ook kinderen leren dat allengs. Zo is dat ‘al mien lew’n e’wes.’

Nu, anno 2002, ligt een parallel met dit beeld van kerst 1971 voor de hand.

Dat inzicht is er tegenwoordig minder. Mensen met verschillende denkbeelden en achtergronden raken steeds huiveringwekkender van elkaar vervreemd.

Ze wonen in eigen wijken, werken en gaan om met eigen mensen en kramen uit wat hen in de mond komt.

De aanslag op de Twin Towers in New York elf september vorig jaar, is daarvan een exponent. Nine-eleven is al een historisch begrip aan het worden. Later in de geschiedenislessen zul je daar zeker nog wel van horen.

Het heeft alles te maken met de huidige ‘wij-zij’ maatschappij, waarin de ene groep zich onderdrukt, geminacht en in de steek gelaten voelt en de ander bedreigd.

De strijd tegen de terroristen is losgebrand. Die derde wereldoorlog moordt een nieuwe voedingsbodem tot leven voor wat we zeggen te bestrijden.

Zelfs de orthodoxe Rijssense man en vrouw van de straat in de kapsalon van Bernard, beseften klaarblijkelijk, dat een samenleving slechts kan bestaan door met elkaar te leven en te laten leven. Zo bleven ze klant, ondanks de dwingende, tegenovergestelde voorschriften van de gezagdragers vanaf de kansels.

Wijze leiders?

Verstandige gelovigen!

Ze kenden de begrippen niet, maar hadden wel de natuurlijke neiging tot assimileren en accommoderen. Gevend en nemend trachtten ze die in evenwicht te houden. Die balans is zoek momenteel.

Nog geen jaar na nine-eleven werd Fortuyn vermoord.

Hij was van mening dat er genoeg allochtonen in Nederland waren en ons land vol is. Hij kraamde uit wat hem in de mond kwam, ook over zaken waar hij wel degelijk een punt had.

Daardoor ontstond tweespalt in ons landje, in plaats van saamhorigheid.

Zijn populistische, vaak respectloze aanpak trok navenante navolgers aan.

Met charlatans, windbuilen en politieke beunhazen herwinnen we niet het vertrouwen in het perspectief op een samenleving, waarin de mens samen leeft, in groot en klein verband. Aan de verklaring van Bernard voor de dagelijks volle kapsalon, mag de volgende toegevoegd worden: zijn uitgesproken keuze voor de vele arbeiders in de jutefabriek en steenfabrieken, als ploeters die maar moeilijk invloed konden uitoefenen op verandering van hun omstandigheden.

Die laatste kerst met hem werd het beeld van zijn onuitputtelijke werkkraft, opofferingsgezindheid en onvoorwaardelijke trouw aan zijn opdracht, er bij zijn kinderen voorgoed ingeprent.

Hij had het dagelijks in woord en gebaar uitgestraald tot een onuitwisbaar beeld.

De oudsten zagen weer voor zich hoe hij tijdens de oorlog met zijn klanten de vorderingen van de nazi's en de geallieerden volgde. Die werd bijgehouden met vlaggetjes en knopspelden op een grote landkaart boven de lange eikenhouten bank in de kapsalon. Dat was niet conform de norm van de toenmalige heersers. NSB-klanten en Duitse soldaten kenden hun plaats: de kaart was een gegeven. Ieder kon er zijn eigen interpretatie aan geven.

Aanpassen had twee kanten.

Bernards doen en laten kregen zijn kinderen met de paplepel ingegeven.

Toen ze op school uitvoerig de aanleiding, oorzaken, verloop en gevolgen van de eerste wereldoorlog leerden en meer abstract en in groter verband opnieuw geconfronteerd werden met de tweede wereldoorlog, kregen zijn verhalen diepere betekenis voor hen. Over de landkaart in de salon kon je een heel andere leggen.

De veranderde politieke situatie in Europa na de eerste wereldoorlog was er niet op te vinden. De verdwenen monarchieën in Duitsland, Oostenrijk-Hongarije en Rusland stonden nog vermeld. Portugal, Frankrijk en Zwitserland waren nog de enige republieken, terwijl er na 1918 al dertien waren. Daaronder Duitsland, Oostenrijk, de Sovjet-Unie en de nieuwe staten Polen, Tsjecho-Slowakije, Estland, Letland, Litouwen en ook Finland.

Alleen Noord en Noordwest Europa, Groot-Brittannië, Scandinavië en de Benelux kenden nog monarchieën, zij het met parlementen. In de monarchieën zonder parlement, Roemenië, Joegoslavië en Bulgarije, had de bevolking niets te zeggen. Het waren autoritaire koninkrijken met het leger achter de hand. Spanje en Griekenland hadden vanaf 1936 ook geen parlement meer en werden eveneens dictaturen.

Het fascisme was in opkomst.

De eerste nieuwe kaart die je over het Europa uit Bernards jeugd kon leggen, was verdeeld in twee kampen. In het noorden en westen de democratische staten met een grondwet en in het midden, oosten, zuidoosten en zuiden van Europa de dictaturen.

Na 1945 kon je over de tweede weer een derde denken.

Die was eveneens in twee blokken verdeeld: het Oostblok en het westen.

En jij aanstaand nieuw wereldburgertje, kunt er weer een nieuwe aangepaste versie aan toevoegen: Europa zonder IJzeren Gordijn op weg naar hopelijk een solidair verbond van staten. De landkaart van Bernard was over de oostgrens nog die van het Duitse keizerrijk. De kortstondige Weimarrepubliek van 1918 tot 1933, het tweede rijk, had niet de tijd gekregen om op de kaart te verschijnen. Het Duitse volk was niet gewend aan democratie. Het was grootgebracht met autoriteit, adeldom, hiërarchisch bestuur, koning, keizers, prinses, graven, gravinnen, hertogen en dergelijke meer. De gevoeligheid, onderdanigheid en het opzien tot de vermeende respectabele notabelen zit nog in de genen.

Die aard en de belabberde economie, met armoede en enorme werkloosheid, zorgden voor een klimaat, waarin Hitler goed kon gedijen. Hij wakkerde het Duitse Volksempfinden aan. Het volk voelde zich als aanstichters van de eerste wereldoorlog onrechtmatig behandeld door de opgelegde herstelbetalingen, de Wiedergutmachungen.

Zo kon in 1933 het Derde Rijk ontstaan.

De Europese kaart, het welzijn en leven van velen in de wereld zou rigoureus verwoest worden.

De toen 31-jarige Bernard werd in die crisistijd verliefd. Hij bouwde een nieuw nest en trouwde. Met haviksogen hield hij de opkomende fascistische veranderingen bij de burens in de gaten. Miljoenen jonge dienstplichtigen waren in de eerste wereldoorlog omgekomen. Vele miljoenen zouden in de tweede volgen. Met hen zouden nog eens ettelijke miljoenen creperen en omkomen in de mensenslachthuizen van Hitlers nazidom.

Nederland kon niet buiten die oorlog blijven, zoals in 1914-1918 wel het geval was.

Bernard zag een dictatuur vlak naast de deur ontstaan met de holocaust als gevolg, terwijl hij privé een nieuw leven opbouwde.

In 1918 had hij de ontvangst in Nederland meegemaakt van de vluchtende Duitse keizer Wilhelm II. Het leger gehoorzaamde hem niet meer. De niet geheel berooide asielzoeker vestigde zich in Doorn. Tot aan zijn overlijden genoot hij bij ons gastvrij onderdak. Voor de toen zestienjarige Bernard was het een feit, waarvan je niet meer dan kennis nam: een medemenselijke aanpassing en weer een autoritair, oorlogszuchtig gezag minder.

Maar toen ruim twintig jaar later de hele horde bruinhemden de achterdeur forceerde, riep dat heftige emoties op. Hij kon niet veel anders bieden dan lijdelijk verzet en het updaten in de kapsalon van de gedateerde landkaart.

Daar zaten ze nu rondom hem, ieder verzonken in eigen gedachten, met eigen foto's en herinneringen. Het autonome baasje was verleden tijd. Wat hij vóór had, had ie niet achter, was een van zijn gevleugelde uitspraken vroeger.

'Ik ben voor niemand bang', hadden ze hem meermaals horen zeggen, tijdens razzia's, onderduikspanningen, vorderen van fietsen, huiszoekingen naar een Joods echtpaar, dat op tijd weggemoffeld was naar Streefbaasjans, hun opa.

Nu was de angst van zijn magere gezicht te lezen. Hij was bij die laatste kerstviering niet meer bezig met de eerste delen van Lou de Jong en de Ondergang door J. Presser, het vierendelen van Duitsland en Berlijn, de tweedeling van Europa en de uiteindelijke koude oorlog, het vorderen van dienstplichtige jongetjes voor de politionele acties in Neerlands Indië, de kwalijke rol van KVP –er Luns in de naoorlogse politiek onder meer in de kwestie Nieuw Guinea, de hoop tijdens Kennedy.

Zijn eigen microsituatie nam hem volledig in beslag. Hij voelde zich nu behoren tot het leger van de vaak naamlozen die slechts konden accommoderen tot de dood er op volgde.

Hij werd amorf.

De angst in zijn ogen sprak wat zijn stem verzwegen. Op de piano werden geen kerstliederen gespeeld. Deze laatste kerstochtend met hem verliep zonder de gebruikelijke gezangen. De traditionele feestelijke vorm en inhoud die hij er in de loop der jaren aan had gegeven, bleef achterwege.

Traag, maar onontkoombaar naderde daarna de hete zomerdag van de eenentwintigste juli 1972. Ze lieten hem niet meer alleen in de kamer, die op een deel van de zolder was afgetimmerd. Dat was gebeurd in een tijd dat vrijers bleven slapen.

Het gebrek aan slaapplekken had ook simpeler opgelost kunnen worden. Onze moeder de Heilige Rooms Katholieke kerk verbood dat ten strengste. Bij elkaar het bed induiken was er voor het huwelijk niet bij. Tegelijk met de zolderkamer kwam ook de douche. De kans op files schaars geklede jeugdige personages van beiderlei kunne, werd, door het gebrek aan voldoende wastafels, daarmee hopelijk voorkomen. Tja, waarschijnlijk meer dan hun moeder, had Bernard wel voorzien dat een doucheruimte wellicht nog verdergaande perspectieven bood. Hij tilde er niet zo zwaar aan, zijn eigen lange jeugd indachtig.

Beneden kwam hij niet meer.

De aanblik van de complete ontmanteling van de kapsalon en de winkel bleef hem bespaard. Het pand dat hij vlak voor zijn trouwen had laten bouwen, moest wijken voor modernisering van het stadscentrum. Het Schild, de karakteristieke Elsenerstraat, Hagen, Walstraat, Bouwstraat en Rozengarde vielen ten prooi aan de slopershamer. Moderne, niet te dure, functionele, saaie en stijlloze panden waren voorzien. De middenstand kon floreren en het stadje opstuwten in de vaart der volkeren. Een nieuwe geest zou heersen in de zielloze bouwsels. Zoals in vele andere steden kreeg de nieuwe zakelijkheid en de opkomende projectontwikkeling gemakkelijk voet aan de

grond. Plaatselijke overheden waren blind geworden voor historische en culturele verworvenheden door misplaatste gevoelens van inferioriteit.

Met zijn vaalten aan de voorkant van de karakteristieke lage arbeidershuisjes waar de mest van de enkele koe of varken werd neer gekieperd, liep menig straatje kans ooit een vrij toegankelijk openluchtmuseum te worden. De zondagsrust zou door toeristen ontheiligd worden. De staatkundig gereformeerde kerkgangers die hand in hand naast elkaar in rijen de straat beheersten, zouden gedwongen worden, als waren ze allochtoon, achter elkaar langs de zijkant van de huizen naar hun gebedshuizen te marcheren.

Het was al erg genoeg dat er een generatie autochtone goddelozen was gekomen die het zwembad kraakte en zo de Hermandad uit de kerken hield.

Dat af en toe per ongeluk op zondag een andersdenkend kind slingerend wat leerde fietsen en een in gedachten verzonken SGP- kerkganger als fietsenrek gebruikte, was nog tot daaraan toe, zoals een van Bernards dochters ondervond. Hij deed alsof het kind niet bij hem hoorde.

Het: 'Net doen of ze nit bie oons heurt', klinkt nog in haar oren, maar liet geen gevoelens van verloochening achter. Zo jong al begreep ze de situatie.

Het doen alsof was iedere gezindte eigen.

In SGP-kringen gingen jongeren creatief om met geboden en verboden.

Zondags niet fietsen? Dan stalde je hem toch stiekem zaterdagavonds al buiten de stadsgrens bij de Pelmolen aan de andere kant van de Regge.

Geen seksueel verkeer voor het huwelijk? Gereformeerde jongeren wisten daar wel raad mee. De zeden waren in ieder geval losser dan bij katholieken, ook al konden die biechten. Niks aan de hand zolang je de kat maar in het donker kneep. Dat gebeurde dan ook letterlijk op de zaterdagavond. Na het invallen van de schemering wandelden colonnes gereformeerde jongeren richting Klein Zwitserland, een gebied bij uitstek om de bij daglicht verboden liefde te bedrijven. Als bij een kolonie roeken op een zomeravond in de toppen van de bomen, zo vol bedrijvigheid was het donkere bos. Het krioelde van vrijende en parende stelletjes. Ze lagen op de grond gevlend tegen de heuvelige taluds, onder de struiken of stonden rechtop, het meisje wel of niet in vervoering, gekruld tegen de bast van een boom waarvan de schors in de loop der tijd was weggeschuurd. Geritsel, ingehouden gillets en orgastisch gekreun wezen de weg door het eigentijdse Sodom en Gomorra. Zelfs het licht van voyeuristisch spiedende zaklantaarns kon de gelukzaligheid in het aardse paradijs niet verstoren. Geen disco kon hier tegenop.

Begrijpelijk dat er in die kringen vele 'moetjes' voorkwamen. Ze werden geaccepteerd. Het ging goed zolang het goed ging. Als het fout ging, trouwde men en was er weer een eerzame huisvader en vrome mannenbroeder bijgekomen.

De SGP regeerde, zag vooruit en bracht zo ook de stedelijke vernieuwing tot stand, gelijkvormig aan vele andere binnensteden. De uitzonderingen waar het historische besef een flinke vinger in de pap hield, likken die nog steeds af.

Buitenshuis en binnenshuis, zowel beneden als boven, beleefden ze een rauwe onttakeling. Hem bleef die op de begane grond enigszins bespaard.

Hij wist ervan, verzette zich er hevig tegen en had in al zijn ellende vastberaden aangekondigd dat hij niet vrijwillig en levend het pand zou verlaten. Wat gebeurde.

Hij had zijn tweede zoon als zijn beoogde opvolger, de vrije keus gelaten. Hij kon onderwijzer worden. Dat moet hem toch pijn gedaan hebben. Zou hij zijn hulp hebben ingeroepen enkele uren voor zijn dood, intuïtief, als hij wel zijn opvolger was geworden?

Die laatste morgen stonden zijn oudste zoon en de onderwijzer bij hem aan bed. Het leek alsof hij buiten bewustzijn, met zijn ogen dicht, kronkelend de helse pijnen uitkernde. Tot hij uit schreeuwde: 'Anton, trek, trek, trek.'

Hij was niet in coma, zoals ze dachten. Hij had hen horen praten, hij was hen gewaar. Hij riep, smeekte, krijste zijn oudste zoon om hulp. Verbijsterd en verscheurd door onmacht en verdriet, kwamen ze in actie. Zijn ogen bleven dicht, de handen strekten schuin omhoog vooruit.

"Antoon, tre..k".

Het was niet om aan te horen of te zien. Met gespreide benen ging Anton op zijn knieën over zijn vader heen zitten. Hij pakte de smekende klamme handen. De halve dikke duim aan de rechterhand kon die van zijn zoon niet mee omklemmen. Die stond er letterlijk buiten, had zijn portie al gehad. Tijdens het aanleggen van de traditionele kerstversiering had hij jaren geleden vijf opgelopen. Na een half jaar was de bovenste helft van zijn duim weggezwemd. Anton trok uit alle macht. Met zijn turnarmen kon hij meer doen dan de onderwijzer, hoe graag die ook wilde. Bernard had hem niet geroepen.

Geen jaloezie, maar toch .. onuitgesproken bleef: 'Pa, ik wil je ook helpen.' Niemand kon hem helpen.

Hij werd wat rustiger, alsof de uitzaaiingen wat uit elkaar getrokken waren. De spieren misschien zodanig gereten dat de pijn minder werd. Wat zenuwen mogelijk geblokkeerd of afgestorven, zodat hij wat verlichting kreeg.

'Laat me met inwendige vrede de dood tegemoet gaan.' Zijn dagelijkse gebed werd op geen enkele wijze verhoord.

'Eli,Eli, lama sabactani' Hij kreeg niet de tijd zich aan zijn einde aan te passen, terwijl hij toch alles in huis had om die vanzelfsprekendheid te beleven. Hij was nog te jong, te daadkrachtig en teveel nog gericht op het leven. Hij kon niet vredig sterven. Natuurlijk had hij nog niet de balans

gevonden om zich aan de onvermijdelijke situatie uit zichzelf aan te passen. Hij was bij lange na nog niet onthecht. 'Trek, trek, Anton.'

Misschien waren dat wel zijn laatste verstaanbare woorden. Tegen twaalf uur kwam de dokter. Hij zag de ontredderde gezichten, het onzegbare lijden en besloot stilzwijgend niet langer toe te kijken. Toen hij hen weer binnenriep, zei hij: 'Julie kunnen bij hem blijven. Ik kom in de loop van de middag terug.'

Ze hoopten, hoe hypocriet ook, dat in de rust van de ingetreden roes, ook de troost van zijn Heer alsnog zijn deel zou worden en hij met inwendige vrede de dood tegemoet kon gaan. Ze hielden zijn handen vast en voelden dat de roes overging in coma, alle willekeurig gedrag verdween. Bij zijn laatste ademtocht was het ook gedaan met alle vegetatieve functies. Het was volbracht.

Bernard had zijn opdracht meer dan vervuld.

Als dochters van Arimatea legden zijn dochters hem af. Ze zullen hem ook wel geschoren hebben, zij het niet met lange Jaap, maar met een krabbertje.

Gedachtenis na dertig jaar en jij al in gedachten.

De menselijke mind is als een harde schijf, zij het met één verschil. De menselijke wist vanzelf het overbodige en naarmate de leeftijd vordert ontstaat nog ruimte doordat het 'korte termijn bestand' minder plaats inneemt.

Van jou, nog niet eens in de tijd, is al een bestandje aangemaakt. Van Bernard, lang al uit de tijd, is bij velen het bestand nog up to date. Ook in jou wordt al opgeslagen, aangelegd. Straks ga je daar zelf mee aan de slag en blijft opslaan tot je eigen verscheiden. Daarna?

Dan zijn er foto's, geprint in beeld, tekst of herinnering. Je legt zelf een bestandje aan van foto's, ervaringen, herinneringen, restanten van verhalen, soms fotografisch helder. Je ligt nog voor de baarmoedermond en vangt daar waarschijnlijk al wel een en ander van de buitenwereld op. Het opslaan is al begonnen. Nu al zijn het niet slechts je genen die je ontwikkeling bepalen, maar ook al de indrukken uit je omgeving. Je past je al aan, nog niet eens geboren.

Ooit zul je de hier afgedrukte foto's van je overgrootvader Bernard lezen.

Mensen schrijven historie en proberen die te begrijpen. Ze denken na over feiten en gebeurtenissen, oorzaken, gevolgen, motieven, verbanden en ontstaan. Ze proberen toekomstgerichte conclusies te trekken uit de beoordeling van al wat plaatsvond, recent of langer geleden. Daarvoor hebben ze foto's tot hun beschikking.

Hier komen er nog een paar.

FOTO'S

Als jij in de tijd bent, zijn fotorolletjes eruit.

Geheugens zijn als digitale camera's. Van de vele opgeslagen foto's worden er maar weinig afgedrukt. Razendsnel en niet geselecteerd slaan ze indrukken op. Er wordt zoveel mogelijk vastgelegd om zo min mogelijk onverleden te laten.

Het gevolg is dat door de veelheid, vaak niet meer de moeite genomen wordt ze te rangschikken en belangrijke van onbenullige te scheiden. Laat staan betekenisvolle, die er toe doen in historisch perspectief, af te drukken.

Stel nog een periode van ruim dertig jaar en je hebt een fotoalbum. Je hebt dan de leeftijd die je opa had toen zijn vader stierf. Hij is dan waarschijnlijk ook geschiedenis geworden. Jij bent bezig die te maken. Door veranderingen en besef van tijd ga je gebeurtenissen steeds meer zien in historisch perspectief. Je ordent van tijd tot tijd je gedachten, ervaringen en herinneringen.

Verhalen, overleveringen en foto's helpen daarbij.

Je pakt je album en komt bij een afdruk van maandag zestien september 1968 's middags om vijf minuten over half vier. Historische foto.

Je moeder geboren. Feest.

Ook op de school waar haar ouders elkaar leerden kennen. Daar werden ze in 1964 verliefd op elkaar. Ze trouwden drie jaar later en je moeder werd geboren.

In de koffiepauze belde je opa naar huis om te horen hoe het ging met je oma en je moeder nog in haar buik. De weeën waren begonnen en je moeder zou niet lang meer op zich laten wachten. Om kwart over twaalf kwam hij thuis en toen was duidelijk dat je moeder 's middags geboren zou worden. De ouders van je oma kwamen langs. Die zaten natuurlijk ook vol spanning in afwachting van de geboorte, zoals dat nu bij jou ook het geval is. Ze bleven niet lang, want de weeën werden steeds heviger.

Om vijf over half vier floepte je moeder op de wereld. De navelstreng werd doorgeknipt. Haar eigen telling begon.

Je oma at een boterham met chocoladehagelslag alsof het een snee feestelijke krentenwegge was. De mensen die meeleefden kwamen op bezoek. Je overgrootouders, ooms en tantes, vrienden. De slaapkamer stond vol bloemen en je moeder liet zich slapend bewonderen. Foto's kunnen nabij halen wat vergeten ver weg leek.

Zal jouw geboorte ook zo voorspoedig verlopen? Jouw telling begint vierendertig jaar na die van je moeder. In die tijd is er veel gebeurd.

De meest ingrijpende verandering was het overlijden van je oma op drie april 1999. Ze was erg ziek geworden. Ze had kanker en kon niet meer beter worden. Ze zou je graag gekend hebben. Jij

haar natuurlijk ook. Je erft van haar, hebt van haar in je. En..foto's vertellen. Jij zult haar dus leren kennen.

Ze is in haar laatste maanden thuis, liefdevol verzorgd. Ze heeft daarvan genoten, ondanks het verdriet over het te vroege afscheid, het verlangen jou, Roos en misschien nog andere kleinkinderen te kennen, ondanks ook de vreselijke, onvoorstelbare pijnen waaronder ze leed. Ze was een krachtige vrouw.

Het is ook je moeder gelukt zonder haar verder te leven. Ze pakte de draad van haar leven zonder haar moeder weer op. Ze leerde je vader kennen. Zij kozen voor jou en ... je bent er, zij het nog lekker veilig bij je moeder. Dat gaat gauw veranderen en dan zul je langzamerhand meer geliefden leren kennen.

Je opa heeft een fotogalerie van geliefden uit zijn leven, uit heden en verleden. Er hangt een foto op zijn kamer van je oma uit november 1965.

Roos, je nichtje, riep onlangs toen ze voor die foto stond, spontaan: "Maaïke".

Ze zag je moeder in je oma's foto. Dat ontroert.

Vier jaar voor haar overlijden schreven je moeder en je tante op de vijftigste verjaardag van je oma:

"Waar foto's goed voor zijn!

*Het is niet om dat mooie plaatje,
Maar om een herinnering aan een tijd,
Die nooit meer terug komt,
Maar die we niet hadden willen missen.
Daar net bladerden we onze albums door,
Vooral die uit onze kindertijd.
Het klinkt cliché
Maar dat raken we nooit meer kwijt.*

*Spelen op het plein
En thuis met vriendjes en vriendinnetjes,
Gelukkig op school
En blij met pap en mam.*

*Die tijd is de basis van wat we nu zijn,
Volwassen op gezonde grondslag.
De foto's laten het nog eens zien,*

Jullie gaven ons kansen, ervaring voor tien.

*Maar er is niet alleen de terugblik,
Ook nu geldt het nog steeds,
bij jullie kunnen we altijd terug,
Blij, verdrietig of gewoon even vlug.*

*En misschien over twintig jaar,
Kijk je nog steeds naar je dochters op dit portret.
Je zult je dan herinneren
Hoe goed het altijd was.*

Her-in-neren!

Als overleveringen, foto's, beelden en verhalen weer binnenkomen, heb je kans greep te krijgen op veranderingen die onaanvaardbaar voelden.

Je gaat er door en niet om heen.

Nog één afdruk.

Voor je opa was het een verwarrend gevoel verliefd te worden, terwijl hij ruim zevenendertig jaar zo innig veel van je oma had gehouden. Het bracht hem in verlegenheid.

'Beschamend', spraken sommigen in zijn omgeving naar anderen uit.

Hij raakte in verwarring, maar niet zodanig, dat hij overgeleverd was aan de gebeurtenissen. Hij kreeg er greep op. Dat gebeurde in een droom.

De beelden kwamen als een drieluik binnen en werden fotografisch in zijn geheugen gegrift.

Je moeder, je tante en oom en je omama, de moeder van Thea, omringen hem alsof ze hem beschermen. Ze leiden hem tussen een onsamenhangende groep farizeeërs door.

Flarden opmerkingen hoort hij, als: 'Moest dat zo snel?'

De vier leiden hem als in processie.

Je omama spreidt achteruitlopend zijn armen en voert hem tussen de omstanders door.

Zijn dochters flankeren hem en je oom volgt rustig indrukwekkend als een bodyguard. Bij de minste of geringste moraliserende kreet houden ze halt en priemen zwijsend met hun ogen.

Aan het einde van de kille kale ruimte bereiken ze een gang.

Je omama stopt en spreekt in een doordringende blik de groep die ze gaan verlaten, in stilte toe.

Ze kent geen angst.

Men slaat de ogen neer.

Rumoer verstomt.

Bedremmeld probeert het sprakeloos geworden gezelschap weg te schuifelen.

Het tableau vivant met de mond vol tanden, laten ze achter ons.

*In de smalle corridor zijn ze alleen.
De sfeer wordt langzaam sereen.
De troebeling verdwijnt als door onderdruk naar achteren.
Melodieën beginnen op hen af te golven.
Bijna zwevend schrijdend gaan ze over een tegelvloer. Het lijkt een Eschervloer.
Zo kalmerend en zinsbegoochelend heeft hij hem later in hun onderwijzerswoning nooit meer ervaren. De gele,
grijze en antracietkeurige tegeltjes, opeengestapeld als kubusjes, worden trapjes recht en schuin omhoog naar links of
rechts. Als ze stilstaan, lijken het vierkantjes op elkaar gelegd en dan weer parallelogrammen.
De melodieën worden sterker en komen paradijselijk over hen heen.
Ze herkennen het allegro maestoso uit het eenentwintigste pianoconcert van Mozart, waar je oma in haar laatste
maanden wel eens naar luisterde.
Als miljoenen mensen in hun God geloven, mag hij nu wel even zijn Godin aanwezig denken.
Haar geest gaat voor naar het einde van de gang.
Daar komen ze, als in het Pantheon van Rome, in een ronde koepelzaal vol rust, kalmte en welwillendheid.
Familie en vrienden staan in een kring uitnodigend te wachten.
Samen luisteren ze naar het andante.
Als in de uitvaartdienst zit zijn neef aan de piano en bespeelt zijn verloofde haar viool.
Ze komen naderbij.
Als op een teken van zijn Godin wijkt onder het allegro vivace assai, de kring uiteen. Uit haar midden komt je
omi Marieke tevoorschijn.
Ontroerd komen ze op elkaar toe.
In de omarming, zijn hoofd in de nek, voelt hij de druk geheel verdwijnen. Hij denkt de geest van haar die jou je
moeder schonk, door de ronde opening in het koepeldak, rustig te zien gaan.*

Deze foto is niet toevallig ontstaan.

Ze kwam, omdat hij zo graag zijn keuze door allen die hem destijds omringden, gerechtvaardigd wilde zien. Dat was niet zo. De draad van het leven weer oppakken, had hij met je oma afgesproken.

De plotselinge liefde was niet ingecalculeerd, kwam onvoorzien en veroorzaakte verwarring. De droomfoto verbond verleden en heden en gaf zicht op de toekomst.

In de stad waar je moeder is geboren, begonnen ze opnieuw. De cirkel was weer rond. Vol energie en onbevangen konden ze een karakteristieke onderwijzerswoning uit 1903 opknappen en in hun nieuwe relatie stappen.

Na ruim veertig jaar nam hij afscheid van het onderwijs. Eén jaar lager onderwijs (basisonderwijs); zeven jaar buitengewoon lager onderwijs (speciaal onderwijs); twee jaar voortgezet/middelbaar onderwijs en vanaf 1971 hoger beroepsonderwijs (pabo/onderwijzersopleiding), had hij er op zitten. Het einde kwam, na het overlijden van je oma,

onverwacht en pijnlijk. Zo hoort het niet te gaan. De drie pijlers van het bestaan: relatie, wonen en werk, trilden op hun grondvesten..

Uit de puinhopen hebben ze samen drie nieuwe pijlers opgetrokken en bouwen verder. Het verleden nemen ze mee.

Vaak nog komt het verdriet boven, maar wat overheerst is wat ze wel hebben: elkaar, jullie, hun plek, het goede gevoel en besef over de vruchten van volledige inzet voor hun werk en de grote waardering daarvoor. Ze kunnen zinvol verder.

Jij gaat daar deel van uitmaken. Je boft met je ouders. Je zult gaan merken dat de wereld groter is dan je mooie kamertje aan de Rhijnvis Feithstraat in Utrecht. Dat je wortels ook elders liggen. Uit Twente zijn er een paar een beetje voor je blootgelegd.

Jij bent nog naamloos, maar dat zal niet zo blijven.

Gelukkig word je in Nederland geboren, tussen vele andere mensen uit ook vele andere landen. Mensen met hun eigen wortels. Vaak ver weg uit Marokko, Turkije en zoveel andere, vaak arme landen.

Daar weten we ons nog steeds niet goed raad mee. Het christelijke avondland acht zichzelf beschaafd en de moslimwereld barbaars en achterlijk. Hoe zal dat zijn als jij deze brief leest? Waarschijnlijk nog niet veel beter, tenzij aan beide zijden de verlichting toeslaat.

Tenzij in het denken over Jezus Christus beide benen weer op de grond komen, men God weer ziet als een troostende heiland door mensen bedacht. Tenzij de umma (moslimgemeenschap) relateert in het besef dat Allah tot het jaar 570 slechts één van hun 360 goden was. De handelsreiziger, legerleider en latere profeet Mohammed, riep hem uit tot enig ware God.

Had Marx gelijk? Is religie opium van het volk? Groeien we erover heen?

Tot wat ontwikkelt de mens zich nog? Van levenloos ding tot plant, tot dier, tot de mens die weet? Tot... wat we steeds nog God toedichten? Wie weet?

Het veranderen en het zich aanpassen, is blijvend.

Blijvend is ook dat mensen je omringen en warm houden. Ze praten tegen je, ontlokken je geluidjes, reacties, lachjes en van lieverlee ga jij tegen ze, met ze, met ons praten. Zo krijg jij ook vrienden en vriendinnen met wie je deelt en praat. Dat blijft.

Je moeder rijdt vandaag snel even naar Rotterdam om bij een vriendin een badje voor je te halen. Morgen zoekt je opa over de vierbaansweg van Enschede naar Utrecht om een dagje bij jullie te zijn. Mensen blijven elkaar opzoeken, want ze kunnen niet zonder elkaar. De manier waarop ze naar elkaar toe gaan, verandert.

Je betovergrootvader uit Enter kwam met een van zijn koetsjes met een of twee paarden ervoor. In de brief aan Roos zijn al wat verhaaltjes en anekdotes verteld. Lees hem maar eens. Die is ook voor jou, net zoals deze ook voor Roos is.

Zo ontstaan van iedereen verhalen, omdat ieder mens zich aanpast aan de voortdurende veranderingen. Met jouw komst verandert er weer veel: voor je ouders en voor iedereen die je

leert kennen. Je komt in een wereld die een dorp is geworden. We vliegen in een uurtje naar Parijs, mailen in een seconde naar de andere kant van het dorp. Steeds meer zullen van “heel ver” mensen naar ons toe willen komen, omdat ons westerse wereldje van ongekende mogelijkheden hen aantrekkelijk lijkt: voldoende eten, huizen, warme en mooie kleren, volop speelgoed, onderwijs, vakanties, fietsen, auto’s, computers, restaurants, disco’s, winkels, overvloed en welvaart.

Het is nog lang niet eerlijk verdeeld. Dat zul jij ook niet mee maken. Wel weer wat meer dan je overgrootvader Bernard en zijn nakomelingen. Veranderingen gaan door.

De mensen in de dorpen, steden, in Nederland, in Europa, in het Midden-Oosten, in Azië en Afrika of waar ook ter wereld worden mondiger en kunnen steeds beter voor zichzelf opkomen. Ze laten niet alles meer over hun kant gaan. Vaak doen we er druk over, soms zijn we er druk mee en sporadisch doen we er echt wat aan.

Langzaam wordt de wereld kleiner, terwijl hij voor jou gaandeweg groter wordt. Mondiaal kun je weinig afdwingen. Je kunt je inzetten in je eigen kleine kring of als het je gegeven is later, op grotere schaal. Het ijveren voor een rechtvaardiger verdeling van alles wat nodig is om te voorzien in de eerste levensbehoeften, is ook in jouw leven nog hard nodig.

Steeds meer mensen zullen veilig wonen, water en voedsel hebben, voor hun gezondheid kunnen zorgen, naar school gaan, fatsoenlijk werk en vrije tijd hebben. Dat komt niet vanzelf. Daarvoor hebben we bevoegen, rechtschapen, intelligente en evenwichtige mensen nodig die regeren, ondersteund straks ook door jou.

Dat soort mensen komt steeds meer aan de macht. Het vraagt nog wel heel wat verlichting. Niet zozeer van kaarsjes in kerken, gebedshuizen en moskeeën, hoe sprookjesachtig gezellig ook, maar van de geest.

In die wereld word je geboren.

De eerste twintig jaar van je leven mag je groeien, lekker spelen, genieten, uitgaan, thuiskomen, lachen, huilen, dansen, springen, zingen, vriendjes en vriendinnetjes krijgen: in je wereld rondhuppelen, volwassen worden en bloeien.

Daarna ga je hopelijk dertig, veertig jaar hetzelfde doen en daarnaast werken.

Voor jezelf, je geliefden en de anderen in het dorp, waar je iets voor kunt betekenen. Soms is dat veel, uiteindelijk voor je gevoel misschien teleurstellend weinig. Ons dorp is een mierenhoop.

Eén van die miertjes dat ben jij, denk je dan maar. Dat kan je troosten.

Ga later in Twente het bos maar eens in, dan vind je wel ergens zo’n mierenhoop. Het is een krioelende drukte van belang net als op de wegen, pleinen, beurzen, scholen, kantoren, redacties, winkels en fabrieken van ons mensen. Elke mier werkt hard en kan dat alleen maar doen door ook goed voor zichzelf te zorgen. Of ga eens kijken in een bijenkorf. Daar zie je dezelfde drukte als in onze en de mierenwereld. Die aan- en

afvliegende bijen moeten ook goed voor zichzelf zorgen om zo intens te kunnen leven en hun werk te doen.

Tja, en dan loop je al tegen de zestig jaar. Dan mag je weer net zo vrij rondhuppelen, als in de eerste twintig jaar, als het nog kan tenminste.

Velen zijn de drie fasen van vanzelfsprekendheid in het leven niet of slechts beperkt gegeven.

Velen krijgen niet of nauwelijks de kans om op te groeien en te dartelen. Velen komen aan werk nooit toe. Velen leven veel te kort.

Het integendeel is jou gegund. Popelend word je verwacht.

Het leven wordt je toegewenst.

Men kent je nog niet, toch heb je al tot tranen toe bewogen, lief.

Kom maar! Al zal het niet vandaag zijn op de honderdste geboortedag van je overgrootvader.

DE DERDE

WIEGJE

De zomer van je geboortjaar is voorbij. Het was warm en droog. Op televisie en in kranten verscheen het jaar 1947. Zou het hitterecord van dat jaar gebroken worden? Nee. Voor de weerstatistieken was het belangrijk, verder niet.

Het doet wel weer terugdenken aan die tijd.

Kinderen konden als ze zeven jaar waren, naar de eerste klas van de lagere school, de grote school. Daarvoor hadden ze meestal op de bewaarschool gezeten. Als je niet meer in je broek plaste en poepte, mocht je daar naar toe. Moeders hadden de handen dan overdag even vrij. Ze werkten nauwelijks buitenshuis. Crèches, kinderdag- of peuterdagverblijven waren er niet.

In 1955 ging de bewaarschool kleuterschool heten. Kleuterschool en lagere school bestaan al niet meer. Sinds 1985 is er één basisschool voor kinderen van vier tot twaalf jaar. Kleuters zitten in de eerste twee groepen.

Je overgrootmoeder in Rijssen werkte van 's morgens zeer vroeg tot 's avonds erg laat. Ze zorgde voor de acht kinderen, de huishouding, het naai- en verstelwerk, de winkel en waste iedere dag met de hand de scheerdoeken uit de kapperszaak. Mannen schoren zich in die tijd meestal niet zelf, dat deed de barbier. Ze zorgde ook voor het eten van de twee knechten voor in de zaak. Daarvan was er één in kost. Die at en sliep dus ook bij hen. De knechten verdwenen toen de kinderen groot genoeg waren om te helpen. Dat scheelde weer in de kosten.

Na die warme zomer was dat moment voor je opa aangebroken. Aanvankelijk op een kistje staand, leerde hij inzepen, de nek uitscheren en van lieverlee knippen en scheren. Hij ging naar de grote school, dus was hij oud genoeg om te helpen. Met vijf kinderen waren ze toen. Drie zouden er nog volgen. Hij was de derde in de rij van acht.

Nu ben jij op komst.

Over de tijd die aan jou voorafging, is veel te vertellen. De brieven aan Roos en Saar verhalen over je bet- en overgrootvader. Jouw brief gaat over je oma.

Schroom om over haar vanzelfsprekende waarheden te beschrijven, hoeft er niet te zijn. Althans niet over de eerste vijf decennia van haar leven. De vier jaren daarna spreken niet vanzelf.

Zo langzamerhand moet het er van komen jou te schrijven over degene die je voorging en zonder wie je er nooit geweest zou zijn. Je moeder is uit haar geboren.

Het is een merkwaardig gevoel te schrijven aan iemand die er wel is, maar nog geboren moet worden, en over iemand die niet meer leeft.

Je kunt het bovendien pas veel later lezen. De waarheden uit haar eerste vijftig jaar zijn gemakkelijk te beschrijven. Ze waren nagenoeg probleemloos.

Eenentwintig mei 1944 werd ze geboren, in het laatste jaar van de tweede wereldoorlog.

Voor haar verliep de geboorte zonder problemen. Zij was een gezonde, volle donkerharige baby, maar je omama was er niet best aan toe.

Ze kreeg trombose. Dat zijn bloedstollingen in de aders. Vaak had dat in die tijd de dood tot gevolg. Bovendien had ze veel bloed verloren en de medische voorzieningen waren tijdens de oorlog niet zoals wij die nu gewend zijn.

Na een zwaar ziekbed knapte ze weer op, vooral omdat er op de boerderij voldoende eten voor haar was.

In het westen van Nederland was dat wel anders, daar heerste hongersnood.

Duitsland was de oorlog begonnen, minder dan twintig jaar na de eerste wereldoorlog.

Hoe dat zat?

Voor de eerste wereldoorlog was dat land een keizerrijk met kleine en grotere hertogdommen en graafschappen. Aan de eerste wereldoorlog deed Nederland niet mee. Het werd toen ook niet aangevallen. Die eerste wereldoorlog duurde van 1914 tot 1918. Daarna werd Duitsland voor het eerst een republiek: de Weimarrepubliek. De keizer vluchtte naar Nederland.

Ook in Rusland kwam een republiek. Daar werd de tsaar vermoord.

Met de republiek in Duitsland ging het niet goed. De Duitsers waren nog niet zo gewend aan democratie, aan dat het volk wat te zeggen had gekregen. Er hing een broeierige sfeer. Er was veel werkloosheid en ontevredenheid. Het was een nare tijd.

In die onrust kon Hitler aan de macht komen. De mensen dachten dat hij hen beter kon helpen dan de leiders van de Weimarrepubliek. Dat werd misschien wel de grootste ellende die de wereld ooit heeft ondergaan. Hitler begon de Tweede Wereldoorlog en dat heeft vele, vele miljoenen mensen het leven gekost. Er zijn nog overlevenden. Zij dragen de verliezen, de ellende, de barbaarsheden hun hele leven met zich mee.

Na die tweede wereldoorlog raakte Europa verdeeld in twee stukken, twee blokken: het vrije westen en het communistische Oostblok.

In die ellendige grote wereld kwam je oma terecht. In haar kleine wereld werd ze warm en in geborgenheid ontvangen. Ze was gezond, maar net zo kwetsbaar en afhankelijk als jij en ieder ander kind.

Waar kon je een pas geboren kindje veilig neerleggen? Niet zomaar in de wieg of op de slaapkamer bij haar ouders. 's Nachts bromde en zoemde het vervaarlijk in de lucht. Vliegtuigen uit Engeland waren op weg naar Duitsland om Berlijn, Keulen, Dresden en andere steden, te bombarderen. De Duitsers probeerden die vliegtuigen uit de lucht te schieten voordat ze huizen en gebouwen zouden vernielen met hun bommen. Dat lukte vaak, maar nog vaker niet.

Het was ook in Lonneker dicht bij de grens met Duitsland angstaanjagend en gevaarlijk. Het veiligste plekje voor je oma Thea was in de kelder van de boerderij. Daar stond een gemetselde stenen bak, de pekelbak. Dat is de diepvries van vroeger. Koelkasten, vrieskasten en dat soort

dingen hadden de mensen nog niet. Toch wilden zij graag levensmiddelen bewaren. Daarvoor was er in de meeste huizen een kelder gemaakt. De temperatuur blijft daar hetzelfde, het vriest er niet en het blijft er lekker koel. Bijna net zo koel als in een koelkast. In de kelder kon je etenswaren een tijdje bewaren.

Om vlees en groente langere tijd goed te houden, was een kelder niet voldoende. Elk jaar werd op de boerderij een varken en een koe geslacht. Daar kon je met een gezin wel een jaar van eten. Dat is een lange tijd om te overbruggen.

Kleine beetjes, kon je, net als de groente uit de tuin, inweken. Stukjes vlees en groente gingen in weckflessen. Die werden afgesloten met een rubberring, een weckring tussen deksel en fles.

Daarna werden ze gekookt in een fornuisput, zodat het deksel vacuüm op de fles kwam te zitten. De fornuisput was de wasketel, waarin wekelijks de was werd schoon gekookt. Wasmachines bestonden nog niet. De flessen die na het koken dichtzaten, gingen de kelder in.

Grote stukken vlees konden natuurlijk niet in een dergelijke fles. Daarvoor was iets anders bedacht: pekelen. Rauw vlees kon je goed bewaren als het in veel zout werd gelegd. Het vocht trok uit het vlees en het zout erin. Natuurlijk was er op de boerderij in de kelder ook een pekelbak.

Dat werd de wieg van je oma.

In de schuilkelder was de pekelbak haar wiegje de eerste maanden, terwijl de Engelse en Canadese bommenwerpers over ronkten of uit de lucht werden geschoten door Duitse jagers of afweergeschut. Ontzaglijk veel jonge piloten van vaak nog niet eens twintig jaar, sneuvelden. Misschien ga je wel eens kijken op het Canadees kerkhof in Holten, op de Waddeneilanden of in Frankrijk. Dan zie je de ontelbare graven van die jonge piloten.

En in Duitsland?

Daar stierven de mensen in de puinhopen van de bombardementen, hadden honger, dorst en waren in paniek.

In het begin van de oorlog was het precies omgekeerd. Toen vlogen de Duitse vliegtuigen de andere kant op, naar Engeland. Van april 1940 tot ongeveer mei 1941 bombardeerden ze 's nachts onophoudelijk Londen en legden andere steden in puin. Het trieste 'hoogtepunt' was Coventry. Na één nacht was daar geen familie meer die geen doden te betreuren had. Engeland gaf zich niet over, ook al smeekten de mensen om capitulatie, overgave aan de Duitsers. Het Derde Rijk van Hitler kwam niet tot over de Noordzee.

Het was voor veel mensen vijf jaar lang chaos, waanzin, onbeschrijflijk verdriet, ellende, kou, honger en wanhoop.

Puin.

Vijf mei 1945, bijna een jaar na haar geboorte, was heel Nederland door dappere Engelse, Canadese en Amerikaanse soldaten bevrijd. Je oma kreeg voor het eerst een echt wiegje boven de

grond in het daglicht. Ze kon haar leven in de zon, tussen de bloemen, de planten, de dieren op de boerderij, beginnen.

De volwassen mensen begonnen met het opruimen van de puinhopen, het verzachten van de vele diepe, niet te herstellen wonden. Je oma begon haar tweede levensjaar, de wereld aan de wederopbouw.

Ze was een blij, onbevangen en mooi kind.

Foto's uit die tijd zijn er nauwelijks. Weinig mensen hadden fototoestellen, velen wel fotografische herinneringen. Bijvoorbeeld aan de winter van 1944, toen veel mensen in het westen van Nederland geen eten meer hadden, vreselijke honger leden, stierven of hier naar toe liepen om op boerderijen opgevangen te worden.

Daar is een mooi boek voor kinderen over geschreven door Jan Terlouw: "Oorlogswinter". Als je wat ouder bent kun je van Barnauw lezen: "Hongerwinter, verloren verleden."

Dat was de eerste winter van je oma.

Als boerendochter heeft ze zelf geen honger gehad. Ze at goed, leerde kruipen en na ruim een jaar kon ze met haar stevige pootjes al enkele stapjes zetten.

Mooie benen had ze, ook later, al dacht ze daar zelf wel eens anders over.

Toen je opa haar voor het eerst zag, ze was toen net twintig jaar, liep ze statig op schoenen met hoge hakken. Ze was een indrukwekkende verschijning die augustusmorgen op het schoolplein. Hij was meteen verliefd.

Maar alles op zijn tijd.

Ze werd twee jaar en was een speels en schattig kind.

In het dorp waren na de oorlog nog Engelse, Canadese en Amerikaanse soldaten gelegerd, of beter gezegd ingekwartierd bij particulieren, vooral in de Dorpsstraat.

Het zorgeloze peutertje met lange donkere pijpenkrullen en onbevangen oogjes, werd op de soldaten afgestuurd. Steevast kwam ze terug met bruine chocoladelippen en wat repen voor de anderen.

Ze stal de harten van de soldaten. Dralend heen en weer schuifelend stond ze voor hen, wat bedremmeld aanvankelijk en aarzelend, maar met succes.

Een bewaarschool, crèche of kleuterschool was er niet in het dorp. Kinderen mochten naar school als ze zes jaar waren geworden. Ze was dus lang thuis.

Speels als ze was, gunde ze zich overdag geen tijd om thuis te gaan plassen. Dat deed ze in de broek of snel even langs de kant in de berm van de zanderige Demmersweg.

De boerderij lag midden in het dorp, omringd door weilanden en het landgoed Amelink, het huidige Bouwhuis.

Ze leefde van haar tweede tot haar zesde jaar hoofdzakelijk buiten, spelend met haar jongere broertje en de kinderen uit de Dorpsstraat.

De boerderij ligt er nog steeds, maar niet meer in de volle glorie van na de oorlog. In 2000 is er helemaal een einde gekomen aan het boerenbedrijf dat al jarenlang niet meer met de tijd was meegegaan. Wie weet kun je nog eens zien waar je oma de eerste vrije speelse jaren van haar jeugd heeft doorgebracht. Aan de gebouwen en schuren is weinig veranderd. Toen haar oudste boer de boerderij overnam, eind jaren zestig jaren, kwam er voor haar ouders een huis naast de boerderij.

Je oma was een makkelijke Trien.

's Nachts was ze zindelijk, maar overdag vond haar moeder, je omama Trui, het een probleem. Voordat ze op zesjarige leeftijd, augustus 1950, naar school zou gaan, moest ze toch wel wat regelmaat ervaren, zodat ze ook op tijd ging plassen. Je omama vond de oplossing. Met haar negen jaar oudere zus, werd ze meegestuurd naar de nonnen van Het Larinksticht in Enschede. Een half jaar lang reed ze 's morgens mee achter op de fiets naar de stad.

Haar zus deed daar haar Mulo B, een soort voortgezette HAVO kun je zeggen.

De zusters van Amersfoort hadden in het gebouwencomplex van het klooster ook een soort bewaarschool met twee afdelingen, één voor rijke kindertjes en één voor arme kindertjes.

Aanvankelijk wisten je omama en oud-opa niet dat hun dochtertje in de armenafdeling was geplaatst. Toen ze dat hoorden, werd ze natuurlijk overgeplaatst naar de andere afdeling. De Heer heeft het onderscheid kennelijk gewild.

Ook de nonnen, net als de soldaten, waren gek op het schattige, volle, gezonde, stevige dorpsmeisje met krulhaar. De "school"tijden voor haar waren minder lang dan voor haar zus. Dus 's middags moest ze in de Muloklas wachten tot ze achterop de fiets weer mee terug naar huis kon. Ze mocht dan tekenen, terwijl er soms een 'oppas' non naast haar zat. Die probeerde wel eens in te spelen op haar afkomst. Aansluiten bij de leefwereld van het kind, heet dat nog steeds in versleten modernistisch pedagogisch/didactisch jargon.

De non tekende zo goed en zo kwaad het ging, een koe voor je oma.

"En, wat heeft zuster voor je getekend?" Geen reactie.

"Nou, weet je het niet? Dat is toch een koe! Die ken je toch wel."

"Dat is geen koe, er zit geen melkding onder."

De Muloklas met giechelende meiden in de puberteit, barstte in lachen uit en je oma van de weeromstuit en ongewenste belangstelling, in tranen.

Ze kwam na ruim vijf jaar in aanraking met een wereld buiten erve 'De Demmer'.

De tocht met de fiets over de Dorpsstraat en langs de grote weg was vol nieuwe, soms bedreigende dingen. Auto's waren er nog niet veel en het goederenvervoer door Van Gend en Loos ging nog met paard en wagen. Die kende ze wel van de boerderij voor de hooiwagen, de ploeg en zo, maar niet met ijzerbeslagen hoeven die kletterden op de verharde weg. De eerste

keer dat zo'n wagen langs hen heen denderde, sprong ze van de bagagedrager en zocht een goed heenkomen tussen de rododendrons van landgoed Het Amelink.

Aan de eerste introductie in de grote wereld, kwam na enkele maanden een einde. Voor Lonnekernaren bleef Enschede "de stad", alsof er geen andere steden op de wereld waren.

Tegenover het huidige muziekcentrum in Enschede staat nog steeds Het Larinksticht, met in haar gevel de naam. Ze kon in Lonneker naar de lagere school.

De hectiek van een aantal maanden stad was voorbij en oma had haar doel bereikt: je oma was ook overdag zindelijk. Ze pakte haar vrolijke buitenleventje van daarvoor weer op: lopend naar school, spelend op het erf of in de Dorpsstraat. Ze was een goede leerling. De zes jaren verliepen onbekommerd.

Gaandeweg kreeg ze wat slankere vormen, ontdekte dat je ook als meisje liggend in de wei, net als jongetjes, kon verplassen. Met vriendinnetjes probeerde ze uit wie het verst kon. Ze heeft vaak gewonnen, gezien de straal die ze later ten beste gaf, als ze buitenaf plotseling hoge nood kreeg en op haar hurken ging zitten. Ze bleef een makkelijke meid en een gezelschapsmens.

Dat is nooit anders geworden.

Krijg jij daar wat van mee?

Absoluut, vast en zeker.

Uiterlijk lijkt je moeder al veel op haar. Het postuur van Roos en Saar kan dat van je oma zijn geweest in kindertijd: in balans, stevig en mooi gevormd. Ze had sprekende, duidelijk uitkomende gelaatstreken, steeds verfijnder wordend, maar krachtig.

En jij, al zo nabij?

Ongeveer vijfenveertig centimeter lang ben je nu in week zesendertig en waarschijnlijk al wel in week zevenendertig. Je weegt ongeveer 2900 gram. Misschien word je in de eerste week van november geboren. Dan zit je nu al in week achtendertig en ben je achtenveertig centimeter lang en weeg je 3200 gram. Je zou al geboren kunnen worden. Je kunt elk moment komen. Maar het kan ook nog wel een maand duren. Je bent voldragen en groeit bij je moeder nauwelijks nog. Er zit een laagje vet onder je huid, zodat je op temperatuur blijft direct na de geboorte. Gelukkig ben je gedraaid met je hoofdje naar beneden, zodat straks niet eerst je stuitje eruit geperst hoeft te worden. Je moeder wil graag normaal bevallen, zonder operatie. Hopelijk gaat dat ook zo gebeuren en hoeft het niet met een zogenaamde keizersnede.

Spannend.

Deze week is het zwangerschapsverlof ingegaan. Je moeder heeft een prachtige ronde bolle buik. Ze kan zich nog goed bewegen. Ze is met je zusje Roos naar de kermis geweest. Het lawaai heb jij niet gehoord. Je hebt daar kennelijk niet zo'n hinder van als Roos destijds. Je ligt lekker te zwemmen in het vruchtwater. Jullie wonen tijdelijk in het "kleine huisje". Daar zul je de eerste maanden ook blijven. Alles staat al klaar. De verwarming brandt. De opkamer is gereed. Dat is

een slaapkamer waar je vanuit de keuken met een klein trapje komt. In januari of februari verhuizen jullie naar het nieuwe huis wat gebouwd wordt. Er wordt veel in gereedheid gebracht: nieuw huis met tuin, een grotere auto waar jullie vieren met alle kinderspullen in kunnen.

Aan alles is gedacht: je mag komen.

Dat blijft van alle tijden: ouders bereiden zich voor op het nieuwe leven, soms zo goed en kwaad als het gaat. Soms onder verschrikkelijke omstandigheden.

Voor jou zijn de omstandigheden geweldig, luxe. Dat zou zo voor alle kinderen moeten zijn. Wie weet, kun jij daar later ook een beetje mee voor helpen zorgen. Je ouders zorgen nu eerst goed voor jou. Zo hoort het ook. Je moet eerst goed voor jezelf en je naasten zorgen, anders kun je niets voor anderen betekenen.

Is dat het leven? Genieten en zorgen?

Geniet jij maar eerst. De zorgen komen vanzelf wel. Dat zeiden de ouderen vroeger al.

Je oma heeft de eerste tien jaar van haar leven onbekommerd genoten.

Tien jaar, het eerste decennium van haar leven. Daarvan is een fotocollage gemaakt. Van de volgende vier eveneens. In totaal zijn er vijf.

De gang waaraan de slaapkamers lagen, was lang genoeg voor tien.

In dit verhaal over je oma Thea zijn die bijeengevoegde fragmenten een beetje leidraad. Je kunt op de foto's van elke tien jaar zien dat ze genoot van het leven. Ze kon tot op het laatst niet geloven dat het afscheid kwam: onvermijdelijk en veel te vroeg op vierenvijftigjarige leeftijd.

MISSERS

Uit haar kinder-, puber- en tienertijd is iets meer op foto's vastgelegd, dan uit haar eerste jaren.

Naast die plaatjes op de collage van haar tweede decennium, is er slechts overlevering.

Er gebeurde veel in de wereld. Dat ging gelukkig veelal aan je oma voorbij.

Ze groeide op als schoolkind en puber in de naoorlogse wereld. Dat liet sporen na, die soms pas later zichtbaar en pijnlijk werden. Ze hoorde dat aan de Tweede Oorlog in Azië pas een einde kon komen toen de Amerikanen op Nagasaki en Hiroshima atoombommen hadden gegooid. Dat de Japanners zich toen overgaven en uit Nederlands-Indië vertrokken. Ze leerde dat Hitler zelfmoord had gepleegd op 30 april 1945 in zijn ondergrondse bunker in de puinhoop Berlijn. Ze vernam dat in Jalta, een badplaats in de Krim, Roosevelt, de doodzieke president van Amerika, Churchill (Engeland) en Stalin (Rusland) in februari 1945, besloten hadden tot een totale bezetting van Duitsland. Het land zou in vier stukken, sectoren, worden verdeeld. Ze wist dat Stalin als eerste met zijn Rode Leger Berlijn had bereikt, moordend, verkrachtend, brandend en bombardierend. Dat zo het Oostblok en de Sovjet-Unie was ontstaan.

Je oma leerde dat allemaal, maar het zei haar weinig. Die jaartallengeschiedenis kwam pas jaren later voor haar tot leven, toen er verbindingen kwamen met gebeurtenissen in het Oostblok en Nederlands Indië en haar eigen leven.

Ook de verwevenheid met traditionele waarden, normen en opvattingen uit haar opvoedingsmilieu en de ontdekking van andere, begon af en toe te knellen. Daarom eerst iets over die naoorlogse tijd.

Tot 1989 leefden we in een zogenaamde koude oorlog. Er was geen echte hete/brandende oorlog in Europa, maar de twee blokken bedreigden elkaar voortdurend. De mensen in het Oostblok leefden achter het IJzeren Gordijn.

De D.D.R. ontstond, een vroeger oostelijk deel van Duitsland. Die was omringd door hoge prikkeldraadversperringen, mijnevelden en een muur dwars door Berlijn.

Mensen probeerden uit die zogeheten Deutsche Demokratische Republik te vluchten naar het vrije westen. De D.D.R. dreigde leeg te lopen. Om dat te verhinderen, werd in het weekend van dertien augustus 1961 in Berlijn, een begin gemaakt met de bouw van een hoge betonnen muur. De Russische sector, Oost-Berlijn, werd gescheiden van de andere drie sectoren, de Amerikaanse, Engelse en Franse. Oost-Duitsers konden nauwelijks nog naar het westen vluchten. Families werden in één weekend voorgoed van elkaar gescheiden. Oost-Berlijn werd Berlin, Hauptstadt der D.D.R.

Twee generaties lang, vijfenveertig jaar, zaten miljoenen mensen gevangen in het communistische Oostblok. Als ze zich netjes lieten onderdrukken, geen kritiek hadden, geen dissident waren,

mochten ze reizen binnen het Oostblok. Dat waren de landen van de Sovjet-Unie, Hongarije, Polen en Tsjecho-Slowakije.

Ook Hardy Streeck trof dat lot. Je oma ontmoette hem achter de muur, dertien jaar na de bouw ervan. Hij was toen negentien en had al heel wat achter de rug. In het weekend van dertien augustus was hij net zes jaar.

Hij lag al vier jaar in een sanatorium met tuberculose.

Zijn tweede verjaardag vierde hij in Krankenhaus Herzberge, de volgende vier in Bad Berka.

Zijn vader vertrok een dag voor de bouw van de muur naar het westen. Kwam hij bij zijn vader terecht in de westelijke sector van Berlijn of bij zijn moeder in de Russische sector? Ongerust over de dreigende en verwarrende situatie, haalde zijn moeder hem dat weekend op uit het sanatorium. Hij bleef bij haar en werd definitief staatsburger van de D.D.R.

Tien jaar later probeerde naar het westen te vluchten. Op zestienjarige leeftijd sloop hij met twee andere jongens door de bossen, velden en weilanden van Sudetenland in het noorden van Tsjecho-Slowakije. Onopgemerkt wilden ze daar 's nachts de grens met West Duitsland oversteken.

Naïef?

Op de metershoge prikkeldraadversperringen stond toen nog geen 220 volt, maar vanuit de wachttorens hadden de twee Vopo's met hun nachtkijkers de jongens al lang opgemerkt. De belendende torens werden met stil alarm gewaarschuwd:

'Achtung, achtung, Republikfluchtversuch.'

De jongens tijgerden ongedeedd zigzaggend door het eerste mijnenveld.

Met een ijzerdraadschaar knipten ze een gat in de versperring. Elke vezel in hun lichaam was tot het uiterste gespannen. Af en toe blikten ze omhoog naar de torens: alles rustig zo te zien. De haviksogen achter de nachtkijkers volgden de bewegingen met een superieur gevoel van macht. Ze wachtten op het juiste moment om op de prooi te duiken.

Plotseling zaten de drie gevangen in de verblindende lichtbundels van de zoeklichten, als hazen in de koplampen van een auto. Het 'Stehen bleiben', zette hen intuïtief juist in beweging.

'Feuer'.

De volgende dag stond er een klein berichtje in de Volkskrant::

'Bij Pilzen zijn tijdens een vluchtpoging drie jongens neergeschoten door DDR grenswachten. Twee van hen zijn gedood. De derde bleef ongedeerd en is overgebracht naar een gevangenis in Praag.'

Dat was Hardy Streeck.

Na drie maanden werd hij van Praag overgebracht naar Oost-Berlijn. Hij kreeg drie jaar Haft.

De opsluiting in de Strafvollzugsanstalt in Bützow was een hel. Hij ging in hongerstaking, weigerde het verplichte werk, werd in een isoleercel gezet, geslagen, mocht het bezoek éénmaal per kwartaal niet meer ontvangen.

Post en pakketjes mocht hij sowieso niet ontvangen. Omdat hij voor het zogenaamde Haftgeld tijdens de 'Strafvollzug' diende te werken, had hij ook geen geld voor versnaperingen, tabak, cosmetica en dergelijke. Totaal onder de indruk van wat hem overkwam, koos hij snel eieren voor zijn geld. Na die 'Einzelhaft'-periode kwam hij onder een streng regiem te staan, want Fluchtversuche en Fluchthelferschaft werd zwaarder aangerekend dan criminele misdrijven. Toen hij vrij kwam, kreeg hij een Reiseverbot. Hij mocht terug naar Oost-Berlijn, maar die stad niet uit. Voor studie kwam hij niet meer in aanmerking.

De Polytechnische Hochschule kon hij vergeten.

Hij werd ongeschoold arbeider bij achtereenvolgens VEB Betonwaren Karlshorst, VEB KOMBINAT Tiefbau Berlin, VEB Elektrokohle Lichtenberg, VEB Stuck und Naturstein, bij Arbeitsgemeinschaft der Produktionsgenossenschaft des Klempner-, Installateur- und Heizungsbau Handwerks Grosz Berlin en VEB Werk für Signal- und Sicherungstechnik Berlin. Dat oogt indrukwekkend, maar kwam neer op werk in groeven, bouwputten en kolenmijnen. Hij kwam terecht bij de Facharzt Nerven- und Gemutskrankheiten en in aanraking met verzetsbewegingen rond de Marienkirche. Daar leerde hij zijn vriendin Ute Klinke kennen, studente aan de Pädagogische Hochschule Berlin. Tijdens een bezoek aan haar in het ziekenhuis werd hij weer opgepakt en gevangen gezet. Daarna kreeg hij een Berlinverbot, zodat contact met het westen nauwelijks nog mogelijk was. Ute kreeg bezoek van de Sicherheitsdienst. Ze moest alle contacten met Hardy verbreken op straffe van verwijdering van de Hochschule. Uit verschillende Eilbriefe werd je oma duidelijk hoe onhoudbaar de situatie was geworden. Ze zette zich in om een oplossing te vinden.

Die kwam er, ondersteund door Amnesty International, de Bundesminister für Innerdeutsche Beziehungen, het Deutschland Archiv, het Deutsches Rotes Kreuz, Oost-Duitse en West-Duitse advocaten. Hardy werd vrij gekocht voor veertig duizend westmarken, een koopje vergeleken met de bedragen die betaald moesten worden voor hoogopgeleide dissidenten die naar het westen wilden, artsen, ingenieurs en dergelijke.

Hij kwam naar West-Duitsland en koos voor West-Berlijn als woonplaats.

In die metropool van verlokkingen en ongekende mogelijkheden, is het waarschijnlijk met hem mis gegaan. Het contact ging verloren. Eén keer is hij in Nederland geweest, nadat zijn vader was opgespoord in Detmold.

Daarna is niets meer van hem vernomen.

Zijn D.D.R.-paspoort met daarin het kogelgat van zijn mislukte vluchtpoging en het dossier van de gebeurtenissen, zijn de akten die zijn nagelaten. Eerder al was het contact met Ute verloren gegaan. Mogelijk is ze bezweken onder de druk van de Stasi.

Je oma bleef verbonden met de Europese geschiedenis, ondanks het onbevredigende einde met Hardy Streeck. Met gebeurtenissen uit de grote wereld raakte ze zo verweven, dat ze haar niet meer loslieten. Direct na de val van de muur in 1989 maakte ze met je opa een trektocht door de

vrij toegankelijke vroegere D.D.R. Ze wilde nog vóór de razendsnel op gang komende veranderingen, authentieke sporen opsnuiven. Toen alles achter de rug was, zei ze: ‘Dat we die risico’s hebben genomen met twee kleine kinderen thuis.’

Dramatisch persoonlijk getroffen door de naweeën van de oorlog, werd ze aan het begin van haar derde decennium. Nederland moest na de oorlog een beslissing nemen over haar kolonie Nederlands Indië. Daar waren we eeuwen de baas geweest. Daar hadden we van geprofiteerd. Daar waren we rijk van geworden. We hadden er veel uit weg geroofd. De zogenaamde Gouden Eeuw hebben we eraan te danken.

De statige patriciërshuizen in bijvoorbeeld Amsterdam zijn er overblijfselen van. De pakhuizen op de kop van Zuid in Rotterdam en Hotel New York, het vroegere kantoor van De Nederlandsche Stoomvaartmaatschappij, herinneren er aan. De koffiebranderijen, de wol-, katoen- en jute-industrieën, de inmiddels verdwenen scheepsbouw en de specerijenhandel kwamen er uit voort. Ons kleine, nietige lage landje aan de Noordzee kreeg na de Verenigde Oost-Indische Compagnie zijn grote multinationals. Shell, Unilever, Stork, Philips, Douwe Egberts, de inmiddels verkwanselde vliegtuigbouwer Fokker en anderen, maakten dat we er internationaal toe deden. Door de eeuwen heen hadden die succeservaringen in ons Nederlanders een ondernemende geest gekweekt. We dachten alles te kunnen maken en breken.

Voor de inlanders, zoals we de Indiërs noemden, waren het donkere eeuwen van slavernij. Al op jonge leeftijd hoorde ze van “Saïta en Adinda” en “Wouterje Pieterse”. Later las ze het boek “Max Havelaar” van Multatuli, pseudoniem voor Eduard Douwe Dekkers. Hij was een ambtenaar die de keerzijde van de successtory meemaakte en verandering wilde voor de onderdrukte inlanders. Zonder succes.

Toen de atoombommen waren gevallen, verdwenen de Japanners uit Nederlands Indië. We dachten het oude leventje daar zo weer te kunnen oppakken. De inlanders dachten daar anders over. Soekarno bundelde de krachten. Hij riep op tot verzet, vrijheid, onafhankelijkheid en zelfstandigheid.

De tweede wereldoorlog was nog maar net voorbij of die in Indonesië begon alweer. Nederland noemde het geen oorlog, maar politionele acties tegen opstandige inlanders. Veel jonge jongens moesten na de oorlog meteen al weer naar Nederlands Indië om te vechten voor het behoud van de kolonie.

Het inlandse leger, het K.N.I.L., kon het niet alleen aan. Dat Koninklijk Nederlandsch Indonesisch Leger bestond uit inwoners van het eiland Ambon.

De trouwe Knillers rekenden op ons Nederlanders, hun koloniale “werkgever”. Zij hadden altijd de belangen van Nederland verdedigd. Bij hun landgenoten op Java, Celebes en andere eilanden, waren ze vanzelfsprekend niet erg gezien.

We stuurden soldaten uit Nederland om de Knillers te helpen. Tevergeefs. Het lukte hen niet Nederlands Indië te behouden. Terecht, ontdekte je oma later, meer genuanceerd geïnformeerd. De niet gesneuvelde soldaten, kwamen stilletjes en vol afschuwelijke ervaringen rond 1948/1949 terug. Ze werden feestelijk onthaald.

Het straatbeeld in die tijd werd gekenmerkt door ontvangstbogen voor de deuren van hun ouderlijke woning. Daarboven hing een oranje omrand papieren schild: "Welkom thuis". Voor je oma was de Dorpsstraat een feeststraat. De thuisblijvers wisten nog niet van de gruwelen. De thuiskomers vaak wel. De dienstplichtige soldaten die zijn teruggekomen en nog leven, zwijgen meestal over hun ervaringen. Ze kunnen er niet over vertellen. Enkele daarvan kende ze. Ze zijn getekend, net zoals later de Amerikaanse jongens die terugkwamen uit Korea en Vietnam en tegenwoordig uit Irak, net zoals de Nederlandse soldaten die begin jaren negentig terugkwamen uit Joegoslavië. Ze vergeten hun leven niet wat ze zagen en meemaakten. Woorden maken ze er zelden aan vuil.

Wat gebeurde er met de Molukkers, de KNIL-militairen in Nederlandse dienst?

Gehaat bij de 'inlanders', waren ze hun leven niet veilig. Halsoverkop moesten ze weggehaald worden uit het onafhankelijke Indonesië.

Onder valse voorwendsels werden de gezinnen ingescheept om 'tijdelijk' even in Nederland te verblijven, totdat het weer wat rustig was geworden en de Republiek der Vrije Molukken gesticht kon worden. Van de Nederlandse beloften is nooit iets terecht gekomen met alle gevolgen van dien. Jarenlang zaten de Knillers tegen hun wil in opvangkampen. De tweede generatie pikte het uiteindelijk niet langer. Toen was het al eind jaren zestig, begin jaren zeventig.

Je oma werd er heel persoonlijk mee geconfronteerd in 1975. Haar lievelingsneef, dorpsgenoot en vroeger speelkameraadje werd op twee december doodgeschoten bij een treinkaping door Molukkers bij Wijster. Hij kreeg een nekschot van jonge Molukkers die terugkeer en eerherstel eisten voor hun ouders. Hij was een aardige, vredelievende jongen, die als dienstplichtig militair op die maandagochtend noodlottig een soldatenpak droeg. Er bestond nog dienstplicht. Iedere jongen moest bijna twee jaar in militaire dienst. Achttien maanden was je soldaat. Hij was na het weekendverlof op weg terug naar de kazerne.

Had hij zijn uniform maar in zijn burgertas gehad. Maar ja, je was verplicht het te dragen op weg van en naar de kazerne. Was hij maar burgerlijk ongehoorzaam geweest. Was..... als... als. Zinloos, net als zijn executie.

's Morgens op het station in Enschede nam hij afscheid van zijn meisje.

Nog geen paar uur later werd zijn trein gekaapt in Drente. Daar waren destijds nogal wat Molukkers ondergebracht. Omdat hij dat uniform van het Nederlandse leger droeg, werd hij uit de passagiers van de trein gepikt door de Molukse kapers. Hij werd gezien als symbool van de vijand die zich niet aan haar belofte had gehouden en zich om hun ouders weinig bekommerd had. Op de trappen van de trein werd hij naar beneden geschoten, neergeschoten. Hij leefde nog

toen hij op de rails lag. Een van de Molukse kapers ging naar buiten en gaf hem het genadeschot. Tja, zo heet dat. De televisie deed er op grote afstand verslag van.

Enkele dagen lag hij op de rails. Niemand wist nog wie die onbekende soldaat was, totdat de kaping beëindigd was.

Het was Leo.

Stil en groot was haar verdriet.

Die avond kwam een collega van je opa op bezoek. Hij was één van de dienstplichtige militairen van de politionele acties in voormalig Nederlands Indië. Het beeld van hoe hij haar troostte: zwijgend, oprecht en puur, wat houterig en gespannen. Hij ging bij haar zitten en sloeg zijn grote handen en lange armen onwennig om haar heen. Droge, schoolse geschiedenisfeiten riepen plotseling heftige en tegenstrijdige emoties op. Ze voelde dat hij als oud-Indiëganger, die avond ook zijn eigen film weer voorbij zag komen.

Levensgevaarlijk gewond was hij met de hospitaalboot naar Nederland terug gekomen, geen besef van leven toen en nooit volledig hersteld. Tot 2000 leefde hij met een gemene granaatscherf in zijn onderbuik op letterlijk wankelende benen. Meer dan vijftig jaar na dato, durfde een jonge chirurg de operatie aan.

Hij was één van degenen die over de politionele acties niet kon praten. Hij troostte haar en daarmee waarschijnlijk ook zichzelf.

Gebeurtenissen van zo ver weg, uit vroeger tijden, raakten met haar eigen wereldje verweven. Die historische avond was verdrietig, troostvol, rouw én lief. Ze leek verscheurd door tegenstrijdige gedachten en emoties.

Terroristische Molukkers of wanhopige verlatenen?

Troostend 'welkom thuis' slachtoffer.

Leo dood.

Zo pijnlijk voelbaar de gevolgen van de missers.

Zo onontkoombaar de nuances.

Je oma was toen eenendertig jaar; zo oud als je moeder nu. De bron van deze persoonlijke ellende was al voor haar geboorte geslagen.

Daarvan kreeg ze steeds meer mee. Tijdens haar tweede decennium ging ze steeds meer beseffen in welke tradities ze was opgegroeid.

Vier jaar na haar geboorte was de staat Israël gesticht. De Duitsers hadden ruim zes miljoen Joden vermoord. Aanvankelijk werden ze in massagraven gedumpt. Übung macht den Meister: massaal vergassen en in verbrandingsovens cremieren was efficiënter. Dat waren mensen zoals ieder mens, met een eigen leven, gevoel, verwanten, idealen, historie en alles wat menselijk is.

AUSRADIERT.

De hele tweede wereldoorlog heeft meer dan zestig miljoen mensenlevens geëist. Vele malen meer dan alle inwoners van Nederland samen. De Joden die het overleefd hadden, kregen het recht op een eigen staat in het volgens de bijbel Beloofde Land, het land van hun aartsvaders Abraham en Isaïc.

Dat was het land Palestina.

De staat Israël werd gesticht voor Joden en Palestijnen.

Dat kon niet goed gaan.

De Joden moesten zich verdedigen tegen omringende Arabische buurlanden. De Palestijnen eisten een eigen staat. Samenleven met Joden in één staat ging niet. Oorlog op oorlog, aanslag op aanslag al meer dan vijftig jaar.

Je oma was opgevoed met een vanzelfsprekende keuze voor het Joodse volk. Dat had Jezus Christus voortgebracht, maar ook omgebracht. Enige hypocrisie had ze in haar kringen al wel ervaren. Enerzijds geworteld in de joods-christelijke traditie, werd anderzijds door katholieken nogal eens smiespelend gesproken over Joden.

Haar verwarring werd er niet minder op, toen ze zag wat een onrecht Palestijnen werd aangedaan. In haar kringen was daar weinig begrip voor. Het uitspreken van het woord Palestina-comité, klonk als een vloek in een kerk.

Het zoeken naar nuances, waarheid en evenwicht, was ongewild gewekt.

Zij is al niet meer.

De oorlog in het Midden-Oosten woedt maar door. Het einde is nog in geen velden of wegen te ontdekken. Zul jij het meemaken? Generaties zal het duren voordat het leed van nabestaanden enigszins draagbaar is geworden.

Ervaringen in haar eigen wereldje met de positie van man en vrouw, wekten aandacht voor die in groter verband. Het Oostblok ontplofte. De D.D.R. ging op in Duitsland. Europa groeit. Steeds meer landen maken er deel van uit of willen dat graag.

Uit vorstendommen, hertogdommen en welke dommen ook meer, zag je oma naties ontstaan als Italië, Oostenrijk en Duitsland. Met de groei naar een verenigd Europa was ze blij. Met gemengde gevoelens zou ze trouwens de komst van de euro en het verdwijnen van de gulden hebben begroet.

Belangrijker echter vond ze, dat ruzies onderling op den duur minder worden en dat wederzijdse waarden en normen naar elkaar toegroeien.

Je oma wist als kind, meisje en als vrouw, dat ze net zoveel te zeggen had en waard was als jongens en mannen. Ze maakte mee, dat een generatie voor haar daar nog wat anders over dacht. Eerst de jongens bij de verdeling van een nalatenschap. Als er dan nog wat overbleef, eventueel iets voor de meisjes.

Bij de keuze voor je opa, kwamen bij haar vader aanvankelijk ook nog wel enige oude traditionele opvattingen en gevoelens aan de oppervlakte. Wie bracht ze binnen? Een telg uit een onbemiddeld niet-agrarisch geslacht. De tuinder, een aanverwante branchegenoot, moest plaats maken voor een onderwijzer? Had die wel enig idee van de belangen, tradities en eeuwenlange gebruiken en gewoonten op hoeves en havezaten? Hij kwam uit een katholiek nest, had je oud-opa de pastoor al laten uitzoeken.

Dat sprak in zijn voordeel.

Uitgesproken pogingen de door je oma zelf gekozen verandering te beïnvloeden, deed hij niet. Per slot van rekening ging het bovendien niet om de stamhouder. Maar toch. Trouwen uit liefde kwam weliswaar voor, maar tegenwoordig kan zelfs Moeder de Heilige Rooms Katholieke Kerk de houdbaarheid niet garanderen van uit liefde gesloten huwelijken. Nee, voor het in stand houden van de huwelijks firma was een stevige materiele basis een meer beproefde zekerheid. Het groeiende besef van gelijke rechten en kansen voor vrouwen en mannen en de nog sluimerende opvattingen uit haar opvoedingsverleden, leidden tot nuances en de ontdekking dat de praktijk weerbarstiger is dan de theorie.

Ze zag dat in elke cultuur, klein of groot, Europees of niet, daar verschillend mee omgegaan wordt.

Ten hemel schreiende gebeurtenissen zijn nog steeds vanzelfsprekend.

Deze week bijvoorbeeld, was er een discussie over een Turkse man. Hij had zijn dochter op vakantie meegenomen naar familie in Turkije. Bij zijn volle verstand schoot hij haar daar dood. Ze gedroeg zich niet naar de gebruiken van de familie. Ze ging in Nederland om met niet-Turkse jongens. Ze probeerde zich aan te passen aan onze cultuur en gebruiken en liep kans een relatie te krijgen met een 'vreemde'. Daardoor, vond de vader en de familie, was hun eer geschonden. De vader handelde uit eerwraak. Discussie erover geeft kans dat verschillende waarden en normen meer naar elkaar toegroeien.

Zich nog niet bewust van de benepen kanten aan de tijdgeest, verliet ze de lagere school. Ze was twaalf jaar. Op de boerderij maakten in die tijd de trekpaarden langzamerhand plaats voor tractoren. De kindertijd maakte schoorvoetend plaats voor de jonge meiden tijd. Ze werd zich steeds meer bewust van haar lichaam. Ze kreeg borstjes en werd ongesteld. Mooi en donker als ze was, kreeg haar huid zomers al gauw een bruine tint. Aan de voorkant van de boerderij kon je prachtig zonnen met vriendinnen, lekker uit het zicht van de Demmersweg. Tot de hooitijd aanbrak. Het gras in de wei werd gemaaid, gedroogd in de zon, omgelegd, op hooiwagens geladen, aanvankelijk los, later in balen. Aan de voorkant van de boerderij ontstond dan ander leven. Er verschenen jongens en mannen, bezig met hooien.

Je oud-opa greep ogenblikkelijk in.

Het uitnodigende, afleidende zicht op de schaars geklede, zonnende meiden bevorderde bij de werklui veel, maar niet de werklust. Staande boven op de hooiwagen hobbelde hij voorbij vol ergernis: 'Goat noar bin'n of ik gooie nêen baal heuj bôw'n op diej'. Als de wiedeweerga waren de meiden weg.

Het had wel tot gevolg dat ze zich goed bewust werd van haar aantrekkelijke vrouwelijkheid. De Lonnekermavo, de vriendjes van haar broer, de aanloop dagelijks op de boerderij, boden gelegenheid tot de eerste speelse verkenningen en schermutselingen in de wereld van jongens en meisjes die op elkaar gericht raken.

Het onbezorgde leventje bleef.

De Mavo duurde in Lonneker drie jaar, elders vier.

Zo werd ze vijftien jaar en steeds meer opgemerkt. Hoe verder met de opvoeding? Het was nog niet zo gebruikelijk dat meisjes verder leerden. Voor je oud-opa wel.

De "grote" Twentse boer regelde een vertrouwde, degelijke en op alle fronten gecontroleerde entourage. Wat was geschikter dan een katholieke kostschool bij de nonnen: meisjes onder elkaar. Geïnterneerd werd je oma. Dat klinkt militaristisch. Ze werd veilig en vredig opgeborgen in een internaat. In de schaduw van de mondiale missers kwam ze onder de vleugels van de nonnen, in een ander dorp.

Dat werd Reuver in Midden- Limburg, zomer 1959.

Vier jaar lang kreeg ze op kostschool wekelijks van haar vader een brief. Ze heeft ze jammer genoeg niet bewaard. Ze hebben haar wel veel gedaan. Ze noemde dat vaak. Haar vader was een zwijgzame man, hardwerkend en opkomend voor de zijnen zonder er veel woorden aan te wijden, laat staan ophef over te maken. Hij schreef zijn dochter. Nam daar temidden van de beslommeringen op de boerderij, de tijd voor.

De ogenschijnlijk stoere, sterke, af en toe nors ogende Twentse boer met stevige knuisten, pakte kort en bondig pen en papier. Je moest hem kennen, je oud-opa.

De laatste weken van zijn ziekbed in 1974 was hij zeer vertrouwd met je opa en hij met hem. Hij vroeg zelfs om zijn verzorging. De ruwe bolster was eraf.

Je oma was een echte Demmer. Een generatie verder dan haar vader, had ze openheid en geslotenheid meer in evenwicht. Gevoelig, eerlijk en beheerst bleef ze zichzelf. Volstrekt, volledig loyaal, kon je op haar bouwen en blindelings vertrouwen. Ze was uiterlijk de mooiste Demmer en innerlijk de best ontwikkelde.

Hoe dat fantastische, ongerepte en onbaatzuchtig mens later omging met haar vreselijke ziekte en naderende dood? Ze kon het niet geloven en raakte enige tijd verstrikt in de onheilspellende stilte van haar gedachten. Toen ze weer bereikbaar was, gaf ze zichzelf zoals men haar kende

De laatste maanden waren warm, intiem, oprecht en gewoon ook gezellig. Ieder moment voelde als sprak het vanzelf: de ademafsnijdende, de blijde, de verwachtingsvolle, de droeve, de pijnlijke, de wachtende, de slopende, de mensonterende, de confronterende, de hoopvolle, de berustende, de saamhorige, de scheidende.

Jij gaat van haar erven.

Je genen zijn niet zonder haar.

Lonneker verlaten op vijftienjarige leeftijd, was voor die tijd ontzettend jong.

In de laatste fase van de wederopbouw na de oorlog, begon zij aan haar eerste opbouwfase buitenshuis.

Je oud-opa en omama wilden dat ook meisjes dóórleerden na de Mulo.

Dat moest verantwoord, gecontroleerd en in de geest van de tijd gebeuren. De financiële omstandigheden waren er naar. Ze kon naar kostschool bij de nonnen: goed opgeborgen en verzekerd van een degelijke verdere vorming. Wel uit huis, maar onder roomse hoede.

Ze hield het vier jaar vol in Reuver. Ze slaagde voor onderwijzeres in 1963.

Met meiden en vriendinnen had ze opgetrokken, op chambrette geslapen. Dat is een grote slaapzaal die door gordijntjes verdeeld is in kleine, vanzelfsprekend éénpersoons slaapkamertjes. Vanuit de bedden keken de meisjes tegen de dikke eiken balken die het hoge houten dak droegen. De linkerkant grensde aan het gordijn van de buurvrouw. Aan de rechterkant stond naast het bed een stoel en een smalle hanglinnenkast. In de gaten gehouden door de nonnen, veranderde het gegiechel van de vijftienjarigen in de loop der jaren in zo geruisloos mogelijke communicatie van nieuwsgierige, volgroeide maagden.

Eigenlijk moest ze nog een jaar blijven voor het behalen van de hoofdkte. Dat was te lang en teveel gevraagd. De schepping kent ook de andere kunne. De buitenwereld lonkte. Het moest er eindelijk eens van komen.

En het kwam ervan.

Je oud-opa moest zwichten.

Ze verliet het beschermde en dorps Reuver. Ze huurde een kamer in de grote stad: Nijmegen.

Aan de levendige Sint Annastraat en hemeltje: boven een café: voilà!

Dat dit het jaar van haar leven werd, is misschien teveel gezegd, maar ze ontweek het openbare leven niet. Haar verborgen leven was voorbij. Ze liet zich zien en mocht gezien worden. Een eigen kamer op nummer 257, geen pottenkijkers meer. Trots en vol verlangen naar wat er allemaal te beleven zou zijn, nam ze haar intrek. Het was maar één jaar, maar toch: intens, geweldig, vrij. Ze kreeg haar eerste echte vriendje. De zoon van een planten- en bloemenkweker uit Lent. Dat was vertrouwd, ook voor het thuisfront.

Ja, het Demmertje verkende de wereld, maar zorgde voor houvast. Ze ontdekte carnaval, maakte jeugdkampen mee, genoot en behaalde in augustus 1964 haar hoofdakke. Daarmee kon je benoemd worden tot directeur van een school.

Ze kon voor de klas.

Er stond haar weer een grote verandering te wachten. Veranderingen horen bij het leven, wist ze inmiddels. Haar credo was geworden: veranderingen kun je beter zelf kiezen, dan ze opgelegd krijgen.

In Nederland is dat de gewoonste zaak van de wereld. In die dorpsfase word je geboren, temidden van een grote wereld vol geweld, onrecht, armoede en gebrek. Je oma voelde zich verantwoordelijk, maar kende haar grenzen daarin. Op vele gewenste veranderingen kun je privé nauwelijks invloed uitoefenen.

Na haar geboorte zijn de Verenigde Naties opgericht en zijn de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en het Kind opgesteld. Ze staan helder op papier.

Wie voert ze uit?

Kun je dat als éénling? Voor je eigen omgeving zeker.

En verder?

Je kunt je stem laten horen. Als je goed voor jezelf zorgt, heb je ruimte voor aandacht aan anderen. Dat klinkt tegenstrijdig, maar van de mensen die het kunnen doen, moet het komen.

Je oma leerde nuances integreren en er mee om te gaan. Ze keek verder dan zichzelf en accepteerde tevens dat je in het dorp wereld slechts een mierenbeetje invloed hebt en de vooruitgang met een slakkengangetje gaat.

Maar eerst ging ze voor de klas.

WAAWH

Daar liep ze plotseling die maandagochtend na de zomervakantie.

Ze was soepel en gracieus van de fiets gestapt op haar hoge hakken. Waawh!

Een nieuwe collega op de Dr.Ariënschool voor moeilijk lerende kinderen. Naast de directeur, die erg gecharmeerd van haar was, stapte ze zelfverzekerd over de speelplaats heen en weer. Ze straalde een air uit van: ja, ja, dat is wat anders hé! Kijk maar eens goed, ik ben er en.... Ik mag er wezen.

Als je een zodanige indruk maakt op je omgeving, dan kan die slechts twee dingen doen: óf zich meteen onderschikken en de verschijning erkennen als onaantastbare meerdere óf de “strijd” aangaan. Je opa koos voor het laatste. Ze ervoer hem niet als de meest aangename collega: hij was te plagerig. Was hij nou wel of niet serieus? Een Duits gezegde luidt: “Was sich liebt, dasz neckt sich”. Lang heeft dat niet geduurd, hoewel hij wel het goede moment moest afwachten.

Hoe dan ook: ongemerkt ging ze niet aan hem voorbij en hij niet aan haar. Het moment kwam op dertig oktober, zijn vierentwintigste verjaardag. Die dag was hij niet met de brommer van Rijssen, Enter, Bornerbroek, Delden, Hengelo, naar Enschede gegaan, maar met de trein. Vóór achten al in Enschede, vroeg op school, waar ze zoals gebruikelijk een van de eersten zou zijn en hopelijk nog alleen in de personeelskamer.

Inderdaad.

Ze feliciteerde hem en hij zoende haar voor het eerst en uiteraard op de wangen. Maar toch. Ogenscheinlijk allemaal volstrekt normaal, niets om verder iets bij te denken. Maar zij dacht, vertelde ze later, opletten nu of hij de andere vrouwelijke collega's ook kust. Dat deed hij niet. Haar gevoel had haar niet bedrogen. In het Frans kun je het verschil tussen de ene en de andere kus onder woorden brengen. Ze had meer embrasser dan baisier bemerkt. De dag was geboren, de vlinders in de buik weertwinkelden in de donkere ogen.

Ongemakkelijke koffiepauze met gebak.

De middagpauze: surveillance op het plein. De meeste leerlingen bleven over omdat ze van buiten Enschede kwamen. Zij had de beurt en na een poosje kwam hij haar vergezellen. Op schoenen met lage hakken was ze ongeveer even groot als hij. Had ze die met opzet aangedaan? Het sterkte in elk geval zijn zelfvertrouwen tijdens het op en neer lopen tussen de munitertjes. Het ging in razendsnel tempo: instemming samen na schooltijd wat te gaan drinken. Afscheidskussen bij het station, tenslotte was de ochtendzoen maar een voorbode geweest van het echte zoenen. Afspraakje gemaakt voor de vrijdagavond.

Zó!

In de wolken fietste ze terug naar Lonneker: “Wat ben je laat?”

Hij zweefde als op vleugels in de trein naar Rijssen.

Dat was de volgende morgen dus een heel ander weerzien dan gebruikelijk.

Zonder het te hebben afgesproken waren ze allebei weer als eersten op school. Merkwaardig onwennig gevoel: meer dan collega's geworden.

Echter.

Ze had nog wel een probleempje op te lossen. De herfstvakantie volgde de week daarop. Het lukte hem vreemd genoeg niet een afspraak te maken met haar voor in die vakantieweek. Ze had al wat afgesproken.

“De hele week?”

“De hele week!”

“Ga je op reis?”

“Wel, zoiets, ja!”

Verder aandringen hielp niet.

“Bel me maar, vrijdagavond, thuis.”

Verdomme, en ze was zó verliefd op hem. Ze konden achter het afscheid nemen bijna geen punt zetten, kussend voor het station op het busplein. Geheimzinnig.

Er zat niets anders voor hem op dan geduld te oefenen. De vakantieweek ging traag voorbij. Hij kreeg haar vrijdagavond aan de lijn en.. stel je voor: de telefoon in de boerderij stond in de woonkamer. Iedereen kon meeluisteren. Niks mobiele of draadloze. Je kon met de draad net even achter de deur van de keuken kruipen, maar dat was wel verdacht. Dus werd het een zakelijk en zeer kort ‘gesprek’: zaterdagavond in “de stad”. Het was hun eerste samenzijn, waarna ze elkaar ook niet meer hebben losgelaten.

Wat was nou het probleem geweest?

Twee liefjes.

En zo zat je oma niet in elkaar.

Ze was voor haar doen al heel ver gegaan door haar gevoel te volgen en op zijn avances in te gaan, terwijl ze nog verkering had. De vakantieweek had ze nodig om met haar voorbijje liefde, meerijsend in de vrachtwagen door Nederland om bloemen en planten af te leveren, de ontstane situatie netjes te regelen. Ze maakte de verkering uit. Achter Nijmegen, Lent aan de Waal, het thuiskomen direct links voor de Waalbrug, was een punt gezet.

De prille twintiger begon aan een nieuwe uitdagende fase in haar leven.

Thuis op de boerderij werd haar de wisseling van geliefde niet in dank afgenomen. Ze waren gewend geraakt aan de tuinderszoon. Het was weliswaar geen boer, maar het zat er wel dichtbij. Een onderwijzer, een “krietkul”, zoals je opa's vader ze noemde. Kriet is het Twentse woord voor krijtje waarmee je op een schoolbord schrijft. “Kul” betekent letterlijk iets van ‘onzin, onbetekenend, onoplettende domoor’. Een weinig vleierende benaming voor iemand die vroeger tot de notabelen hoorde. Een niet groot uitgevallen onderwijzer ook nog. Dat vergde wel enige gewenning. Op zijn minst de kat maar even uit de boom kijken. De mooiste dochter inpikken, waar je zo zorgvuldig in geïnvesteerd had.

Door je omama werd hij meteen geaccepteerd. De anderen wenden gaandeweg aan de niet-agrariër, waarin ze langzaamaan ook wel “het boertje oet Riessen” ontdekten.

Het viel bij nader inzien dus wel mee.

Een goede opvoeding brengt toch ook een goed beoordelingsvermogen met zich mee. Hoewel, in hartszaken weet je het nooit.

Toen je oud-opa zag dat zijn dochter gelukkig was, kon je opa niet meer stuk. Dat liet hij in woorden niet direct merken, ook niet aan haar, laat staan aan hem. Ze hoorden dat van anderen. De waardering werd aandoenlijk tijdens zijn ziekbed, toen hij het liefst door hem verzorgd wilde worden, tot het wassen en geven van de zetpil toe.

De zomernacht van veertien op vijftien juni 1974 waakte je opa samen met je oma's broer bij hem. Hij stierf die nacht bij het opkomen van de zon.

Je oma verloofde zich erg romantisch.

Samen met hun vrienden huurden ze in Denemarken op enkele kilometers ten noorden van Kopenhagen in Holte, een sprookjesachtig gelegen huisje van ene officier Einar Knudsen. Met een officieel gedrukt kaartje maakten ze vierentwintig juli 1966 vanuit Skodsborgvej 132 hun verloving bekend. Dat is het voornemen om met elkaar te trouwen. De kaartjes had zijn vriend laten drukken. Zij verloofden zich tegelijkertijd. Bekijk de fotoalbums maar eens. Veel zul je dan herkennen, vooral de oprechte vreugde van je oma.

Ze schreef in de bedankkaart voor de ontvangen felicitaties: “We hebben een heerlijke onvergetelijke dag gehad.”

De eerste officiële stap was gezet.

Na heel veel tussenstappen wordt jouw geboorte de volgende.

In vogelvlucht achttien juli 1967.

Huwelijksplechtigheid met drie bruidsmeisjes, een gezongen mis met “drie heren”, drie priesters, haar lievelingsbroer met zijn twee vrienden als misdienaar en getuigen: het huwelijk in de stijl van die tijd, het dorp en de familie. Bloedheet! De strak om haar lijf passende bruidsjurk vol bezweet, moest je opa haar 's avonds thuis in hun flat helpen afstropen.

Samen.

Ze waren hun leven met elkaar al eerder begonnen, die dag startten ze echt. Het zou bijna tweeëndertig jaar duren. Dat lijkt lang, maar voelt kort en onaf.

Jij maakt het natuurlijk weer een beetje mee af.

Ze had er zo graag bij willen zijn.

Wat voor oma ze geweest zou zijn?

Een onvoorwaardelijke, een lieve, maar ook een verstandige, een sprankelend blij, zoals ze was als moeder. Vraag je eigen moeder maar eens. Bekijk de foto's maar eens, zie de ogen, volg haar maar eens door de albums heen.

Haar derde decennium sprak net zo vanzelf als het eerste en tweede. In de eerste tien jaar was ze zorgeloos gelukkig in haar wereld die elke dag weer een feest was. De tweede tien jaar was niet minder speels, probleemloos en voor de handliggend waar, tevreden en behaaglijk. De verandering zat hem in de toenemende bewustwording van zichzelf en het besef van wat er om haar heen gebeurde, dichtbij en in toenemende mate verderaf.

School en opleiding afgerond, stapte ze volwassen en stralend zelfbewust de volgende levensfase binnen. Met haar grote liefde, waar ze haar verdere leven mee zou delen, gaf ze zich vol vertrouwen over aan het leven dat zoveel in petto had. Voorspoed alsof het de normaalste zaak van de wereld was, allicht.

Allicht?

Nou, lang; nog tweeëndertig jaar.

Ze kon het tot op het laatst maar niet geloven. Ze kón het niet geloven. Ze moest het onaanvaardbare accepteren.

Het was abrupt voorbij.

Deze laatste waarheid deed haar soms letterlijk verstommen.

Met hun vijven, op haar allerlaatste ogenblik: zij, je vader en moeder, je tante en opa, had ze er nog nauwelijks vrede mee gevonden. Ze zagen het leven uit haar lichaam langzaam wegtrekken. Ze vocht, probeerde tot aan haar uiteindelijke ademtocht. Het laatst bewoog trillend nog haar zwijgende tong, die zoveel zomaar had gesproken en kwam tot rust, werd langzaam bewegingloos.

Ze was over het lijden.

Stil lag ze in hun armen drie april 1999 's middags om vijf over half vier. Je oma was niet meer, terwijl ze er nog lang niet was.

Roos was er nog niet, Saar en jij nog niet.

Nu ben je er.

Te zien en te horen ben je nog niet. Ja, je hartje is snel kloppend te beluisteren. Alles is goed met je. Zojuist is er weer een controle bij de vroedvrouw geweest. Wachten, maar niet op Godot, want jij komt echt. Dan begin je aan je leven buiten je moeder. Een natuurlijk gegeven, een besef dat alleen mensen kennen: geboren worden en op weg gaan naar het sterven. Je omgeving weet dat nu al. Jij zult je er langzaam bewust van worden. Je wordt niet geboren óm te sterven, maar aan de geboorte zit wel onherroepelijk ook weer het heengaan vast.

Waar je vandaan komt?

Van hen. Uit onze wereld.

Waar je naar toe gaat?

Eerst naar jezelf, steeds meer ook naar anderen en langzaam weer naar jezelf.

Onverklaarbaar: langzaam hechten en weer onthechten.

Je moeder en jij zijn al weer bezig zich van elkaar los te maken. Jullie zijn zó verbonden met elkaar, met...

Is dat het leven?

Binden en loslaten?

Verwelkomen en afscheid nemen?

Daar zit normaliter veel tussen en dat is het leven. Geniet en maak er wat van.

Je oma bleef na het trouwen genieten. Ze leefde om er wat van te maken.

Een jaar later: 1968. Wat een gedenkwaardig jaar. De wereld stond op zijn kop; de grote wereld en haar kleine wereld. Zoals jij nu groeit, groeide je tante Maaïke in je oma. Ze was intens en prachtig zwanger. Als je achter haar liep kon je het nauwelijks zien en van opzij en van voren had ze een mooie ronde toeter.

In vooral Duitsland, Parijs, Kopenhagen, Londen en Amsterdam kwamen studenten in opstand. Ze wilden meer zeggenschap op scholen en universiteiten en demonstreerden tegen de oorlog in Vietnam. Het gebouw van het bestuur van de universiteit van Amsterdam werd bezet: de Maagdenhuisbezetting. Niet altijd verliepen de protesten geweldloos. Ze waren heftig en niet te negeren. De wereld veranderde daardoor.

De oorlog in Vietnam werd beëindigd. Inspraak is tegenwoordig een doodnormale zaak. Zódanig zelfs dat we de neiging hebben weer wat gas terug te nemen.

Is de wereld gediend met “populisme”? Roept u maar, beloning van massaal gekrijs; u roept, wij draaien. Is Arnold Schwarzenegger, nou degene die de staat Californië als president (gouverneur) moet leiden! Is vlak voor je geboorte gebeurd. Het is een bedenkelijke ex-Oostenrijker, die heel wat onbestrafte escapades op zijn geweten heeft. Film”ster”, spelend in tweederangs films.

Natuurlijk, niet alle Oostenrijkers zijn over één kam te scheren. Grote componisten danken we aan hen, maar ook een Adolf Hitler, Kurt Waldheim en Jürg Haider. De wereld staat voortdurend op zijn kop.

Soms is dat zo zichtbaar, voelbaar, indrukwekkend en problematisch waar, dat we verstommen, zwijgen.

Is het leven: evenwicht vinden in het behartigen van je eigen wereld en betrokken zijn op de grote buitenwereld?

In 1968 was voor haar dé wereld die van heel dichtbij: die in haar buik, zoals je moeder nu in afwachting is van jou. Natuurlijk volgde je oma met spanning de opstand in Tsjecho-Slowakije. Zou de Praagse lente met Alexander Dubcek overgaan in een warme zomer? Zou de hoop in de mensen onder het juk van het Oostblok uit te komen, waarheid worden? In de geboortezomer

van haar eerste dochter rolden tanks uit de D.D.R. – Polen- Rusland, Hongarije, het Warschaupact, Praag binnen en maakten een bloedig en gewelddadig einde aan de hoop. Jan Palach, stak zichzelf uit protest en machteloosheid in brand op het Wenscelasplein. Evenals in 1956 in Hongarije, was een opstand tegen de onderdrukking genadeloos neergeslagen. De vluchtelingen uit die tijd, Hongaren en Tsjechen, zijn ingeburgerde Nederlanders. Sommigen zijn na 1989/1990, toen het IJzeren Gordijn viel, weer naar hun land teruggegaan. Dan toch maar beter democratie, al krijg je dan wel eens Schwarzeneggers of erger, Hitlers aan de macht. 1968: geboortjaar; historisch jaar. Maaïke, je tante, deed haar intrede in de kleine wereld, inspraak in de grote. Geen zou ooit weer dezelfde zijn. Het bedrijfsleven, scholen en universiteiten kregen te maken met ondernemings-, ouder-, school- en studentenraden. Het openbare bestuur en de politiek moesten op zijn minst vlak voor verkiezingen rekening houden met hun ‘achterban’.

Het verzet in het Oostblok ging ondergronds door tot de niet meer te stuiten massale uitbarsting in 1989. Nog steeds is de wereld daar niet aan gewend. De grote vijand, de Sovjet Unie, is niet meer. Hoe moet je nu omgaan met de alleenheerser Amerika?

Zestien september 1968, vijf over half vier.

Ja, waar heb je die tijd eerder gelezen?

Je oma was probleemloos bevallen. Wat een feest temidden van een rumoerige wereld. Na een uurtje lag ze als een prinses te glimmen en te glunderen. Ze schonk mooie dochters.

De weg was vrijgemaakt voor je moeder en dus voor jou. Ze herstelde snel van de bevalling.

In de zomer van 1969 ging Maaïke logeren bij je omama in Lonneker. Je oma en opa gingen met hun verloofingsvrienden naar Wenen en daarna met een speciaal visum naar Praag. Westerlingen mochten daar enkele dagen verblijven, als je een visum had naast je paspoort. Dat kregen ze. Het westerse geld dat ze binnen brachten konden de machthebbers goed gebruiken. Aan de grens tussen Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije stonden de Oostblok grenswachten hen op te wachten met stenguns en kalasnikovs in de aanslag. Voor het eerst zetten ze voet op communistische bodem. In Praag beleefden ze vreemde dagen.

Ze voelden de angst bij de mensen, de verdwenen hoop op vrijheid, het ondergrondse verzet, het wantrouwen onder elkaar, want wie was te vertrouwen, wie heulde met de vijand. De Praagse

Lente was veranderd in een ijzige winter. De leider van het ondergrondse verzet: Vaclav Havel, dichter en toneelschrijver en latere oprichter van Charta ’77, werd in de gevangenis gezet.

Na de val van het Oostblok werd hij in 1989/1990 door de Tsjechen gekozen tot president.

Slowakije werd een apart land. Vorig jaar is Havel om gezondheidsredenen afgetreden.

Benauwend Praag. Ze voelden dat het communistische Oostblok weer van de wereld was afgesloten. Tegelijkertijd landde de Amerikaan Armstrong als eerste mens op de maan. Ze

volgden de landing in een Praagse “nachtclub”. Navrante ervaring: het Oostblok afgegrensd en het vrije westen opende het heelal.

Ze was zich zeer bewust van haar bevoorrechte positie: vrij zich te bewegen, gezond, een gelukkig gezin en leuk werk. De wereld lag open. De eerste echt nare ervaring kwam in de herfst van dat jaar. Te snel na de geboorte raakte ze in verwachting. De vrucht nestelde zich niet in de baarmoeder. Plotseling op een zaterdagmiddag kreeg ze een miskraam.

Ze begon een beetje te beseffen dat leed aan niemand voorbij gaat, niet elke waarheid spreekt vanzelf. Zoals steeds, ging ze er dapper mee om. Verdriet en teleurstelling en zeker ook de moeilijk te beschrijven ervaring dat leven voortijdig en onverwacht uit je wegvloeit, maakte eigenlijk snel weer plaats voor vertrouwen, optimisme en kordaat de draad van het gelukkige leven weer oppakken.

Toen ze in verwachting raakte van je moeder, kreeg ze ‘medicijnen’ die moesten helpen de vrucht vast te houden. Dat was eind maart, begin april 1970. Wat ze precies slikte wist ze toen niet. Ze hadden geluk, zij, je moeder, je opa en uiteindelijk jij.

Hoe het uiteindelijk voor haar zelf gewerkt heeft, zal niemand ooit weten.

Vele jaren later bleek het medicijn een kwalijke vorm van kanker aan de geslachtsorganen, vooral bij dochters, te kunnen veroorzaken: D.E.S.-dochters. Kwalijke vorm; welke vorm is niet kwalijk en wat is hun onderlinge verband?

Toen je moeder in Rotterdam studeerde en een van haar vriendinnen leerde kennen, een D.E.S.-dochter, liet zij zich ook onderzoeken. Ze had geluk gehad.

Wat voor invloed het ‘medicijn’ op je oma heeft gehad, weet niemand. Midden, eind jaren zeventig kreeg ze klachten, buikklachten. Begin jaren tachtig moest ze geopereerd worden. Haar baarmoeder en één eierstok waren ‘aangetast’ en moesten verwijderd worden. Op een schaal die uiteindelijk het cijfer voor kanker vermeldt, stond ze weliswaar nog niet in de alarmstreek, maar wel op een punt dat er ingegrepen moest worden.

Word je uit onwetendheid maar gerustgesteld? Weten de medicijnmannen en -vrouwen veel? Ze was nog maar net zevenendertig jaar. Daarom zou er één eierstok blijven zitten, anders zou ze wel erg jong en plotseling in de overgang terecht komen. Normaal komen vrouwen in de overgang na hun vijftigste. Om het allemaal wat minder voelbaar te maken kreeg ze ‘medicijnen’: hormoontabletten. Haar hele leven verder te slikken, ter demping van de lichamelijke ongemakken. De mentale, emotionele gevolgen waren toen nog geen vanzelfsprekende waarheden.

Dat was een zware tijd. Ze ging er heldhaftig mee om. Het was nou eenmaal niet anders. Het echt onvermijdelijke kon ze toen, zoals steeds, accepteren, als ze maar kon blijven leven. Zeer, zeer bewonderenswaardig aanvaardde ze de gebeurtenissen, richtte zich op wat ze wél had om van te genieten en voor te leven. Het was een genot om bij haar op bezoek te zijn in het ziekenhuis en haar later thuis te verzorgen. Dat duurde kort, want ze was ook lichamelijk sterk.

Horen klagen heeft men haar niet. Ze zag de zonnige zijde van het leven: het huis, de buurt, de vele en lange vakanties, het gezelschap van vrienden, de open haard avonden, haar dochters, hun verjaardagen en vriendjes en je opa natuurlijk.

Wijs glunderend stond ze voor het keukenraam waar ze het plein kon overzien, vaak genietend van de buurman, die zingend langskwam met steevast: “Teetje, Teetje, engeltje van goud, wil je wel geloven dat Dolfje van je houdt.”

Ondanks de ingrijpende persoonlijke ervaringen, het nare overlijden in 1972 van haar schoonvader die gek op haar was, het overlijden in 1974 van haar eigen vader, de vele angstige momenten met je opa's jongere zus Finy, was het derde, vierde én vijfde decennium van haar leven prachtig.

Van haar twintigste tot haar vijftigste en nog drie en een half jaar daarna leefde ze fantastisch: vanzelfsprekend, nuances ontdekkend, veranderingen acceptierend en initiërend, steeds weer evenwicht vindend. Het was, zeg maar, de oogst van wat ze de eerste twintig jaar gezaaid had. Ze oogstte, zaaide en verbouwde tegelijkertijd. Wat heeft ze veel opgebouwd aan onbaatzuchtige vriendschappen, aan karakter bij je opa, haar dochters, trouwens ook bij je vader, die nog maar zestien was toen hij in haar leven kwam. Ja, je moeder was er vroeg bij voor die tijd.

Vanzelfsprekend voor je oma was: dat je het leven máákt. De eerste twintig jaar legde ze de basis voor de volgende dertig. Ze dacht daarna nog wel dertig jaar te zullen leven, rustiger, de vruchten plukkend, samen oud wordend en het tweede kroost zien opgroeien, waarover je niet meer de eerste verantwoordelijkheid hebt. Ze kon niet bedenken dat die derde fase niet zou komen.

Nooit zal men er achter komen, maar toen de kanker in haar longen bleek in februari 1998, waren buikklachten de aanleiding tot nader onderzoek. De nieuwe jonge huisarts liet haar nader onderzoeken. Hij probeerde niet met: te druk misschien, wat gas terug nemen, overwerkt, overspannen? Hij liet voor de zekerheid ook longfoto's maken. 's Middags belde de röntgenoloog, waarmee je opa in een zaalvoetbalteam speelde: “Ik heb de foto's bekeken, veronachtzaam het niet.” De bel rinkelde voor het eerst alarmerend echt.

Na de buikoperatie op haar zevenendertigste, waren de klachten gebleven. Verklevingen en de achtergebleven tweede eierstok onvindbaar, was de uitslag. Hoe en of het één invloed heeft gehad op het ander zal een onbeantwoorde vraag blijven.

Zondagmorgen drie januari 1971 om even na half acht werd je moeder geboren.

's Nachts werd je oma wakker van de opkomende weeën. Ze liet je opa slapen, glipte zachtjes met haar dikke buik uit bed, luisterde nog even bij de kamer van Maaïke en verwerkte opgewekt in de woonkamer de steeds sterker wordende weeën.

Tegen zeven uur riep ze je opa: “Word je wakker, ik geloof dat het zover is.” Zondagmorgen achtentwintig maart 1999, sprak ze nagenoeg dezelfde woorden. Toen sliep je opa niet. Het

duurde nog bijna een volle, verschrikkelijke en overbodige week. De zondagmorgen van drie januari 1971 had ze het goed aanvoeld.

De zondagmorgen achtentwintig jaar later was het meer haar wens, haar bede om barmhartigheid.

Ze installeerde zich in bed.

Het was inderdaad hoog tijd. Opa riep de buurvrouw, die als kraamhulp zou assisteren. De telefoon functioneerde niet. Hij moest met de auto naar de huisarts, die de bevalling zou doen. Veel tijd om te dralen was er niet. Maaïke werd bij de burens gestald en hij ging snel op weg naar de huisarts. Op zijn belgerinkel verscheen uit het zijraam van het bovenhuis een slaapdronken hoofd: "Is het zover? Ik kom er aan." Ongeveer gelijktijdig kwamen ze aan bij de flat. Het liep tegen half acht. De dokter was nauwelijks in de slaapkamer of je opa hoorde in de gang de eerste geluiden van je moeder. Nagenoeg in haar eentje had je oma je moeder ter wereld gefloept. Ze was trots, de dokter nog niet goed wakker en je opa wat overvallen. Je moeder lag, nog verbonden door de navelstreng, krijsend tussen haar benen.

Sterke vrouw, niet op de voorgrond, geen aandacht vragend, niet tot 'last' willen zijn: dacht eerst aan haar naasten.

Achtentwintig jaar later zijn die ook niet meer van haar zijde geweken. Ze was lief, blij en onbevangen. Daardoor was ze later ook kwetsbaar voor sommige mensen die niet van haar uitgingen, toen dat wel gewenst en vanzelfsprekend was. Tijdens de laatste maanden van haar leven was het niet altijd even gemakkelijk evenwicht te vinden tussen haar belang en tegemoetkomen aan verlangens, verwachtingen van anderen, bezoek. Al was ze doodmoe en verging ze van de pijn, tot het laatst had ze de neiging eerst uit te gaan van anderen.

Het was een karaktermens, je oma.

Je zusje Roos is nu ruim twee jaar en soms is veel van dat lieve, onbaatzuchtige, onbevangen blij in haar terug te zien. Dat is vertederend.

Tegelijkertijd hoop je dan ook dat die karaktertrek gepaard zal gaan met weerbaarheid, assertiviteit. Vertrouwen is mooi, als het niet beschaamd wordt. De kans, dat het vroeg of laat gebeurt, is groot. Dan is het te hopen dat je erop bent voorbereid.

Voor wie kun je kwetsbaar zijn?

Voor wie je liefhebben.

Niet voor iedereen?

Niet iedereen heeft je lief.

Vertrouw eerst maar op je naasten. In Tukkerland, waar je geboren wordt, zegt men: "Kiekt n'en aap maar eerst oet'n boom."

Is dat de levensweg: evenwicht vinden tussen onbevangenheid en bedacht zijn op of misschien wel wantrouwend zijn of achterdochtig? Als je zo vrij en onbezorgd bent opgegroeid de eerste vijftien á twintig jaar en daarna, als je oma, dan ligt het voor de hand dat er zo'n vertrouwensvol, onschuldig mens volwassen wordt.

Om die onschuld te bevorderen en te waarborgen, hebben we de Rechten van het Kind moeten schrijven. Dat zegt genoeg. Ze worden nog steeds op grote schaal geschonden.

Wat kom jij gelukkig terecht in het heel kleine stukje van de wereld, Nederland, Oldenzaal, jullie woonhof, waar kinderen kunnen leven zoals het hoort.

Je moeder was mooi. Is ze trouwens nog. Dat blijft ook, hoewel steeds veranderend. Ze lijkt op je oma. Je moeder huilde veel. 's Nachts lag ze dan ook vaak in de reiswieg op tafel in de studeer-, eet-, speelkamer. Anders zou ze Maaïke maar wakker houden.

Dát kon je oma: consequent, doortastend zijn, al deed het haar pijn: je moeder toch maar af en toe laten huilen. Ze huilde niet zomaar. Geen enkel kind huilt zomaar. Vaak, vaak, vaak was ze snipverkouden, voelde ze zich niet lekker. Kijk maar eens hoe "snotterig" ze er uitziet op de foto's van haar eerste verjaardag.

Je oma hield het in de gaten, geen paniek, en liet haar er rustig overheen groeien.

Januari 1972 verhuisden ze. Het werd tijd voor de begane grond en een tuintje.

GENEGEN

Sommige gebeurtenissen in haar vierde decennium, waren inslagen. De spiegel van haar levenszee liep barsten op. Het overlijden van haar schoonvader en eigen vader, haar operaties, de moord op haar neef, de zeer heftige en angstige momenten met haar schoonzus en de turbulente Pabo-jaren van je opa, raakten haar diep. Ze liet het bezinken.

Met het afnemen van de uiteen cirkelende golven van emoties, kwam er weer helder zicht op haar fijne klasjes, collega's, volleybalmeiden, weekends, zomers in de tuin, winteravonden bij de haard, leven op het plein, vrijdagavondjes alleen met de dochters, vakanties en je opa. De wonden heelden. De barsten als littekens werden sporen van leven.

Zo toegerust, kon ze later omgaan met onenigheden, heftige woordenwisselingen, stijfkoppigheden in de midlife van je opa. Ze liet bezinken en zich tegelijkertijd de kaas niet van het brood eten. Vele gesprekken, voor de omgeving wellicht ruzies, en brieven hielden hen samen in één spoor.

Door de eigen beslommeringen, het werk, de vanzelfsprekendheid van het op elkaar afgestemd zijn, dreigden ze in verschillende banen te komen. Ze vocht, luisterde, vertrouwde, gaf tegengas en verzette op tijd de wissels. Dat hadden ze elkaar in 1967 ook trouw beloofd.

Als je verliefd bent, is dat voor de handliggend, gemakkelijk en gauw gezegd. Het uitvoeren als je ongemerkt “uit elkaar spoort”, is andere koek. Het lukte.

Ze overtuigde, dat steeds weer praten, elkaar vertellen wat je bezig houdt; praten, praten, luisteren, luisteren, praten, proberen te denken met de gedachten van de ander, je op elkaars levensweg houdt. Ze kon dat onbaatzuchtig.

Ze had niet de neiging de ander in haar richting te willen duwen. Ze was eerder genegen op te schuiven. Wat een mooi woord is zo ‘genegenheid’.

Je hebt al wel begrepen dat ze absoluut niet dominant was.

Ze was genegen.

Toen ze al heel, heel erg ziek was, kregen ze nog eens woorden. Ja, ongelooflijk, hé.

“Ik kán niet meer, maar wil door jou niet ontzien worden. Blijf me serieus nemen. Laten we er echt voor elkaar blijven en niet langs elkaar heen gaan. Maar nu kan ik niet meer.” Zoiets zei ze toen. Dat was de laatste keer.

Hij verborg zich niet voor haar, maar de grens was glashelder en pijnlijk scherp geworden. Hij wist genoeg. Je opa had al veel eerder moeten weten.

Van dat laatste ‘vechtgesprek’ heeft hij wroeging gehad. Het heeft hem wel enige tijd bezig gehouden. ‘Verdomme, dat je zelfs toen nog niet...’ Ja, wat?

Waar het over ging? Hij weet het niet meer, iets ordinairs. Misschien ging het wel over de kachel.

Daar stond ze voor.

Het ging in elk geval over henzelf, over de onmacht en het onaanvaardbare, het onherroepelijke elkaar nu wel kwijt te raken. Ze kwam bij hem met de pijn in haar lijf: *'Maar nu kan ik niet meer'*. Ze wisten.

Sprakeloos deelden ze in de omarming de waarheid. Ze hielden elkaar vast in het besef van het onafwendbare moeten loslaten. Verbonden blijven ze met elkaar en dat willen ze ook.

Daarover spreken, is niet gemakkelijk nog.

Na vier jaar en zes maanden wordt het van hem af geschreven naar Roos, Saar en jou toe.

Kwijt raken doet hij haar nooit. Ze heeft er recht op losgelaten te worden, zich zeker ook met jullie te verbinden.

Laat maar los, laat maar los, laat maar los,

Jij ook. Spartel nog even in de baarmoeder en maak je dan maar los, zodat je je kunt binden.

Binden en loslaten.

Voor altijd verbonden, moest hij haar loslaten.

Jij ligt startklaar voor de baarmoedermond op weg naar het geboortekanaal, op weg naar de vrijheid. Je wordt losgemaakt van je moeder, de navelstreng wordt doorgesneden. Je wordt losgelaten en begint zelfstandig een bindings- en hechtingsleven. Vreugde, pijn en verdriet vergezelt je geboorte.

Losjes maar, je bent zo verbonden.

Nog gebonden, word je losgesneden, raak je verbonden.

Laat maar los en hou maar vast, vooral haar.

Houvast.

Dat geeft ze.

Ze hielden elkaar vast, geen besef wat loslaten van elkaar en van het leven is. Verdriet, vreugde en pijn duizelden dooreen.

Hoe konden al deze waarheden *zijn*? Hoe kon haar hart, zó tot het leven genegen, deze wending in zich sluiten. Nog amper begonnen de nagedachtenis aan haarschoonzus te borgen, drong het besef van haar eigen uiterste door. Ze had een innige band met haar schoonzus vol zorgen.

De een zat op kleuterleeftijd in een vakantiekolonie en als adolescent in een gesloten psychiatrische inrichting, de ander als puber in een internaat. Er zijn mensen die dat ook als een soort gevangenis zien.

Je oma niet.

In haar jeugd had ze zich kunnen wortelen.

In het internaat kon ze met haar leeftijdgenoten kattenkwaad uithalen, er stiekem tussenuit knijpen, de nonnen beetnemen, voor de gek houden en op stang jagen. Ze kon wat tegenover het regiem zetten, terugdrukken. Het voelde niet verwoestend, integendeel, sterkte haar zelfvertrouwen. Zij kende de situatie die haar schoon zus zo anders had gevoeld. Ze wist zich aan te passen door tevens de omgeving naar haar hand te zetten. De twee vonden elkaar in een

verwevenheid van ervaringen uit het verleden. Ogenscheinlijk gelijksoortig, complementeerden ze door hun tegenstrijdige belevingen.

In de krant stond kort geleden een lovend artikel over een pas verschenen boek: “Bleekneusjes; vakantiekolonies in Nederland: 1883-1970”. Daarin stond een waarheid als een koe: “Het is vaak bepalend voor de jeugd van die kinderen geweest, *ze kwamen er eens uit.*”

Het was kort na de oorlog. Je opa’s zusje was een vrolijke kleuter, maar at slecht. Een tijd lang naar een vakantiekolonie zou haar goed doen. Ze kwam terecht in Egmond aan Zee. Pril ontloken besef en heimwee maakten het nauwelijks mogelijk zich aan te passen aan de opgelegde immense veranderingen. De omgeving een beetje naar haar hand zetten?

Gezonde zeelucht, goede voeding.

Zielsverdriet?

Hongerwinterkinderen zouden zich in extase hebben geschikt.

Het gemis van de veilige, warme omgeving thuis? De onmogelijkheid tot verzet op een leeftijd dat koppigheid essentieel is voor de ontdekking van jezelf, je eigen wil? De kadaverdiscipline bij het eten, zingen, wandelen/marcheren, rusten, slapen?

De ontworteling?

Het ontbreken van bezoek?

Zelfvertrouwen.?

Opkomende gevoelens van minderwaardigheid, verdriet en eenzaamheid?

Voeding, lucht en regelmaat.

Ze kwamen er eens uit.

Toen ze bij terugkeer uit de trein getild was en haar geboortegrond weer onder de voetjes voelde, waren haar eerste woorden: “Ik kan helemaal niet meer Rijssens praten.” Het kleine zusje, getooid met een grote, feestelijk bedoelde, witte strik op haar hoofd en het ronde ziekenfondsbrilletje op haar neus, was eigen en vreemd.

Weinig aangekomen, zat haar geest vol opgekropte ervaringen. Tot aan haar opleiding tot kleuterleidster bleven ze verborgen. Eenmaal voor de klas, sisten ze als stuwgas naar buiten. Ze kwam in een psychiatrische kliniek terecht. Daar zou ze wel tot bezinning komen en eieren voor haar geld kiezen. De tweede fatale beslissing.

Dwangbuis, isoleercel en onthouding van bezoek werkten averechts. Voor tientallen jaren was ze genekt. Je moeder was net geboren, toen ze uiteindelijk op een zondagmorgen een zelfmoordpoging deed. De vierentwintig Vesperax-slaaptabletten konden uit haar maag gepompt worden.

Na drie dagen in coma op de intensive-care, kwam ze weer bij kennis. Labiel, zich schamend, als een schuw vogeltje, moest ze toch haar leven weer oppakken, soms in psychose rakend.

Je oma snapte waarom ze op het einde van haar leven “doorsloeg” naar de andere kant: men moest zich nu aan haar aanpassen. Ze belde en vroeg aandacht wanneer het haar uitkwam en op de meest ongelegen momenten.

Geweldig. De balans sloeg door en zo kwam de weegschaal uiteindelijk toch in evenwicht. De enige professionele psychiater die haar ráákte, zei eens: “Probeer niet te voorkomen. Laat haar maar, zelfs als ze uit de auto wil springen.”

Het waren pogingen de omgeving uit te proberen, balans te vinden tot in het extreme, want die was ernstig verstoord. Je oma ging daar minder krampachtig mee om, dan je opa. Hij was te bang, te bevooroordeeld, begreep nauwelijks de achtergrond. Zij kón het, omdat ze de ervaringen herkende. Ze had een eindeloos geduld, geloofde zonder voorbehoud in haar. Ze luisterde en luisterde weer opnieuw.

Jaren-, jarenlang dacht ze onuitputtelijk mee met de ervaringen en steeds weer dezelfde verhalen van haar schoonzus. Wandeling na wandeling liep ze naast haar en aanhoorde steeds opnieuw, again and again. Uiteindelijk kwam ze er door en heeft daarna nog ruim tien jaar met haar geliefde geleefd. Het vuil, de medicijnen van tientallen jaren, het gif verdween langzaam uit haar lichaam. Dat ging gepaard met soms dagenlange trillingen, onophoudelijke bevingen van haar lichaam. Armen, benen, hoofd, ze kon ze niet stilhouden. Het brulde, bevende, barstte uit haar als vlammen, rook en lava uit een vulkaan.

Ze hielden haar vast, je oma omarmde haar, luisterde, kalmeerde, liet het bad vol warm water lopen. Het was niet eens haar zus. Ze zag haar aan voor vol. Dat deed niet iedereen. Zij begreep, soms letterlijk op de tast, meer dan met haar verstand, hoe een lief onschuldig mens zo in de knoop kon raken.

Ten slotte kreeg Finy leukemie.

Drie jaar later stierf ze, een dag na de achtenvijftigste verjaardag van je opa op eenendertig oktober 1998 's morgens in zijn armen.

Bij je oma waren de klachten na de longoperatie in dat voorjaar, weer teruggekomen. Trillend over haar hele lichaam, meer van emoties dan van kou, zag ze je opa aan toen hij op de begrafenis van zijn zus de toespraak hield. Ze wist: het volgende ‘In memoriam’ spreekt hij uit voor mij. Ze wist, was bang en hoopte tevergeefs.

In die toestand ging je oma de laatste intense, warme, onbeschrijflijk pijnlijke, intieme en verscheurende maanden in. Vijf maanden later overleed ze, het leven genegen: vol-ledig.

Wat een woord!

ONBALANS

Weer waren we bij haar laatste maanden. Alle sporen leiden naar dat laatste punt. De odyssee door haar leven voert steeds weer naar die uiteindelijke plek. Zwerf nog maar wat mee.

Koninginnedag 1986, dertig april, sloopten je moeder en je opa het interieur van een splinternieuwe verongelukte camper voor inbouw in een drie jaar oud oranje bestelbusje: de camper tot 1999. Echt oranjegezind was je oma niet, maar de kleur vond ze secundair. Het werd dertien jaar een intieme schakel naar de buitenwereld en weer terug.

Maaïke en je moeder slaagden voor het V.W.O., gingen op kamers en deden hun vervolgstudies. Ze genoot van haar dochters in Rotterdam en Utrecht, het inrichten van hun kamers, de bezoeken, de verhuizingen en herinrichtingen en hun vrienden en vriendinnen.

Intens verdrietig verwerkte ze het verongelukken van je opa's zus Annie en haar vriendin Phemy. Beiden enkele jaren na elkaar op slag dood.

Haar werk als onderwijzeres/lerares had ze weer opgepakt op de toenmalige L.H.N.O. en M.H.N.O. in Enschede. Toen ze trouwde had ze ontslag gekregen, geheel conform de katholieke waarden en normen. Niet voor te stellen nu, maar toen vanzelfsprekend: een getrouwde katholieke vrouw hoorde thuis bij haar (aanstaande) gezin. Onze Moeder de Heilige Kerk hield de vinger strak aan de pols.

Voor je opa te onmenselijk en hypocriet. Hij liet zich later uitschrijven. Zij bleef in naam katholiek. Dat heeft bij de voorbereiding van haar begrafenis nog onbehoorlijke en hier niet uitvoerig te beschrijven taferelen opgeleverd met het in gareel houden van een hondsonbeschofte dienstdoende katholieke 'priester' van gereformeerde huize. Ongenadig strak in de leer, getrouwd, dus slechts diaken, een bron van ellende, verknipt, een vat vol tegenspraken. Onparlementair gezegd: een hernieuwd bekeerde paapse lul, een ijzervreter die vond nog roomser dan de paus te moeten zijn. Niet het afscheid van haar kon centraal staan in de uitvaartdienst, maar de kerkelijke liturgie. Haar naasten hebben de rug recht gehouden en uiteindelijk 's avonds voor de uitvaart rond half elf bereikten ze 'overeenstemming'. Voor aanvang van de woorddienst konden je moeder, Maaïke en je opa een woordje zeggen en familie en vrienden de muziek spelen die ze uitgezocht hadden. De man had zelfs niet het fatsoen hen te condoleren. Wat haar heeft bezielde om die gozer uit te zoeken voor een waardig afscheid, is een raadsel gebleven. Enkele maanden voor haar overlijden had ze de 'priester' meegemaakt in een uitvaartmis van een bekende. Dat was de doorslaggevende factor voor haar keuze, heeft ze verteld. De sobere dienst had haar kennelijk aangesproken. Uiteraard is haar keus gerespecteerd.

De liturgie van een katholieke uitvaartmis houdt emoties in toom door de afstand die betracht wordt. Voor nabestaanden kunnen de bekende rituelen, gebeden en gezangen in een vast liturgisch patroon als een rustgevende verdoving werken. Als je daarbij gelooft in een hiernamaals

en een priester treft die wel bereid en in staat is tot een persoonlijke vertaling, is een dergelijke uitvaartdienst mogelijk bemoedigend en verzachtend.

De troost die de door haar gekozen zielenherder bood, was meer een mentale marteling. Je mag aannemen dat in de wijngaard des Heren dit soort verzuurde druivenplukkers, uitzondering is. Hoewel het erg frappant is dat ze bij de start van hun leven samen, ook met een maffe vlegel te maken kregen. Dat hebben ze destijds niet als een marteling ervaren, meer als een gotspe. Dat onbeschaamd brutale orakel snoerde ze kordaat en afdoende de mond. Verbolgen verbazing sloeg om in meelijwekkende verwondering.

Nu ben je natuurlijk nieuwsgierig.

Oké.

Wat was het geval?

In die tijd werd voor de plechtige inzegening van het kerkelijk huwelijk, het aanstaande paar geacht zich voor een gesprek te melden op de pastorie bij de pastoor van de parochie van de bruid. Ze werden binnengelaten door de pastoorsmeid die hen naar het wachtkamertje naast de vestibule bracht.

Na enige tijd verscheen de pastoor, een ex-legeraalmoezenier die hen meenam naar de ontvangstkamer. Ze mochten tegenover hem plaatsnemen aan de zware eikenhouten tafel. Ze maakten kennis en na enige obligate ditjes en datjes stak mijnheer pastoor van wal. Met stijgende verbazing hoorden ze hem aan. Het gesprek was bedoeld om de vaak gebrekkige seksuele voorlichting van het aanstaande paar op het door Moeder de Heilige Kerk gewenste niveau te brengen. De beoogde inzegenaar van het huwelijk ging er in dit geval van uit, dat ze als onderwijsgeevenden in de ‘stad’, wel zouden weten waar Abraham de mosterd haalt. Hij zou het op dat punt dus kort houden en viel met de deur in huis.

Naast het stichten van een gezin, had het huwelijk een tweede belangrijke functie, te weten het voorkomen van hoererie.

Goed opgevoed als ze waren, hoefde hij hen natuurlijk niet te vertellen dat de vrouw daarin de onderdanige spil was. Sterker nog, gezien de fysieke gesteldheid van de man en de daarmee vanzelfsprekend gepaard gaande natuurlijke behoeften, had de vrouw als huwelijksopdracht te allen tijde haar man ter wille te zijn. Daarvoor waren allerlei standjes voorradig. Als meest ontwikkelde in de beschaafde joods-christelijke cultuur noemde hij de zendelingenhouding. Hij verhulde niet dat dit standje door missionarissen, natuurlijk niet daadwerkelijk, maar in woord, tot de zwartjes gebracht was. Geheel in de traditie van het instituut waar hij de zegsman van was, noemde hij het standje niet bij de voor de hand liggende naam: ‘missionarissenhouding’, maar schoof het verschijnsel in de schoenen van protestantse zieltjeswinners in den vreemde, zendelingen geheten. Die zijn niet gehouden aan het celibaat. Zij konden uit ervaring met de bekeerlingen spreken. Het was een voor de hand liggende keuze. De vrouw als onderliggende partij, gezichten naar elkaar toegewend, zodat naast het primaire, ook het meest menselijke

gereedschap, het woord, in de communicatie tot uitdrukking kon komen. Zo trachtte de kerk bij te dragen tot het op een hoger plan brengen van het animale gedrag bij de voortplanting. De paringsdaad kreeg zo meer het karakter van een humanitaire echtvereniging gericht op evolutie tot een heilige daad.

IJdele hoop, want contradictio in terminis: kerkelijke leer en evolutie gaan nog steeds niet samen. Amen. Daarna werd je opa verzocht de kamer een wijle te verlaten, zodat mijnheer pastoor nog even het gebruikelijke gesprek onder vier ogen kon hebben met de aanstaande bruid. Alsof ze ter plekke aaneengesmeed werden, rezen ze tegelijk op. De ex-legeraalmoezenier rook onraad. Hij trachtte te redden wat nog te redden viel: nou ja, in hun geval, vooruit met de geit, hij had wel wat van het leven gezien, kon hen goed schatten: konden weer gaan zitten. Ze keken elkaar aan en voordat je opa iets kon zeggen, had je oma het woord genomen, tenslotte zaten ze niet bij de pastoor in Rijssen, maar in Lonneker. Dit was haar eer te na, zij voelde zich verantwoordelijk, het was 'haar' pastoor. Haar reactie kwam neer op: "Meneer pastoor, het is mooi geweest. U hoort nog van ons."

Ze deden zichzelf uitgeleide.

De pastoor zag zich geconfronteerd met een ongekende vorm van insubordinatie en kroop automatisch weer in de huid van legerofficier. Hij beet hen met verstikte stem van woede iets achterna van: "Wat denk je wel, jongste dochter van 'n Demmer, daar hoeft je bij je vader niet mee aan te komen."

Buiten op het trottoir vonden ze elkaars hand, groetten de veelbetekenend glimlachende vrouw van de fietsenmaker aan de overkant en liepen zwijgend de Dorpsstraat in. Toen ze na zo'n honderd meter de Demmersweg insloegen, hielden ze elkaar staande en spraken als uit een mond: "Wat er ook gebeurt, deze man trouwt ons niet."

Op de boerderij aangekomen viel er in de woonkamer een stilte bij het aanschouwen van hun opgewonden gezichten. "Rustig blijven", had ze hem buiten ingefluisterd. Ze kende hem al enkele jaren. Hij vertelde hoe het gegaan was en deelde vastberaden de conclusie mee.

Alles, de verontwaardiging en de instemming met het besluit, werd verwoord door haar vader in: "Wat een oald wief."

Het huwelijk werd ingezegend door een jonge kapelaan die ze kende uit haar Nijmeegse tijd. Hij werd geassisteerd door twee confraters en drie misdienaars. Het oale wief ontving per giro de verschuldigde pecunia.

De dienaren op de akker van de Heer aan het begin en einde van hun samenleven, rosten blindweg met hun vlegels. De eerste sloeg zichzelf los van het koren. Je oma hoefde maar te blazen en hij verstoof naar alle kanten. De laatste dorste zich eveneens tot kaf, omdat hij zozeer om het omhulsel gaf.

Na de verhuizing naar Oldenzaal zette ze haar werk voor de klas voort op een van de vijf basisscholen in de wijk Zuid-Berghuizen. Door inkrimping en fusies is er één overgebleven.

Fijne jaren beleefde ze daar.

De mentaliteit van de toenmalige wijkbewoners: hardwerkende, eerlijke, open mensen die met beide voeten op de grond stonden en geen kaspotes hadden, beviel haar.

Na 1994 werd het werk zwaarder. Prima leerkrachten werd het vuur na aan de schenen gelegd. De vlammen sloegen niet uit. De veenbrand woedde onzichtbaar ondergronds en tastte de wortels van haar vak aan. De brandhaard was niet de wijk die van populatie veranderde en meer allochtoon werd. De aanstichters waren de verzakelijking, de stroom van elkaar vaak tegensprekende bemoeienissen van ‘bovenafdeskundigen’, bureaucratisering en procedurearme vergadercultuur. De leiding was niet grootgebracht met het in evenwicht houden en in de pas laten lopen van enerzijds beproefde pedagogisch didactische beroepsvaardigheden en anderzijds de oekazes van afstandelijk gezag en ‘ver van mijn bed autoriteiten’.

Als zeer ervaren leerkracht in het buitengewoon onderwijs, later speciaal onderwijs, voortgezet en basisonderwijs, was ze met haar nuchtere betrokkenheid, relativerende en bedachtzame instelling, haar prettige open/eerlijke karakter een spil geworden die gewaardeerd werd, bevraagd en opgezocht. De laatste twee jaar, zeg maar vanaf 1997, genoot ze steeds minder van haar werk. De beslommeringen waren steeds meer gericht op tijdrovende en meestal overbodige, maar vereiste administratieve bezigheden en alle bijkomende zaken rond de school en steeds minder op de kinderen, de leerlingen zelf.

Een belangrijk deel van de stampvolle Plechelmusbasiliek was bij haar begrafenis gevuld met onderwijsmensen en leerlingen van toen en vroeger.

Haar jongste leerling, hij moet nu ongeveer tien jaar oud zijn, vroeg of zijn knuffel met zijn juf mee mocht. Aan het hoofdeinde in de kist vergezelde zijn knuffeltje haar op de laatste tocht en is meegegaan in het graf. Met alle bloemen, knipsels, tekeningen, kransen, brieven en deelnemingen, was het als een warme nevel boven een bad van tranen.

Weer zijn we op de plek van de laatste waarheid gekomen.

Een onvermoed spoor leidt naar haar liefdesbrieven van achtendertig jaar geleden. Ze was eenentwintig jaar, toen ze geschreven zijn. Ze had precies een jaar verkering met je opa. Hij lag met hersenvliesontsteking in Deventer in het ziekenhuis. Ze waren nog niet verloofd of getrouwd. Nooit in die achtendertig jaar had je opa die brieven weer gezien. Hij weet niet hoe ze in zijn oude grote leren schooltas zijn terecht gekomen. Die had hij van haar gekregen bij zijn afstuderen en de laatste jaren niet meer gebruikt. Heeft ze de brieven bewaard, tevoorschijn gehaald en in ‘haar’ tas gestopt, mogelijk in de laatste weken van haar leven als allerlaatste onverleden eerste akten? Adembenemend zijn de soms in de haast geschreven brieven tegen de achtergrond en de ervaringen van de achtendertig jaar die erop gevolgd zijn. Zou je opa anders hebben gehandeld, milder wellicht, als hij ze vaker had kunnen lezen, vooral in tijden dat ze weer

met elkaar in evenwicht trachtten te komen? Nee, want wat gebeurd is in die achtendertig jaar en hoe ze het gedaan hebben: het was hun keus voor en met elkaar.

Ieder maakte elke dag eigen individuele belevenissen en veranderingen mee, ontwikkelingen door. Dat moest weer op elkaar afgestemd worden, weer in balans komen. Zo hield ze van hem en hij van haar. De lyrische ontboezemingen klinken als een muzikaal drama, een oratorium dat tegelijkertijd lamme loomte en nieuwe energie oproept. Herinneringen krijgen stem, verhalen zingen. De verlokking erin op te gaan gaat samen met de opkomende kracht problematische waarheden onder ogen te zien.

Waarheden die je oma in onbalans brachten. Ze probeerde in evenwicht te blijven, vertrouwend op zichzelf en haar omgeving door er in stilte mee om te gaan.

Vlak voor haar overlijden verbrak ze met zeven woorden in één zin, als vanzelfsprekend een dertienjarig zwijgen. Ze bespraken de verzendlijst van haar overlijdensbericht. Ze zei: “Hem hoeft je geen kaart te sturen.” Die zwager ontving dus geen bericht van haar overlijden. Tot dan toe had ze geen woord gesproken over de zaterdagnacht zeventien augustus 1986.

Vermoeid, geëmotioneerd, maar voldaan reed ze haar gezin in de camper terug van Utrecht naar Oldenzaal. Ze hadden Maaïke verhuisd. Na het weekend zou ze zelfstandig op kamers gaan in Overvecht. De kamer was ingericht. Ieder had zijn eigen gemengde gevoelens. De rit markeerde een nieuwe mijlpaal. Ze verlangden naar bed en waren zich bewust van het historische moment. Amper in bed, hoorde Maaïke de telefoon op de studeerkamer gaan. Ze nam op en viel ontdaan de slaapkamer van haar ouders binnen. Tante Annie, haar vaders zus, was verongelukt; op slag dood. Zij en haar man waren, op terugweg van een verjaardagsfeestje, in volle vaart tegen een boom gereden. De één had geslapen, de ander gereden. Als er toen airbags hadden bestaan, had ze waarschijnlijk haar nek niet gebroken. Hij had een ingeklapte long, gebroken ribben en was gewond aan één van zijn voeten. Zijn broer verleende als arts na enige tijd de eerste hulp. Hij belde het desastreuze bericht door. Slechte boodschappen deel je zonder omhaal mee.

Dat gebeurde.

Daarna meldde hij dat Annie achter het stuur had gezeten en vroeg opa zijn familie te informeren. De zijne zou hij op de hoogte brengen. Het gesprek was ten einde zonder het gewenste vervolg: reactie en eventuele vragen van de ontvanger van de boodschap.

Toen je oma, Maaïke, je moeder en je opa weer enigszins bij de positieven waren gekomen, volgde je opa het advies van je oma en belde terug om wat meer over de toedracht te weten te komen. Met deze summiere informatie konden ze niet naar zijn moeder en broers en zussen. De broer was niet meer bereikbaar. Via een jongere broer kwamen ze iets meer te weten over plaats, tijd, omstandigheden en dergelijke.

Ze belden broers en zussen en vertrokken tegen twee uur in de nacht naar zijn moeder.

Misschien hadden ze dat 's nachts beter niet kunnen doen.

De dochter met wie je overgrootmoeder het meest innige contact had, was niet meer.

Verschrikkelijk.

Het was de eerste en enige keer dat hij zijn moeder uit haar nachtkleding en in haar dagelijkse kloffje mocht helpen.

Ontroostbaar hernam ze langzamerhand zichzelf. Lange, lange tijd verwerkte ze haar grote gemis door geregeld in haar Dafje naar haar schoonzoon en kleindochter te puffen om te assisteren in de winkel of de huishouding. De zondagochtend na het ongeluk werd je opa's broer verzocht naar het ziekenhuis te komen. Je opa vergezelde hem. Op de intensive care vertelde de zwager dat er thuis in zijn geldkist levensverzekeringsspolissen lagen. Die wilde hij graag gebracht hebben. Hij vroeg daarover te zwijgen naar zijn eigen broers. De twee voldeden aan zijn verzoek.

Vele weken later zette je oma een punt achter de wekelijkse bezoeken op dinsdagavond ter ondersteuning. De zwager had haar verteld wat hij direct na de crash had gezien: "Ik keek naast me (naar rechts kijkend) en zag dat ze overleden was."

Ingrijpend in onbalans kwam ze nog eens op een maandagochtend in juli 1989. Zij zaten met zijn tweeën in de Dolomieten. Mobiele telefoons bestonden niet. Dagelijks kon je A.N.W.B. - oproepen volgen en verder regelmatig telefonisch contact houden met het thuisfront. Maaïke kon hen slechts met moeite en te laat bereiken. Het was één van de laatste dagen van een uitwisselingsbezoek van musici uit Kiev aan Goor. Het Oostblok functioneerde nog. Kiev was gewoon een grote plaats in de Sovjet-Unie en nog niet de hoofdstad van Oekraïne. De verloovingsvriendin reed met de vrouw van de tolk van het gezelschap naar Hengelo. Ze gingen spullen kopen die in het Oostblok niet te krijgen waren. Even na Goor, nog voor de brug over het kanaal, kwam van rechts een tractor de weg op. Een tegemoet rijdende vrachtauto moest uitwijken. De auto van Phemy werd platgedrukt tegen een boom. Beide inzittenden waren op slag dood. Ze hoorden het te laat om nog op tijd te zijn voor de begrafenis en reisden door naar je opa's broer in Toscane. Daar hervond ze een eerste wankel evenwicht. Bij thuiskomst, moest ze een aandenken. Dat werd een bruingele Ellen Betrix ultra braun sun protection stick waarmee Phemy elke wintersportvakantie haar eigen lippen en die van je oma beschermdde. Dat werd haar fetisj waarmee ze balanceerde.

Onlangs in een droom, bereikte je opa na jaren pas balans. Het was alsof hij lag te deinen, tot hij beseftte dat hij klaarwakker in een hut op de boot van Genua naar Sardinië in bed lag. Zo helder als de sterren in de afgelopen nachten, staan de beelden hem voor de geest. Na zoveel jaren die droom. Wat overkwam hem?

Dromen vertel je niet snel, tenzij soms aan intimi.

Deze heeft hij verteld.

De te koesteren dromen houd je niet voor jezelf. Niet met de bedoeling ze verklaard te krijgen, maar om ze te delen.

De kerk zat vol.

We wachtten op Phemy die voor het laatst lijfelijk in ons midden zou zijn.

Voor het portaal van de kerk werd de kist op de katafalk geschoven.

Over de schouder sloegen we staande gade hoe dat in zijn werk ging.

Exalterende verbazing maakte zich van ons meester: de kist was open.

Over het middenpad zou ze als door een erehaag naar voren komen.

Op het moment dat de dragers in beweging kwamen, verrees ze statig in een stralende gedaante als zwevend omhoog.

Een godin in levende lijve verbleef zich van haar troon.

Ze zag er letterlijk schitterend uit.

Deinend boven de katafalk bewoog ze in de schrijdende stoet door de middengang naar voren.

De rood gelakte nagels bewogen als sterren mee aan haar wuivende slanke blanke handen.

Haar satijnwit-blaauwe robe volgde soepelzacht haar golvende bewegingen.

Het was alsof de vlag van rood/wit/blauwe slipjes op de verlovingsochtend in Holte, schuin omhoog opnieuw weer wapperend gehesen werd.

Langzaam gleed ze zwijgend groetend voort.

De verhevene naderde met haar blijde, ondeugend lachende ogen de bank waarin ik zat.

In de volle kerk was er voor mij nog slechts die ene, traag, maar onontkoombaar naderende.

Met haar linkerhand gaf ze de niets-dragenden een onnodig stopteken, want ze bleef uit zichzelf naast mijn bank ter plekke heel even zweven. Onnodig was het stopteken, achteraf gezien, natuurlijk niet, want stel je voor: de katafalk met niets-dragenden zou zijn verder gegaan. Dan hadden we een derde Hemelvaart in de Joods-christelijke geschiedenis beleefd en was het rode goddeloze Goor een bedevaartsoord geworden, waar jaarlijks vele pelgrims de Euphemia-ten hemelopneming zouden herdenken. Dan was een roeping tot het priesterschap aan haar zoon, die ik deze droom eveneens verteld heb, niet voorbij gegaan. Zijn moeder had echter heel andere plannen met hem en zijn broer. Goede minnaars moesten ze worden. Het een sluit het ander niet uit, maar enige basale legaliteit stelde hun moeder wel op prijs.

Ze riep doordacht en met vooruitziende blik de stoet een halt toe.

Toeval?

Opgegroeid als katholiek jongetje in het Rijnssen van de predestinatie en verdoemenis, is dat moeilijk te geloven.

Ze wendde haar hoofd naar me toe en boog zich wat voorover.

Ik stond op de boek van de bank, nog een kwartslag gedraaid naar de middengang.

Haar vingers raakten even mijn gezicht. Ze leek het zwijgen te verbreken door haar lippen te tuiten en in een glimlach rond haar mond te laten overgaan, alsof ze in een afscheidskus mijn naam sprak.

Geen woord kon ik uitbrengen, slechts in haar guitige ogen kijken.

Ze week glimlachend terug en legde zich als een donsveertje neer in de kist. De robe vleide zich om haar heen, de handen kwamen tot rust op haar buik. Haar ogen sloten zich. De lippen vormden in het opeen gaan, ontspannen een kus. Het was een eeuwig moment: plechtstatig flitsend, indringend vluchtig, blijvend getroffen voorbij.

Het zachte gezoem van de airco in de hut drong tot hem door. Ondanks de duisternis besepte je opa dat een nieuwe ochtend was aangebroken en meer dan dat.

Eruit, in de kleren, een sigaret en espresso in de bar op de achterplecht. Frisse lucht in de strelend langs hem heen glijdende zeewind.

De haven van Porto Torres was al in zicht. De zon kwam op uit het water en steeds meer kadelichtjes doofden. Hij was opnieuw in Italië, nu met je omi Marieke en had weer meer vaste grond onder de voeten gekregen.

De laatste totale onbalans ontstond op het einde van je oma's leven.

Het vertrouwen in zichzelf en haar omgeving in de omgang met de gruwelijke waarheid, werd beschaamd door de palliatieve behandelingen en de onmogelijkheid de pijn te bestrijden met behoud van een heldere geest.

Deze problematische, onverenigbare waarheden, snoerden haar de mond.

Weer staan we op dezelfde plek aan het einde van haar leven en er zijn nog zoveel sporen te volgen.

Middenin haar vijfde decennium veranderde de wereld in 1989/1990 compleet. Met de Berlijnse muur viel het IJzeren Gordijn. In een 'Alle Menschen werden Brüder'- festijn, spatte het communistische Oostblok uiteen. Gekluisterd zat ze aan de televisie. Bijna dag en nacht volgde ze in de zomer en herfst van 1989 de ontwikkelingen in het Oostblok. De Duitse ambassade in Boedapest pilde uit van Oost-Duitsers (D.D.R.-burgers) die daar hun toevlucht hadden genomen. Gorbatsov had met zijn perestrojka het machts evenwicht aan het wankelen gebracht. Het Oostblok was uitgemergeld na al die jaren isolement. De mensen die naar vrijheid en welvaart snakten, waren niet meer tegen te houden. Een trein vol D.D.R.-asielzoekers kreeg uiteindelijk toestemming in de nacht naar West-Duitsland te reizen, nota bene door de D.D.R. Langs de spoorlijn werden ze toegejuicht door 'nog gevangen' medeburgers die soms op de langzaam rijdende trein mee konden liften. Het eerste schaap was over de dam en de stroom niet meer te stuiten.

In 1961 kon de muur nog gebouwd worden.

Hier was geen kruid tegen gewassen.

Het was gebeurd.

De Berlijnse muur viel.

De Sovjet-Unie donderde uiteen in een ongekende hoeveelheid staten.

De D.D.R. werd onderdeel van Duitsland. Dat kreeg er vijf deelstaten bij. De ex-D.D.R., de Balkanlanden en die erachter liggen, werden broeinesten. Het IJzeren Gordijn was verdwenen, de koude oorlog voorbij.

Nieuwe en nu hete, kondigden zich aan. Grote, grote problemen ontstonden: Joegoslavië, Sebreica, Kosovo (je vader heeft daar nog geholpen) Tsjetsjenië, zoveel meer en er staat nog zoveel te komen.

Iedereen was blij dat de koude oorlog voorbij was. Je oma vierde dat de vrije wereld groter was geworden, maar vooral dat Maaike afstudeerde aan de Pabo en volledig bevoegd onderwijzeres was geworden. Ze juichte het toe dat haar oudste dochter meteen doorging met de volgende studie. Donderdagmorgen vijftwintig augustus 1994 ontving ze in het Academieggebouw van de Universiteit Utrecht haar bul: doctoranda Algemene Letteren. Ze vierden, zij voorop. Een jaar later vierden ze opnieuw.

Ze trokken naar Rotterdam vijftien september 1995. Je moeder ontving haar bul: doctoranda Bedrijfskundige Economie. De ingetogen, maar intens blij, trotse foto op haar gedachtenisprentje, is bij die gelegenheid genomen.

De opvoeding was voltooid. De volgende levensfase mocht komen.

Ze had: “Sara gezien”. Dat werd zeer uitbundig gevierd. Het was groot feest met muziek van ukeles en trekharmonica’s.

Met pijn in het hart liet ze het plein achter zich. Ze paste zich aan op De Landreben en de nieuwe woonplek aan haar. Ze organiseerde een spetterend ‘intrekkersfeestje’. Ze hield uiteraard haar vriendinnen aan, genoot van het wonen en het uitzicht. Maar haar hart bleef aan de Alleweg, het plein. Daar lag ook de kern van hun samen opgebouwd bestaan voor elkaar. Daar beleefde ze het vijftwintigjarige huwelijksfeest en kreeg de camper voor haar op die dag misschien wel de diepste betekenis. Het fotoalbum van die dag verhaalt van een feestelijke odyssee met de oranje bus in nog geen etmaal. De heilzaam hechtende omzwervingen van jaren zonder vaste bestemming, kwamen samen in één dag. Toen haar dochters het album van die dag aanboden, verrieden haar emoties naast vreugde ook weemoed. Verleden, heden en toekomst leken ineen te vloeien.

Wat zag ze voor zich? Een afgesloten levensfase? Een nieuwe, onbekende, ongewisse?

Natuurlijk onbekend en ongewis, spannend, zeer verhoopt, maar toch niet de laatste waarheid.

Veel zou ze je verteld hebben? Daar zijn nu anderen voor. Zo lang ze leven zullen ze je uit zichzelf en op je verzoek steeds weer over haar vertellen. Het is niet erg dat je dit pas over jaren kunt lezen en begrijpen.

Met besef van tijd, komt vanzelf verleden.

Zij was volledig genegen.

Dat zou ze jou ook geweest zijn. Ze had je gekoesterd, geknuffeld, gelaafd, gevoed en verschoond, getroost, verhaald, vermaakt en grenzen gesteld.

Ze was je toegenegen oma geweest. En nu? Je kunt over haar lezen, praten en dromen. Je opa, je moeder, je tante en andere naasten doen dat wel eens.

Je kunt aan haar denken. Zij doen dat dagelijks.

Je kunt je gebeurtenissen, taferelen, beelden en uitspraken voor de geest halen. Dat overkomt hen regelmatig.

Een van haar laatste volledig uitgesproken zinnen was, zoniet de laatste:

”Ik had nog zo graag bij jullie willen blijven.”

Ze blijft bij hen.

Jij, nieuw leven, waar zij deelgenoot van is, maakt dat met Roos en Saar, vanzelfsprekend waar.

Lezen over haar die in je genen zit, is bij haar zijn. Je denkt aan haar als in her-in-nering.

DE VIERDE

Kappertje

Heten doe jij nog niet.

Gezien ben je al wel, al lig je nog in de baarmoeder van Maaïke. Dat is al weer meer dan vijf maanden geleden. Dinsdag twintig januari 2004 ging je moeder met jou in haar buik naar het Wilhelmina- kinderziekenhuis in Utrecht voor een extra echocontrole. Ze had rond oudejaarsavond een bloeding gekregen. Een aantal weken was ze toen zwanger van je. Dat was even schrikken. Gelukkig zag je er prachtig uit; zes centimeter lang was je toen en al helemaal compleet. Op het scherm zag je er veel groter uit dan je in werkelijkheid was. Je zwaaide met je armpjes, spartelde met je beentjes, maakte een holle rug en bewoog je hoofdje.

Alles was goed.

Waarschijnlijk was bij de innesteling van de placenta in de baarmoeder bloed vrijgekomen.

Je moest nog zes maanden zwemmen en eten, volgroeien tot je geboorte. Dat zou wel eens achttien juli zijn, de trouwdag van de ouders van je moeder.

Zo langzamerhand ga je echt verschijnen.

Dan kun zwemmen in het badwater en later salto's maken in het zwembad.

Je moet dan steeds weer even naar boven om lucht te happen en...het zweven gaat niet meer vanzelf. De zwaartekracht brengt je steeds weer met beide beentjes op de grond.

Maaïke's buik is bol en vol. Ze ziet er prachtig uit en met jou gaat het goed. Je bent nu vijfendertig weken oud en de zesendertigste week ingegaan. Vijfenveertig centimeter lang ben je nu ongeveer en je weegt ongeveer 2900 gram. In dit halve jaar sinds de echo, ben je negenendertig centimeter gegroeid.

Het verhaal voor jou is er al wel, maar nog niet op papier. Dat moet nu snel gebeuren, anders ben jij de man over wie het gaat, meteen al te vlug af.

Nu lukt je dat nog niet, ook al is hij vierenzestig jaar.

Zijn naam is in de brieven aan Roos, Saar en Noortje al verschillende keren genoemd. Zijn blik raakt wat vertroebeld op deze eerste 'tropische' zomerdag door emoties en een traan die uit zijn rechteroog druppelt. Zonder dat je er weet van hebt, help je hem herstellen.

Wie? Je opa Johan.

Van wat?

Van verwondingen die hij opliep. Bijvoorbeeld bij de vervelende afsluiting van zijn levenswerk: de school. Van de dreun die hem wakker schudde toen het volledige besef van de vergankelijkheid tot hem doordrong.

Jij staat op het punt aan het leven te beginnen.

Je huid is nog bedekt met huidsmeer: een wit glibberig laagje dat beschermt tegen het inwerken van het vruchtwater. De komende weken ga je dat laagje verliezen. Het smeer komt dan in vlokjes in het vruchtwater. Daaraan kun je zien of je te vroeg of te laat geboren bent. Is het

vruchtwater helder, dan ben je iets te vroeg geboren. Omdat jij de tweede baby van Maaïke en Gerben bent, zul je wat later dan Saar indalen, met je hoofdje in het bekken zakken, zodat je door het geboortekanaal kunt. Je kunt nu elk moment komen, maar het kan ook nog wel meer dan een maand duren. Je krijgt minder ruimte en je ligt met opgetrokken beentjes in de baarmoeder. Veel groeien doe je niet meer, nog enkele centimeters en nog wat grammen. Je bouwt per dag nog wat reserve op voor de eerste dagen na de geboorte. Je moet je als het ware een weg naar buiten boren.

Dan begint je leven echt.

Je opa is al wat aan het eindigen

Vergankelijkheid.

In de natuur is het hoogzomer.

De vogels tijlpen alsof het nog lente is.

Jij wordt een zomerkind, terwijl je aan de prille lente van je leven begint.

Met deze zomer nadert je opa de herfst van zijn leven.

Dieren en planten zijn zich van die verscheurdheid niet bewust.

Het duurt een heel leven om het bestaan te leren leven.

Lang, lang beleefde hij vooral de vanzelfsprekendheid van het er zijn: onbezorgde jeugd, voorspoedige volwassenheid, leven met je oma, je moeder, haar zus en verdere geliefden.

Schrijnend besef van onmacht ontstond toen zij die bij hem hoorden stierven en het onrecht tot hem doordrong dat zo velen wordt aangedaan door geweld, honger, onderdrukking en barre levensomstandigheden.

Je opa is voor de oorlog verwekt en in de oorlog geboren. Hij heeft er geen ellende van ondervonden.

“Voor de oorlog”, zegt men hier in Nederland, Europa. Bedoeld en begrepen wordt dan als vanzelfsprekend dat het om De Tweede Wereldoorlog gaat onder Hitler met meer dan zes miljoen moorden op Joden, zigeuners, Roma’s, homo’s en gehandicapten, afgezien nog van de gesneuvelde. Alsof dat voor de mensheid de laatste en enige oorlog was. Nog elke dag worden oorlogen uitgevochten, bloedig, vuil, gemeen en nietsontziend.

Wat te doen met het vergankelijke leven?

Tegenwoordig staat op pakjes sigaretten en shag de tekst: “Roken is dodelijk”. Dat klopt, net als: “Leven is dodelijk”.

Wrange uitspraak, terwijl jij nog geboren moet worden.

Ieder individueel mens komt voor zichzelf, op microniveau, voor de opgave te staan met die contradictie klaar te komen. Op macroniveau, voor de mensheid als geheel, is die taak slechts in historisch perspectief te zien. Het individuele leven is tekort om in zichzelf de evolutie te bevatten. Om je plaats in het geheel te weten, is geschiedenis onontbeerlijk. Het beschouwen van

het ontstaan en de ontwikkeling in de tijd van culturen, religies, levensbeschouwingen, bestuur, bewustzijn, wetenschap en zorg voor elkaar in deze wereld, werpt licht op ieders plek in het continuüm van leven en dood. Hoe invloedrijker en bevoorrekter de positie, des te grotere bescheidenheid en verantwoordelijkheid past. De voortgang en het beheer van al waarin en waarmee we leven, ligt vooral in die handen.

Egocentrische antwoorden op de vraag waartoe, brengt vaak wrange realiteiten voort.

Voor katholieken lijkt het antwoord simpel. De catechismus beantwoordt de vraag *‘Waar toe zijn we op aarde’* met: *‘We zijn op aarde om God te dienen en hier en in het hiernamaals gelukkig te zijn.’*

Toch was en is, zelfs bij priesters, barbaarse uiting van driften en neigingen vaak meer gemeengoed, dan beschaafd gecultiveerd gedrag.

Wil je die bewering gestaafd hebben? Dat is niet moeilijk, want er zijn veel voorbeelden. Uit het verleden: de kruistochten en de inquisitie. Daar kun je zelf genoeg over te weten komen. Uit het heden: de hypocriete seksuele moraal in omgang met aids en celibaat, en de opstelling ten aanzien van vrouwen, hun rechten en plaats in de samenleving. Verderop krijg je dat verduidelijkt.

Natuurlijk is de eerste opgave aan jezelf in het vergankelijke leven, banaal misschien: goed voor jezelf zorgen, om er überhaupt voor anderen te kunnen zijn. Een ketting functioneert als iedere individuele schakel sterk is. Een tandradsysteem werkt bij de gratie van elk radertje. Jij zult vast en zeker wel een minder mechanisch en meer geavanceerd voorbeeld uit de digitale elektronikawereld van de informatietechnologie kunnen verzinnen.

Je kunt ook zeggen: we moeten onszelf als individu niet overschatten, want we zijn slechts als mieren, deel van de hoop, schakel en radertje.

Dertig oktober 1940 werd je opa geboren in Rijssen: 30-10-40.

De Tweede Wereldoorlog was Nederland niet voorbij gegaan, de eerste wel. Hitler met zijn Duitse troepen was op tien mei Nederland binnen gevallen. Vooral bij de Grebbergen probeerde het Nederlandse leger in het begin van de oorlog nog wat verzet te bieden. Op die heuvel is hevig gevochten. De oudste broer van je opa's moeder was daar als dienstplichtig soldaat. Hij overleefde het en werd door de Duitsers opgesloten in de Koepelgevangenis in Arnhem. Uit verhalen is bekend dat ze hem in de gevangenis probeerden te bezoeken. Op de fiets gingen ze van Rijssen naar Arnhem, tevergeefs. Het "ondergronds verzet" beraamde een overval op De Koepel. Je omama's broer Jan is vrijgekomen, maar je opa weet niet of dat bij die actie is gebeurd.

Op maandag 9 april 1945 werd Rijssen door de Canadezen bevrijd.

Van de oorlogsjaren heeft hij slechts een paar feitelijke herinneringen. Verder weet hij er wat van uit verhalen en latere geschriften, films en documentaires. Wat hij zichzelf als klein jongetje bijvoorbeeld herinnert waren de razzia's en de grote landkaart boven de bank in de kapsalon waar zijn vader bijhield hoe de opmars van de Nazi's en het verzet van de geallieerden verliep.

(Amerika, Engeland, Canada met vooral Frankrijk en Nederland) Op zijn rug of buik lag hij te kijken en te luisteren naar wat de klanten die wachtten op hun beurt om geschoren of geknipt te worden, allemaal vertelden.

Een barbierszaak was een ontmoetingsplaats, een stamcafé zonder drank.

Spannend werd het als 's nachts stiekem spijkers op straat waren gestrooid. Dan raasden 's morgens vroeg Duitse soldaten door de huizen om "Männer" te vorderen die de spijkers moesten opruimen, want de Duitse vrachtwagens, jeeps en motoren reden natuurlijk veel lek op die spijkers. Zijn vader hield zich dan met andere buurmannen verborgen, meestal in de witkalkkelder in de tuin van hun buurman, schilder "Keessegaitke".

Waarom zijn bijnaam 'Kaasgerit' was? Iedereen had een bijnaam. Mensen gaven elkaar naast hun officiële naam, ook een aansprekende logische bijnaam die in het dagelijkse verkeer gebruikt werd. Dat werd niet gezien als scheldnaam, maar als bijnaam.

De bijnaam van je opa was 'Môrrebeand', al generaties voor hem. Je opa's vader heette Bernard. Diens vader heette Antoon en zijn vader heette Berend. Die bet-betovergrootvader van je was barbier/morrer. Morren betekent zoiets als 'turf steken'. Dat was een zware bezigheid in het natte zompige veen. Eerst moest met een schop een laag vergraasde grond/hei afgegraven worden. Dan verscheen de turf die met een vork, de greep of scherpe spade werd gestoken.

Dat soort werk moet de betovergrootvader van je opa gedaan hebben.

Daar hield ie een barbiersbedoeninkje bij om de inkomsten wat aan te vullen. In sommige streken van Nederland werd zo iemand ook wel chirurgijn genoemd, omdat de barbier vaak kleine 'heelkundige' ingrepen erbij verrichtte, zoals vinger- en teennagels verzorgen, bijvoorbeeld kalknagels, negenogen, eksterogen en likdoorns weghalen, wratten verwijderen door er een naaigarendraadje steeds strakker omheen te trekken.

Als er al dokters of echte chirurgijnen waren in de negentiende eeuw, dan niet voor de 'kleine luiden', 'Jan met de pet'.

Dat zijn vader een hoed droeg voelde je opa al aan als bijzonder. Kennelijk was hem dat toegestaan. Waar die scheiding precies lag, is niet te zeggen, maar de fabrieksarbeiders in de jutefabriek van Ter Horst bijvoorbeeld, haalden het niet in hun hoofd met een hoed op te lopen. Kleine zelfstandigen, midden- en kleinbedrijf zegt men tegenwoordig, zag je wel met een hoed op en natuurlijk de notabelen, dokter, pastoor, dominee, burgemeester, gemeentesecretaris, notaris en dat soort gasten.

De bijnaam van je opa was dus vanzelfsprekend 'Jêhan van de Môrrebeand' of 'Kappertje.'

Terug naar enkele van zijn feitelijke herinneringen aan de oorlog.

Soms vluchtte zijn vader weg, de achterdeur uit, door de tuin en over het kippenhok de 'De Hagen' op, een varkensmarkt toen. Over de velden en bospaden verdween hij naar de boerderij/annex klompenmakerij in Enter, waar je opa's moeder was geboren. Soms konden de mannen

lkaar niet meer op tijd waarschuwen en stonden de dreunende soldatenlaarzen met schreeuwende moffenwaffel onverwacht voor de deur, rammend op ramen en deuren: 'Aufmachen, verdammt noch mal. Die Männer müssen wir haben. Männer rauskommen!'

Bernard vluchtte dan het hoge platte dak op. Er was ook een 'laag plat dak' boven de keuken. Zijn moeder ging dan met de brallende soldaten door het huis. Soms sloop hij daar als dreumes achteraan. Hij zag wel dat zijn moeder doodsangsten uitstond: 'Männer, wo sind die Männer?' Nietsontziend denderden ze door de kamers, de trap op en de slaapkamers in. Je opa moet vier jaar geweest zijn, toen hij zag dat de moffen 's ochtends tijdens een razzia de wieg omver liepen waar zijn pasgeboren zusje in lag. Dat was in 1944, het begin van de hongerwinter voor de mensen in het westen van het land.

Op het laatst van de oorlog woonden er mensen bij hen in huis. Dat waren geen onderduikers. Het was een neef van zijn vader met zijn gezin, Anton en Leida. Ze waren met hun drie kinderen weggebombardeerd uit hun huis dicht bij de stadsgrens aan de Regge.

Echt eng werd het als het ondergrondse verzet voedselbonnen uit het door Duitsers bezette politiebureau had gestolen of als er een aanslag op Duitsers was gepleegd. Dan volgden represailles, wraakacties.

De Nazi's haalden dan Nederlandse mannen op om ze dood te schieten, te fusilleren of op zijn minst als 'Arbeitseinsatz' naar Duitsland af te voeren. Halverwege Rijssen en Wierden is er langs de kant van de weg nog een herinneringsplaats aan zo'n fusillade.

Dan was zijn vader er een paar dagen niet. Hij zat ondergedoken op de boerderij/klompenmakerij in Enter.

Bij luchtalarm, als de Engelse en Canadese vliegtuigen, bommenwerpers, overvlogen, zaten ze met zijn allen in de kelder te wachten tot het gevaar voorbij was. Leida kon dan snel in paniek raken. Dat is heel begrijpelijk omdat enkele maanden daarvoor 's nachts hun huis kapotgebombardeerd was. Toen vond je opa het een jammerende, huilende vrouw, maar ze was doodsbenuwd. Er mocht absoluut geen algemene paniek uitbreken. Daarom werd ze hard aangepakt door Bernard. Dat bevorderde dat je opa haar een slappe huilebalk vond en zijn vader een stoere man. Bernard was eigenlijk een mens met een klein hartje. Het lag niet in zijn aard om iemand uit te foeteren. In die situaties trad de kleine man streng op als een grote autoritaire brulbeer.

ZIN

Met twee en een halfjaar ging je opa naar school, de bewaarschool. Later heette die kleuterschool en nu basisschool. Eigenlijk was het zoiets als wat tegenwoordig peuteropvang is. Heel gewoon nu, maar toen niet. Het was echt een bewaarschool waar je bleef tot je met zes jaar naar de lagere school kon.

Hij was een spontaan, blij, onbekommerd kind; speelde veel buiten en was geliefd bij volwassenen. Opvallend, dat je al zo vroeg beseft dat mensen je aardig vinden.

Dat buitte hij als kind ook wel uit. Zijn ouders hadden dat niet eens door. Met zijn smoel, charme en kleine gestalte wind hij de omgeving om zijn vingers.

Zul jij dat ook hebben?

Mede daardoor kreeg hij een groot vertrouwen in zichzelf al op jonge leeftijd en een positieve, prettig vanzelfsprekende en optimistische kijk op het leven.

Daar zou ook wel eens de basis gelegd kunnen zijn voor de weerbaarheid en het doorzettingsvermogen later. De jarenlange studie bij een fulltime baan na de onderwijsopleiding en de kracht om de verliezen op te vangen van zijn vrouw, haar en zijn vader, zijn zusjes, vriendin Femi, zijn moeder en schoonmoeder, de schoonzusjes en dit jaar zijn prachtige zwager.

De traumatische afsluiting van zijn veertigjarige schoolloopbaan, waarvan een ruim dertigjarige eminente staat van dienst in het opleiden van onderwijzers, is hem niet in de koude kleren gaan zitten. De wonden helen langzaam, maar gestaag.

Je zou er getroebleerd van raken.

Dat was de benaming die hij zijn vader regelmatig hoorde bezigen als die het over doorgedraaide, psychiatrische mensen had of ‘dorpsgekken’. Toen hij zich realiseerde dat zijn tweede dochter steeds verder in die richting afzakte, heeft je opa hem het woord niet meer horen gebruiken. Haar overwinning op de psychoses en zware depressies heeft Bernard jammer genoeg niet meer mogen beleven.

Zware depressies kunnen het gevolg zijn van zich alleen voelen staan.

Toen ze al in de veertig was, leerde ze haar lieve man kennen. Tergend langzaam, met horten en stoten, vallen en opstaan, door diepe dalen gaand, kwam ze uit haar traumatische verleden, tot ze acute leukemie kreeg.

Je opa is niet getroebleerd geraakt.

Waar dat woord vandaan komt?

Waarschijnlijk van het Engelse woord trouble. In de war raken door troubles/moeilijkheden.

Je opa heeft wel een beetje geleerd met tegenslagen om te gaan, het leven steeds opnieuw weer aan te gaan in het toenemende besef van de eindigheid ervan: accepteren soms van het onaantoonbare en je er tegelijkertijd niet bij neerleggen. Hij vindt in ieder geval dat de zin van

het leven is, het te accepteren. Als kind doe je dat vanzelfsprekend: je eet, je lacht, je huilt, je speelt, je verveelt, je daagt uit, je probeert uit, je ontdekt het zand, het water, de ongrijpbare lucht en de wind, de planten, de dieren, de stenen, het vuur, de dag en de nacht, de andere mensen, het verdriet, het geluk en.. jezelf.

Dat gaat onuitputtelijk door.

Langzaam ontdekte hij het leven vanuit een vrije, geborgen wereld aan de Elsenerstraat. Ze woonden in het centrum aan het begin van de doorgaande weg naar de buurtschap Elsen en verderop Markelo. Dat doorgaande karakter van hun straat ontdekte hij voor het eerst op maandag negen april 1945. Het was een warme dag en de straat stond vol met wachtende en juichende mensen. Voor het eerst in zijn leven zag hij de rood-wit-blauwe vlaggen met de oranje wimpels. Alle mensen waren euforisch blij. Hun bevrijders kwamen met tanks en ander rollend materieel vanaf de Markeloseweg die overging toen nog in de Elsenerstraat. Er stonden emmers water op het trottoir om de bevrijders te verkoelen.

Dat was zijn eerste gewaarwording van een feest met de buitenwereld. Het maakte de vlaggetjes op de landkaart in de kapsalon concreter en prikkelde zijn fantasie: waar ging die weg toch wel niet helemaal en overal naar toe. Belcampo, pseudoniem voor Herman Schönfeld Wichers, Herman van'n notaris, werd hij genoemd in Rijssen, heeft zijn fantasie over waar die straat en weg naar toe gaat beschreven in het verhaal "Het grote gebeuren." Dat is later verfilmd. Daarin zie je de Elsenerstraat vanaf het stadspleintje het Schild verdwijnen in de eeuwige verdoemenis van de duivelse hel en de helverlichte hemel van de engelen. De strenge gereformeerde, strakke en hypocriete Rijssense protestants-christelijke samenleving nam hij op de korrel.

Zo ontdekte je opa meer.

Als katholiek jongetje opgroeiend in streng gereformeerd Rijssen, kon het hem niet ontgaan dat mensen verschillend dachten over het leven, het bestaan van God of Goden, de dood en.. of en wat daarna. Er was en is in zijn geboorteplaats een enorme verscheidenheid aan afgesplitste 'godsdiensten' en kerken, ongeveer tweeëndertig soorten in zijn jeugd. Elk gebaseerd op een eigen uitleg van het enig ware woord: de Bijbel.

Voor hem was dat alles vanzelfsprekend.

Zij maakten deel uit van een kleine minderheid: de katholieken. Al hun burens waren protestant, behalve de Struiks wat verderop. Met dat gegeven leerde hij soepel omgaan. Het was niet anders. 's Zondags hield men gepast rekening met ze. Fietsen en op straat spelen kon nog net, zwemmen in het zwembad was er niet bij.

In hun dagelijks bestaan waren ze als kleine zelfstandige afhankelijk van vooral die andersdenkenden. Hij leerde dus al vroeg in de kapsalon 'zich in alle water wassen', zoals dat genoemd werd. Dat betekende niet 'met alle winden meewaaien', integendeel: uitkomen voor je eigen overtuiging en die van anderen respecteren. Duidelijk zijn en luisteren, je gedeisd houden en het er het jouwe van denken. De kapsalon was meer dan een eeuw geworteld in die

samenleving. Dat hielp natuurlijk ook. De andersdenkenden wisten niet anders: 'Dee van de Mörrbeand zeend noe eenmoal altied a katholiek ewes.' Hij leerde dus al vroeg enerzijds het leven te accepteren zoals het was en anderzijds onversaagd te pogen het naar je hand te zetten. Dat komt je niet vanzelf aanwaaien.

De werkelijkheid onder ogen zien ging ook betekenen: de vergankelijkheid aanvaarden. Eindig is het leven voor alles wat leeft en niemand is God, niemand staat boven het leven, wel erin. Dus is de opdracht ook: er wat van maken.

Ieder wil, zeker als je een mooi leven hebt, graag blijven. Je oma wilde zo graag nog blijven, zeker ook om jou te leren kennen. Ze hing aan het leven. Hoe kun je dan ook aan de dood gaan hangen. Wat een tegenstrijdigheid.

Daarmee in het reine komen, is voor de mens mede een opdracht, misschien wel dé zin van het leven.

Als kind heeft hij de tegenstrijdigheid niet ervaren, was er zich niet bewust van, ook al zag hij planten sterven en andere weer groeien, dieren doodgaan of geslacht worden en andere weer geboren worden.

Voor de mens is het niet anders, behalve dat hij er zich bewust van wordt.

Daarmee wordt een enorm beroep gedaan op zijn mentale span-, veer- en daadkracht. Lange tijd verloopt het leven als vanzelfsprekend met schier oneindig perspectief. Het trekt voorbij en je huppelt, danst en springt erin mee.

Wij zijn de enige levende wezens met bewustzijn. Wij kunnen denken, willen én hebben emoties. Dat heeft zin.

Het geeft ons de mogelijkheid te zorgen voor de mensen om je heen, dichtbij en veraf. Het legt ons de plicht op verantwoord om je gaan met flora, fauna en de materie waarmee we leven.

Vaak kun je niet veel anders dan je stem laten horen. Soms ben je dáartoe niet eens instaat, omdat je ziek bent, of zoals veel mensen overkomt, niet eens de eerste levensbehoeften hebt als eten, een fatsoenlijk dak boven je hoofd, wat geborgenheid en veiligheid, een vader en een moeder en ga zo maar door.

Voor veel mensen is het onmogelijk voor zichzelf te zorgen, laat staan voor anderen. Een schrijnend gegeven, waar je toch zin aan moet geven.

Je opa heeft geluk gehad: een onbezorgde jeugd, goede opleiding, geweldige lieverds om zich heen en financieel en materieel gewin. Allemaal niet vanzelf komen aanwaaien, maar toch. Hij heeft dus goed voor zichzelf kunnen zorgen.

En voor anderen?

In verhouding genoeg?

Van zijn tweeëntwintigste tot zijn tweeënzestigste heeft hij zich volledig gegeven voor achtereenvolgens één jaar lagere school, hoogste klas meisjes, negen jaar speciaal onderwijs,

bewust/zeer veelvergend/prachtig en vanaf 1970 Voortgezet Onderwijs en Hoger Beroeps Onderwijs.

Hij is ervan overtuigd dat hij voor onderwijs en opleiding veel betekend heeft. Dat is ook niet zo moeilijk met gezin, familie, vrienden en kennissen als achtergrond, uit- en invalsbasis. Door lidmaatschappen van bijvoorbeeld Amnesty International en politieke keuzes en het roeren van zijn mond, hoopte hij ook buiten zijn gezichtsveld wat bij te dragen.

Zo is hij vierenzestig jaar geworden, zichzelf in toenemende mate betrappend op de gedachte: 'Leef toch weer zoals de eerste twintig jaar, voor jezelf in feite.'

Dat is een onmogelijke gedachte. Je kunt niet leven als één enkel miertje. Zelfs twee of meer mieren hebben de hoop nodig. Daardoor is elk nietig miertje meer dan dat. Slechts een mensenmiertje denkt ondanks zijn bewustzijn wel eens, en sommigen uitsluitend, de belangrijkste te zijn.

Bij leidinggeevenden zie je die hoogmoed regelmatig.

De mens **is** bij gratie van de medemens. In die context is hij belangrijk voor zichzelf. Je betovergrootvader Jans voelde de uiterste zin daarvan aan. Toen zijn Fenken stierf, de belangrijkste mens voor hem, kondigde hij het vanzelfsprekende einde van zijn eigen bestaan aan. Bejaarden en ouderen om wie de medemens wegvalt, voelen dat vaker zo. Van hoogmoed geen sprake. Daar komt bij dat het allemaal vanzelf wel minder wordt, zoals je omama Wilhelmina haar eigen 'aftakeling' benoemde op latere leeftijd. Ze verwelkomde veelal met: 'Mooi da' d'r beent, het geet wa good, maakt oe gén zorgen, mér alles wot wa meender, d'r geet steeds wat of en d'r keump niks bie.'

De eerste andere mens zonder wie jij niet kunt, is je moeder deze negen maanden. Daarna ook je vader Gerben en je zusje Saar en.....Voor je opa was zijn moeder vanzelfsprekend **zijn** moeder, terwijl ze met acht kinderen waren, die ook allemaal dat gevoel hadden en nog spreken van: 'Mie ma.' Hij was de derde en heeft altijd het gevoel gehad dat hij haar lievelingskind was. Shame, shame, hij was niet de enige. Knappe moeder, ook al zag hij later bij haar natuurlijk ook menselijke trekjes.

Wilhelmina Averdijk stierf in de nacht van drieëntwintig op vierentwintig oktober 2000. De zestigste verjaardag van je opa schoot er bij in. Vanaf zijn zevenenvijftigste kende hij slechts heftige verjaardagen. Laat op de avond van zijn zevenenvijftigste werd hij door het ziekenhuis gebeld. Zijn zusje was onbehandelbaar in een psychose geraakt. De net in gang gezette tweede chemokuur tegen leukemie kon niet afgebroken worden en in haar psychotische toestand ook niet worden voortgezet. Ze moest uit de psychose 'gepraat' worden.

In de steriele onderdrukkamer zat hij tot diep in de nacht naast haar. Met eindeloos geduld probeerde hij zich enigszins te verplaatsen in haar verwarde geest. Bij oppervlakkige waarneming was niet te bespeuren hoe ze, langzamer dan een slak beweegt, weer enigszins reëel zichzelf en de

buitenwereld ging zien. Bij het ochtendgloren van eenendertig oktober zag ze kennelijk weer wat zin. Behoorlijk angstig nog accepteerde ze verdere behandeling.

Precies een jaar later overleed ze. Dat blijven verjaardagen in dubbele betekenis.

Van zijn moeder heeft je opa geen afscheid kunnen nemen. Ze is rustig en onverwacht ingeslapen. Voor de nabestaanden plotseling, voor haarzelf prachtig zonder pijn en bewust leed. Als ze nog een paar dagen had geleefd, en ze lééfde, was ze negentig jaar geweest. Dat is andere koek. Dat merkte je ook aan haar. Geboorte en dood waren voor haar geen uitersten meer, maar nagenoeg congruent geworden.

De cirkel was rond, wordt ook wel eens gezegd.

Dat was bij je overgrootvader en je oma wel anders. Voor hen was de cirkel nog lang niet rond. De moeder van je opa was een heel ander mens dan zijn vader. Ze was trots op de kinderen en getroostte zich alles voor hen. Ze kon dat opbrengen mede door de ondersteuning en het doorzetten van zijn vader. Ze pronkte er ook mee, gericht op het uiterlijk en de buitenwereld als ze was. Als je opa in Rijssen of een plaats in de buurt stagiaires op basisscholen bezocht en onverwacht even een kopje koffie kwam drinken of lunchen, kon ze niet nalaten te vragen: "Gao'j met die klére an nao de schooln?" Ze zag hem liever in het pak gestoken en met een stropdas om, een keurig heertje zoals zijn oudste broer.

"Ja, ma, vind je het niet netjes genoeg?"

"Nee, ie kon'n oe wal 's wat better kleen'n."

Hij zag er perfect uit, maar het was niet haar stijl. Dat de hare niet de zijne was, besepte ze terdege. De 'opvoedingsdrang' verdwijnt kennelijk niet snel. Dat zal wel zin hebben.

Wortels

De lucht is vol geluiden van spelende schoolkinderen. Het is tien uur. Bij de burens van je opa is het speelkwartier. Hij geniet daarvan. Sommige mensen vragen hem wel eens: “Prachtig huis hebben jullie hier, maar zo dicht bij die school, stoort dat niet?” Nee, hem niet, integendeel, hij vindt het prettig.

Het zijn de geluiden die al meer dan zestig jaar bij hem horen, vanaf toen hij tweeëneenhalf was. Het is vertrouwd voor hem dat gekrijs, gezang, geschreeuw, gehuppel, gespring, geren, gebel, geruzie, met na ongeveer twintig minuten weer die stilte op de verlaten speelplaats en in de volle klaslokalen.

Uit het verleden het mooie vasthouden is een kunst.

Je de luxe van het heden realiseren in het perspectief van de naderende levensherfst, eveneens.

Later, veel later zul je dit lezen.

Iets weten, voelen en beseffen van je voortijd, ontstaan en historie hoort bij de mens.

Je opa verdwijnt langzamerhand, jij verschijnt allengs.

De vergankelijkheid is niet alleen maar eng en onaanvaardbaar.

Het leven is zo. Stevige wortels helpen je fier in het leven te staan.

Toen hij naar de lagere school mocht, in oktober geboren, was hij een zogenaamde late leerling.

Je moest destijds voor 1 oktober zes jaar zijn om naar de lagere school te mogen. Dat was hij pas dertig dagen later.

Zeven jaar was hij bijna toen hij de bewaarschool van de nonnen verliet.

Met een dubbel gevoel namen de juffrouw en de hoofdleidster, een non, afscheid van hem. Hun hulp/klassenoudste en au fond wel lieve ventje, ging weg, maar ‘met een kruis na’, zoals zijn moeder het uitdrukte als ze blij was wanneer hij even uit haar ogen was. Zoetjesaan was hij op de bewaarschool een baasje geworden en werd het tijd dat hij naar de jongensschool ging.

Meisjes gingen naar de meisjesschool achter het klooster bij de kerk.

Hij kwam bij een juf in de klas.

Het was een lieve, uiterst bekwame en kordate leerkracht voor de eerste klassertjes. De juf van groep drie bij zijn achterburens is eenzelfde type. Zij heeft de touwtjes stevig in handen, geeft ruimte, stelt grenzen, is innemend en inlevend en begeleidt vakbekwaam de aanvankelijke lees-, reken, taal- en schrijfprocessen bij iedere individuele leerling. Met zo’n psychologisch, didactisch en pedagogisch gedegen geschoolde juf is ieder kind gediend. Je opa zeker. Hij schikte zich in zijn nieuwe rol alsof het de gewoonste zaak van de wereld was: van de ene op de andere dag na jaren ineens weer één van de jongsten en de kleinsten in de groep. Hij kwam met zijn schoolvriendje vooraan in de tweepersoonsbank te zitten, in de middelste van de vijf rijen.

Kun je als klein jongetje al verliefd zijn?

Nou platonisch zeker, want hij was het op de juffrouw.

Misschien was de hele klas het wel.

Hij vond het er fijn.

Later hoorde hij dat zijn vader, voordat zijn moeder in beeld kwam, echt verliefd op haar was geweest. Ze zaten samen op toneel. Dat vond hij interessant. Hij dacht vanzelfsprekend een streepje voor te hebben.

De juf leeft niet meer en ligt begraven op het katholieke kerkhof te Rijssen, ongetrouwd gebleven.

Hij vond haar, ook toen hij volwassen was, een lieve, mooie vrouw. Zelfs toen je opa zelf onderwijzer was, keek hij nog tegen haar op en durfde haar nauwelijks te vertellen dat hij haar vroeger belazerd had met de rijtjes sommen maken.

“Klaar, juf”, triomfantelijk de vinger omhoog.

“Alle rijtjes, alle sommen goed ook nog, mooi hoor.”

Glunder, glunder.

Ze had niet door, of speelde mee, dat hij in plaats van de tien sommetjes in een rij er maar negen had.

Ze lachte, toen hij het haar later vertelde.

Waarom het met zijn vader niets geworden is, heb ik niet kunnen achterhalen.

Zomers schroelden ze het droge, lange gras langs de Regge, visten ze stekelbaarsjes in de sloot tussen Enter en Rijssen, achter het kasteel op de Oosterhof. In de nazomer plukten ze bosbessen tussen Rijssen en Holten/Nijverdal in Hegemansbos en ze voetbalden veel, ... eindeloos en dagelijks op de witte zandveldjes in Hollands Schwarzwald. Ze speelden wedstrijden tegen ‘de protestant’n’, naast de Mulo-school, op de Hagen achter hun tuin en voor het huis op de Walstraat tegen de muur van de timmerwerkplaats van ‘Heknbearnd’.

Hij reed mee op het leemtrentje van ‘De Plesse’ met zijn buurjongetje Sjonnie van De Plesse. Uit ‘De Hoch’ haalden ze met Sjonnies oom leem voor de steenfabrieken. Er is nog één steenfabriek over. Die verdwijnt binnenkort ook.

Het leemspoortrentje is vorig jaar in ere hersteld en zul jij als historisch fenomeen nog wel eens kunnen bewonderen aan de Markeloseweg in het verlengde van de Elsenerstraat.

Ondertussen moest hij ook helpen in de kapperszaak, eerst inzeppen, later knippen en handmatig watergolven. Hij leerde al vroeg het kappersvak, aanvankelijk staande op een kistje, zodat hij er bij kon, want stoelen die omhoog en omlaag konden hadden ze niet.

De inrichting van de kapsalon had je overgrootvader gekocht in Amsterdam via ‘oom’ Wim en ‘tante’ Miene, een kinderloos echtpaar, caféhouders uit de Warmoestraat, die ondergedoken hadden gezeten in de oorlog op de boerderij en klompenmakerij van Jans en Fenken. Na de oorlog bleven ze in Rijssen wonen tot aan hun dood. Ze zijn in Amsterdam begraven.

Ook in het gangetje naast hun huis voetbalden ze uren lang: rechtuit leren schieten. Het was een smal steegje, de stege, minder dan een meter breed en ongeveer twintig meter lang. Nee, dat is

overdreven. De kapsalon was zo'n tien/elf meter lang en daarbij nog de lengte van de woonkamer die er achter lag, nou totaal zo'n vijftien meter. Aan elk uiteinde van het steegje stond iemand en het was de kunst de bal er door te jagen zonder de zijmuren te raken. Dan gaven ze een punt. Toppunt was het als ze de bal ook nog achter de tegenstander tegen de deur aan de straatkant of aan de andere kant achter het huis konden trappen. Ze waren dus tegelijkertijd keeper en spits.

Voor de klanten in de kapsalon moet dat een hels kabaal hebben gemaakt. Ook voor de burens, de 'Keessegaitkes', was het geen pretje. Ze lieten hen begaan. Als het te erg werd deed zijn vader het bovenraampje van de salon dicht.

's Zondags mocht het niet, want 'Keessegaitke' was streng protestant en bovendien niet uitverkoren. Nu nog is Rijssen een bolwerk van allerlei strenge en minder strenge protestantse kerken, gereformeerd, hervormd in allerlei gradaties tot en met artikel eenendertig of nog erger. Triest voor Keessegaitke', want het was een goede man, maar wist niet anders dan dat hij verdoemd was. Hij werd ouder en ouder, maar het gebeurde maar niet dat hij 'Het Licht' zag. Als het regende voetbalden ze in het kleine driehoekige kamertje bij vriendjes boven café 'n Hook op de hoek van de Elsenerstraat en de Bouwstraat, schuin tegenover hen. In dat café zagen ze ook de eerste tv. –uitzendingen. Wat kregen ze een ruimte, want het voetballen op dat driehoekige kamertje met planken vloer, moet in de gelagkamer, zo heette een cafékamer toen, een ongelooflijk lawaai gemaakt hebben.

Al zijn vriendjes hebben veel van hun leven gemaakt.

Het is opvallend dat destijds katholieke jongeren veelal gingen studeren en ingenieur, advocaat of leraar werden. Wat er van de protestantse buurjongetjes is geworden? Velen zijn 'grote bouwjongens' geworden. Over een van hen lees je zo meteen meer.

Soms komt je opa die jeugdvriendjes toevallig na jaren ergens tegen. Dan blijkt er uiterlijk veel veranderd, maar innerlijk nog dezelfde warmte, vertrouwdheid en vanzelfsprekendheid te zijn, alsof er geen tijd heeft tussen gezeten. De Valkenburgse advocaat die na veertig jaar op de begrafenis van zijn schoonzus in Meerssen met tranen in de ogen op hem af kwam, bleek een buurtvriendje te zijn van 'n Hook.

Op het smalle éénpersoons Coastal Path langs de westkust van Engeland liep hem een lange slanke backpacker tegemoet. Groetend gingen ze een stapje opzij om elkaar te laten passeren. Een paar passen verder draaiden ze zich om: het tweede 'Hookvriendje'.

Het was alsof ze elkaar gisteren nog gesproken hadden.

Dat was niet anders met een van de 'bouwjongens': Gait van de Weaver. Generaties al hadden ze die bijnaam, zijn protestantse buurjongetje dus ook. De voorouders waren kennelijk wever geweest. Huiswevers, wel te verstaan, want fabrieken waren er toen nog niet. De Weavers kwamen erg veel bij de Morrebeands over de vloer. Hun families waren vertrouwd met elkaar ook al waren ze van verschillende gezindten. Toen je omi en opa de oude onderwijzers- of

schoolmeesterswoning in Enschede kochten, moest die totaal gerenoveerd worden. Er waren geen spouwmuren, de elektriciteit en verwarming waren kaduuk, kortom het hele huis moest compleet vernieuwd worden.

In Enschede was net de grote vuurwerkramp geweest en alle aannemers waren druk met de wederopbouw en het herstel. Er was geen aannemer beschikbaar.

Waar een aannemer vinden die hun huis kon aanpakken?

Wat er dan allemaal gebeurt.

Ze dachten erover na, maar kwamen er niet uit.

Ze hadden wel een mooie, romantische, oude, vervallen schoolmeesterswoning gekocht, maar wie maakte hem bewoonbaar? Bellend, smekend haast een aannemer bereid te vinden, kreeg je opa plotseling een ingeving.

Van wie?

Toeval zou hij normaliter gedacht hebben. In dit geval even niet.

Thea!

De ingeving moest wel van je oma komen.

In dit verband van toeval of niet, zal je moeder het onwaarschijnlijke verhaal kunnen vertellen over je vader en het metalen fotoraster waarop je moeder de geboorte van haar zusje lijkt door te bellen per telefoon. Je vader en moeder hadden nog geen verkering. Ze waren de laatste keer uiteengegaan met: “We bellen nog.” Die foto viel op een dag steeds maar weer van de schoorsteenmantel op de grond. Tot drie maal toe zette ze hem terug en ging er toen in afwachting bij zitten. De foto stond stevig tegen de rand, maar viel toch zomaar weer op de grond in haar aanwezigheid. Ze kon niet om het teken heen, pakte de telefoon en belde je vader. Eén van de gevolgen: jouw komst.

“Gait van de Weaver” bellen!! Makkelijker gezegd dan gedaan.

Gait is ongeveer net zo oud als je opa.

De vader van Gait had vroeger een kleine aannemerswerkplaats. Je opa wist niet of Gait überhaupt in dat vak terecht was gekomen en of hij nog werkte, nog leefde. Via de nicht van Gait, de dochter van de vroegere buurvrouw, kreeg hij het telefoonnummer. Gait werkte nog en was inderdaad aannemer geworden.

”Met Akor, u spreekt met Dianne, goedemorgen.”

“Goei’jn mo’n, ik bin Jêhan van de Morrebeand en op seuk noa Gait. Is den d’r?”

Stilte aan de andere kant van de lijn. Had ze hem wel begrepen?

“Hebt u een afspraak met meneer Gerrit?”

Oh, oh. Hij was niet meer Gait, maar Gerrit, directeur van de Aannemers KOmbinatie Rijssen of Akor, bouwend in heel Nederland, Duitsland en Zwitserland.

“Nee, maar ik ben zijn vroegere buurjongen. Geef me zijn 06-nummer maar.”

“Nou, meneer, hij is onderweg naar een bouwvergadering in Amsterdam, hij heeft autotelefoon, maar dat kan ik niet zomaar geven.”

“Op mijn verantwoording.”

“Met Ligtenberg.”

De stém, alsof hij nog in je opa's oren zat van gisteren.

“Gerrit, met Jehan van de Morrebeand.”

“JEHAAAN...kearl”

Wat er toen gebeurde.

Er sprong een vonk over en weer. Na wat uitwisselingen: “Ie keunt op mie rek'n, volgende wekke zit ik in Fraankriek, mér ik bel óe en..’t keump veur mekaar.”

Het is voor elkaar gekomen.

Stevige wortels zijn een levenslang fundament.

De mens moet wortelen.

Iets wat niet in De Rechten van de Mens en De Rechten van het Kind geformuleerd staat: “Ieder mens, ieder kind heeft er recht op geworteld te raken”. Dat zou een mooi credo zijn in onze steeds kleiner wordende wereld, waarin we in no time vliegen van hot naar her, e-mailen van hier naar ginder en slechts een klein deel van de mensheid in luxe en veiligheid leeft, laat staan geworteld is.

In de discussie over de heersende integratieproblematiek dreigen we het niet te miskennen belang van oorsprong en worteling te veronachtzamen. Nieuwkomers brengen hun verleden mee.

Dat doe jij, maar ook zij die komen uit een andere cultuur.

Naarmate besef van tijd ontstaat, wordt die manifester, ook bij hen. Van jou eisen we niet die te verloochenen bij je inburgering en worteling, integendeel. Het zou je sociaal, intellectueel en verbaal functioneren ernstig schaden. Waarom zouden we het dan wel eenzijdig van hen vragen? Jij zou er schizofreen van kunnen worden. Zij niet? Splijt het bij hen niet gevoel en verstand?

Het splijt onze hele samenleving.

Tegen zo'n volksziekte is geen geestelijke volksgezondheid, psychiatrie of samenleving bestand.

Jou en niemand is een knarsetandende toekomst gewenst, waarin je vastgeketend bent in een strak aangesnoerde dwangbuis en slechts beperkt besef mag tonen van verleden.

Aanpassen kent twee kanten.

Is over en weer de balans zoek, het geven en nemen, het toestaan en verbieden, het handhaven en tolereren, dan is het zij tegen wij, respectloos er van beide kanten tegen aan. Zonder begrip niet aan, maar in de slag, onverbiddelijk, lomp, onbesuisd, brutaal, en letterlijk rücksichtlos.

Jij wordt rücksichtvol opgevoed.

Dat zijn ook anderen waard. Jij wordt, als je een jongetje bent, niet grootgebracht als een 'godje', zoals veelal in zuidelijke culturen. Evenmin groei je op in louter egocentrisme, schreeuwerig,

dwingend en veeleisend rondstruinend alsof alleen jij er toe doet en norm bent in je zelf. Normen komen voort uit waarden. Voor elke nieuwkomer zijn die geworteld in eigenheid en ingetogen openheid naar anderen.

Akor hielp hen om in Enschede opnieuw te kunnen wortelen.

Naarmate je ouder wordt, gaat dat steeds moeilijker.

Daar was in Rijssen een gezegde voor: “Oale beume mu’j nit verpot’n”.

Het blijkt.

Vooraf bij ingrijpende gebeurtenissen val je terug op je wortels.

Nou, Huppie, misschien is dit verhaal een worteltje voor jou. Knabbel hem later maar op.

Met twaalf jaar ging je opa naar de Mulo (Meer uitgebreid lager onderwijs), een beetje te vergelijken met de huidige Havo. Hij was voorbestemd om de kapperszaak over te nemen, dus H.B.S. (Hogere Burgerschool; soort Atheneum) en daarna universiteit was voor hem niet nodig. Later was dat voor zijn jongere broer en zusjes al meer normaal, hoewel de meisjes wel voldoende hadden aan M.M.S. (Middelbare meisjesschool of drie jaar H.B.S.). Dat is nu gelukkig anders.

Hij bleef dus nog in Rijssen. Voor de H.B.S. moest je naar Almelo of Hengelo.

Hij had een mooie tijd op de Mulo.

De wedijver met zijn buurmeisje om wie de beste van de klas was, begon. Op de rapporten werd de rangorde in de klas aangegeven. Afwisselend waren ze één of twee en als het er op aan kwam zette je opa in de proefwerk- en later tentamentijd, alles op alles en dan lukte het soms nog net om eerste te zijn. Dat stelde zijn ouders dan weer gerust na hun herhaald: “Hé’j gen hoeswork?” Gezien hun inkomen, hebben zijn ouders zich veel moeten ontfeggen om alle acht kinderen te kunnen laten ‘doorleren’, zoals dat heette.

Niet op het buurmeisje werd hij verliefd, toen hij “wakker” werd. Wel op de dochter van een vroegere bediende van zijn vader uit Enter. Het bleef platonisch met Truusje van de Królle, zoals de bijnaam luidde. Zij volgde wel haar vader op in de kapperszaak. Wie weet hoe het gelopen was, als je opa kapper was geworden. Bij het naar het toilet gaan op de mulo stopte hij stiekem een reep chocolade in de zak van haar jas die in de schoolgang aan de kapstok hing. Zo liet hij zijn interesse en ontluikende aandacht merken. Het bleef een kwestie van om elkaar heen draaien en een stukje mee opfietsen. Dat was in de eerste of tweede klas al heel gedurfd, want er kwam elke dag een hele groep leerlingen samen fietsend uit Enter. Hilariteit leverde het op, maar geen ruzie met de dorpsjongens omdat een ‘stadsjong’ achter één van hun meiden aanzat. Bovendien kwam zijn moeder uit hetzelfde dorp. In de vierde klas werd hij verliefd op Rikie, een mooie donkere meid, ook uit Enter. Dat leverde een pasfoto op en daar bleef het bij, maar hij ging vooruit. De eerste die hij durfde vragen en waarmee gekust heeft was een stadsgenootje. Ze was de dochter van een meneer en mevrouw met een deftige dubbele Duitse naam. Alleen de naam al boezemde hem ontzag in. Het eerste deel associeerde hij met de Weimarrepubliek in Duitsland

tussen de twee wereldoorlogen. Ze kwam uit een voor hem onbekende wereld, waarin geen dialect werd gesproken. Ze woonden in een alleenstaand 'onbereikbaar' mooi huis en stonden in hoog aanzien.

Ze behoorden tot een andere klasse.

Maar toch: wie niet waagt, wie niet wint. Hij trok de stoute schoenen aan. Om een dagje met haar te kunnen fietsen, vroeg hij beleefd belet bij haar ouders, na natuurlijk eerst de kansen bij haarzelf te hebben afgetast. De stap alleen al. Kennelijk had ze al enig voorwerk verricht en viel dat niet al te grote, bescheiden jongetje van de kapper niet geheel uit de smaak, want het mocht. Ze was ook nog maar een kind, maar toch kusten ze die dag en had hij de euvele moed haar borstjes te strelen. Uiteraard bij daglicht bracht hij haar weer thuis. Beiden waren ze wat beduusd en hij had naast een opwindend, ook een ander gevoel. Had hij geen misbruik gemaakt van het geschonken vertrouwen?

Wat een beleving.

Het bleef bij die ene keer. Ze verhuisde met haar ouders naar Dieren.

Het waren vooral onbezorgde voetbaljaren.

Tot hij op een dag een paar oude voetbalschoenen op de kop kon tikken van de fooien in de kapsalon en het vakantiewerk in de papier- en melkfabriek. Ze waren van bruin leer. Leder mag je wel zeggen en ze hadden stalen neuzen. Hij had voetbalschoenen, weliswaar zo stug en lomp dat je beter op gymshoenen of hoge schoenen kon voetballen. Maar toch. Trots hing hij ze op een zaterdagmorgen aan het stuur van zijn fiets, op weg voor een 'echte' wedstrijd op het witte veldje in Hollands Schwarzwald.

Eigenlijk moest hij zaterdagochtend helpen in de salon, maar hij kneep er wel eens tussenuit. Tegen een uur of twaalf fietsten ze terug, het 'struitje' of Arend Baanstraat af, steil dalend, in volle vaart naar beneden. Hij had alleen maar oog voor zijn 'nieuwe' voetbalschoenen, die met samengeknoopte veters aan het stuur hingen. Het geluid van de zoevende banden op de 'kinderkopjes' verstomde plotseling. Met hoge snelheid was hij tegen een langs de kant stilstaande vrachtwagen van de betonfabriek, geknald. Zijn kop lag in de poeier en hij lag versuft, maar bij kennis, geheel bebloed op 'het struitje'. Achter op de fiets bij een vriendje werd hij verder naar huis gebracht: kin, beide kaken en neus gebroken, tong middendoor gebeten en vleeswonden in gezicht en op het voorhoofd. Hij werd afgeleverd voor het grote raam van de kapsalon. Je overgrootvader vader keek over het lage gordijntje. Hij schrok zich een hoedje. Boosheid omdat hij stiekem de plaat gepoetst had en bezorgdheid streden even om voorrang. Onder de indruk van de bebloede en verkreukelde kop, won bezorgdheid natuurlijk. Koppen van klanten, sommige ingezeept en half geschoren of geknipt met de kapmantel nog om, verschenen nieuwsgierig voor het raam: hoppa, alles lag stil.

Ziekenhuis Almelo, grote handen in zijn mond om de kaken te zetten, tong te hechten etc. De neus hebben ze vergeten te zetten, die is vanzelf geheeld, zij het scheef gebleven. Lange tijd kon

hij niet praten en eten. Met een rietje zoog hij vloeibaar voedsel naar binnen. Omdat hij ook een hersensschudding bleek te hebben, moest hij een tijdlang het bed houden. Met een lange stok dirigeerde hij vanuit het bed in het zijkamertje van de woonkamer, zijn zusjes en zijn moeder. Het kwam allemaal weer goed, mooie jongen gebleven. Zijn onderkin was wat gezakt. Dat ontlokte later zijn schoonzusje de vraag: “Heeft hij geen boventanden?”

BUTJE

Een paar maanden voordat je opa zestien werd, had hij zijn Mulo-diploma's A en B met Middenstandsdiploma, wat noodzakelijk was om een eigen zaak te beginnen. De A stond voor accent op de talen en B voor accent op wiskunde.

Een niet onbelangrijk detail destijds: nummer één van de klas.

De kapperszaak wachtte!

Het vak had hij wel ongeveer onder de knie. De fijne kneepjes, het damesvak, bedrijfsvoering en dat soort dingen, moest hij nog wel leren.

Dus de onvermijdelijke vraag van zijn vader kwam: "Wat wil je? De zaak overnemen over een paar jaar. Dan gaan we opnieuw bouwen."

Bernard spiegelde het aantrekkelijk voor, maar liet ook doorschemeren dat je opa niet per se hoefde.

In die jaren had hij, en zijn moeder met hem, al lang begrepen dat kapper spelen nooit Bernards grootste liefde was geweest. Hij was zijn vader Anthony opgevolgd, die al in de voetsporen was getreden van zijn vader Bernardus, oftewel Berend. De kapperszaak bestond toen in 1956, terwijl de Russen in Hongarije hardhandig de opstand neersloegen, al bijna honderd en vijftig jaar. Als je opa er niet in ging, zou het na zijn vader voorbij zijn.

Scheerbaas Johannes uit 1762 had zijn opvolgers gekregen. De barbiers Berend uit 1830 en Anthonij uit 1861 evenzo. Zou na kapper Bernard uit 1902 de geslachtsnaam uit de kappersannalen verdwijnen?

Je opa's oudere broer kwam niet in aanmerking. Hij was geroepen tot het hoogste ambt, dat van priester en nog wel wereldheer. Na zes jaar koos hij toch maar voor de echte wereld. Hij verliet het seminarie, maakte het gymnasium af in Hengelo en ging economie studeren.

Zijn jongere broer lag in een sanatorium, omdat hij in de kapsalon tuberculose had opgelopen. Hij kwam ook niet in aanmerking.

Het was een zwaar beroep met weinig inkomsten, zonder sociale voorzieningen. Die waren er voor zelfstandigen destijds niet bij ziekte en op de oude dag.

Je overgrootouders hadden dat aan de lijve ondervonden, toen je opa's derde zusje werd geboren in 1944. Zijn moeder stierf bijna in het kraambed en zijn vader kreeg vijf. Zes maanden hadden ze in de huishouding achter, zoals dat heette, en in de kapperszaak voor, elk twee hulpen nodig. Na die zes maanden was hun spaargeld op.

Toen ze trouwden had Bernard een totaal nieuw huis laten bouwen. Natuurlijk ja, door Gait van de Weaver senior: herenkapsalon, sigarenwinkel, toiletartikelenwinkel en dameskapsalon, een groot woonhuis daarachter. In 1935 kostte dat 6000 gulden oftewel in hedendaagse valuta 2700 euro. In 1972, na het overlijden van Bernard, is de helft verkocht voor 98.000, -gulden, zeg maar een kleine 45.000 euro. De andere helft was eigendom geworden van Bernards zus. Ze was lang

vrijgezel, leek niet meer te trouwen, tot haar geliefde verscheen. Hij kwam en ging de eerste jaren met een touringcar, een autobus.'s Avonds stond de bus geparkeerd voor de kapsalon op het trottoir.

Een enorme aantrekkingskracht had dat op je opa.

Nog steeds heeft hij het gevoel dat ze ook een beetje bij hem horen, als hij touringcars van de O.A.D. tegenkomt en leest *'Je ziet ons ook overal.'* Zijn oom en diens broer waren twee van de grondleggers. Ze hadden een buslijn van Rijssen naar Almelo. Muller uit Holten had een lijn van Holten naar Deventer en Ter Haar, de broer van Thea's oma, een lijn van Almelo naar Hengelo. Die drie gingen samen en richtten in de jaren vijftig de Overijsselse Autobus Diensten op. Nu is er nog één eigenaar.

De wereld is klein en het leven gaat snel: aan diens zoon, de huidige directeur, heeft je opa een derde bijnaam te danken: 'disco-opa'. Op een avond tijdens wintersport, meer dan tien jaar geleden, kreeg hij er van hem een bijnaam bij.

Je opa koos ervoor geen kapper te worden. Onder de naam 'Gerda' zette zijn nichtje aan de Elsenerstraat de kapperszaak uiteindelijk voort.

Hij kwam terecht op het postkantoor in Rijssen, toen PTT, geheten en nu T.P.G.-post, in een sfeer en cultuur die hij verschrikkelijk vond. De post in Duitsland, Oostenrijk, Italië, Zwitserland en Frankrijk kenmerkt die sfeer nog wel wat: staatsbedrijven, instrument soms van het ministerie van Binnenlandse zaken en de Binnenlandse veiligheidsdienst. Er was een strakke hiërarchie, een sociale controle als in een klein dorp en er heerste een benauwende, bekrompen en muffe sfeer als in een vochtige kelder waar aardappels veel te lang opgeslagen hebben gelegen en het zonder frisse lucht hebben moeten doen. Uiteraard had je geen flikker te vertellen, was je uitiem gezagsgetrouw, geüniformeerd, liefhebber van vlaggen en vaandels en dankbaar dat je er mocht werken. De geur die hij er opsnoof rook zo weëg zuur als van een net geopende Keulse pot met zuurkool. Dat hield hij niet lang vol, begrijp je wel, enkele weken. Dus zo is het leven van veel volwassenen, dacht hij, opgesloten bevelen uitvoeren en perspectiefloos wachten.

Jeminee, maar wat dan wel en hoe moest hij het thuis vertellen?

Daar was het in die tijd hoogspanning, en niet alleen vanwege de gebeurtenissen in Hongarije. Zijn ouders hield dat zeer bezig, maar hun aandacht werd primair opgeëist door een ingrijpende gebeurtenis op microniveau.

Beoogd heerbroer stond op het punt de priesteropleiding voor gezien te houden. Hij had ontdekt dat het celibaat niets voor hem was: 'wel een butje d'r in hemn, mér het nit magn gebroekn' om het celibaat maar eens plat te vertalen.

Een tweede 'mislukkeling' moest zich aankondigen.

Zijn ouders legden zich neer bij het gegeven dat ze zonder priesterzoon verder door het leven moesten. De vasthoudende aandrang van de pastoor trotseerden ze. Er werd geregeld dat hij in

Hengelo zijn gymnasiumopleiding kon afmaken, om daarna economie te gaan studeren in Tilburg.

Toen het zover was, kwam je opa ermee voor de draad.

Geen kapper, geen rijksambtenaar in dienst van de PTT.

Prettig zulke zonen.

Het was nog net de tijd dat er drie erkende notabelen waren: de pastoor, de dokter en de hoofdonderwijzer of bovenmeester.

Als je geen zelfstandige wilt zijn, zekerheid in het leven wil en toch vooral vrij, kun je de lat maar het beste hoog leggen. Bovendien was hij als kind in zijn fantasie niet voor niets schoolmeester geweest als hij 's avonds in bed onder de dekens lag te dagdromen.

“Pa, ik wil onderwiezer wod’n, ik gao nao de kweekschole”.

Het was alsof Bernard door een adder werd gebeten, want hij vond schoolmeesters maar ‘krietkul’n’. Tja, als een krijtje je professionele gereedschap is en je hoort toch bij de notabelen, dan moet er sprake zijn van gebakken lucht en blah, blah. Van het eerste was hij niet onder de indruk, door het tweede prikte hij dagelijks heen. ‘Krietkul’n’ waren mensen, volgens hem, die niet met beide benen op de grond stonden en naast hun schoenen liepen.

De fraters van Utrecht hadden in de ‘negorij’ Twente net een dependance van hun kweekschool geopend, de latere Pedagogische Academie (P.A.) en Pabo (Pedagogische academie basisonderwijs). Directeur was een frater. Die nam later weer zijn eigen naam aan en zwoer de kloosternaam af met alles wat erbij hoorde.

“Dan gouwe doar in Hengelo eerst kiek’n.”

Prima.

Geen toeval dat het eerste schoolblad K.W.W. heette, ‘Kiek’n wat’ wodt’. Zijn vader en je opa gingen op een dag met de trein op bezoek bij frater Simplicius.

Hij hoort het zijn vader bij het afscheid nog zo zeggen: “Hij leert hier toch niet naast de schoenen lopen?”

“Meneer”, de frater draaide zich half om, pakte zijn lange zwarte toog wat bij elkaar en verschaftte ruim zicht op de gang, “ziet u iemand naast de schoenen lopen?”

Einde bezoek.

“Je moet het zelf weten, van mij mag het, mér kiekt oet.”

Sloeg dat ook op het feit dat dit de eerste gemengde katholieke kweekschool in den lande was, met alle verlokkingen van dien?

Hij kwam op de kweekschool en oh speling van het lot: in dezelfde klas als zijn buurmeisje. De rangordestrijd ging door. De opleiding duurde toen nog vijf jaar. Twee jaar om je

Havo/Atheneumniveau te halen, twee jaar strikte onderwijzersopleiding. Dat was meer een zeer gedegen algemene, culturele en kunstzinnige vorming. Het vijfde jaar was het hoofdakjaar voor wie de hoofdakke wilde halen. Daarmee kon je dan hoofd van een school worden en belangrijker:

verder studeren. Vijf vakken hadden ze maar in dat laatste jaar en ze moesten een didactische of pedagogische scriptie schrijven. Dat hoofdakkejaar duurde vijftien maanden. Pas laat in de zomer was je opa afgestudeerd. Zijn scriptie ging over poppenkastspelen op de basisschool, met een theoretisch en praktisch deel. Hij maakte gebruik van de omstandigheden. In Rijssen speelde hij toneel in navolging van zijn vader en op de kweek ook. Dus in het laatste jaar trok hij langs diverse scholen met de poppenkast. Het was relaxed voor hem en voor de onderwijzers en zijn begeleidende docent was onder de indruk, want zijn beloning was een negen.

Mooie tijd opnieuw.

Dagelijks reizen in de trein. Studenten uit Zwolle, Zutphen en Deventer reisden mee. Biljarten in de Hengelose café's. Uitgaan in vooral Enschede. Excursies overal naar toe, vakanties met jaargenoten, verliefdheden. Kortom verkennen van een grote onbekende wereld: boertje oet Riessen, zo werd hij aanvankelijk genoemd. In Rijssen bleef hij 'kappertje'.

Hij vond beide namen eretitels.

Waar had hij immers de benodigde vaardigheden opgedaan om zich op die leeftijd soepel staande te houden in nieuwe werelden.

Over zijn seksuele ontwaken moet wat meer verteld worden, omdat het mede de bron was voor zijn religieuze ontrouw later.

Als je dit op jonge leeftijd leest, komt een advies aan je opa's ouders goed van pas.

Zijn jongere broertje lag vanaf zijn zesde enkele jaren in het sanatorium. Daar kreeg hij wel wat les, maar was voor zijn ontwikkeling hoofdzakelijk aangewezen op lezen. Hij las rijp en groen. De boeken waren niet aan te slepen. Hij kreeg dus ook boeken onder ogen die volgens de heersende katholieke moraal niet voor zijn onbedorven en ontvankelijke geest bestemd waren. Zijn vader en moeder gunden hem alles, maar hoe moest je daar, verstandig pedagogische handelend, mee omspringen?

Wie het advies gaf is onbekend, maar het moet een autoriteit geweest zijn.

"Laat hem toch lezen. Aan wat hij snapt is hij kennelijk toe en over de rest leest hij wel heen."

Dat advies kwam mijn ouders goed uit. Ze volgden het op.

Dat onbegrijpelijke dingen en nieuwe woorden ook vragen kunnen oproepen, zagen ze niet of namen ze op de koop toe.

Bernard was een breeddenkend mens.

Hij was lang vrijgezel geweest voor die tijd, enige zoon, had wel iets van de verdere wereld dan Rijssen gezien en speelde toneel, wat nog steeds in streng confessionele kringen een verderfelijke bezigheid is.

Het advies heeft geen kwade gevolgen gehad, want je opa's broertje is goed terecht gekomen.

Voorbijgaan aan de ontdekking van de seksualiteit zou zoiets zijn als het verzwijgen van het bestaan van 'het kutje en de heilige poort.' In de eerste klas van de Mulo was je opa nog zo onnozel als een schaap. Hij snapte niets van de vragen achter uit de klas van de grote jongens die

enkele keren waren blijven zitten. Het maakte hem wel nieuwsgierig. Hij begreep ook wel 'dat het altied om'n ondereind ging', zoals zijn schoonvader het later uitdrukte. Die stoorde zich dan aan je opa's erotisch getinte en in zijn ogen platte en provocerende uitspraken: 'Bie oe, bie oe geet het altied um'n ondereine.' Je opa was toen ver in de twintig en de dubbelzinnige, hypocriete katholieke moraal al aardig ontgroeid en.. niet onbelangrijk: hij had zijn vader als voorbeeld. Die was tenslotte toch ook overtuigd katholiek, net als zijn schoonvader. Het verschil was dat zijn eigen vader natuurlijke gevoelens en gedachten niet onder stoelen en banken stak. Hij stond immers de hele dag te lullen, te luisteren en te oreren in de kapperszaak, terwijl schoonvader de dag meest zwijgend doorbracht met het melken van koeien, bebouwen van het land en het zorgen voor zijn vele zussen, nadat zijn ouders al vroeg waren overleden.

"Hé, Kappertje, heb ie d'r een al een butje in?"

Een butje d'in???

De duim tussen wijsvinger en middelvinger.

De leraar Duits moest weer eens op stang gejaagd worden.

"Hutje, Hutje, hoe steet het met oe butje?"

Weer hetzelfde gebaar.

ERUIT!!

Hommeles in de tent.

"Hoezo, eruit? Er in bedoel ie zeker." Ziedend beende de leraar naar achteren om de onverlaten uit de tweepersoonsbank te trekken. De kornuiten klemde zich met hun benen vast.

Algemene hilariteit, opstand, schoppen en slaag, gelach en geschreeuw. De tussendeur ging open en de directeur kwam binnen. Hij was leraar wiskunde en zag er met zijn haardracht ook uit als Pythagoras.

In no-time was het achterste deel van de klas ontruimd en het gezag van de leraar Duits weer verder ondermijnd.

Gezagsgetrouw jongetje als je opa toen was, keek hij zijn ogen uit en geloofde zijn oren niet.

Tja, en de natuur ging zijn gang; de nachtelijke ejaculaties begonnen: hij kreeg er een butje in.

De kleine jongen werd niet echt groot, maar wel man.

Oei, oei, oei, er werd niet over gepraat, maar hij voelde dat hij verboden terrein betrad. Niemand zei expliciet dat de overtredingen gebiecht moesten worden. Dat zat in de katholieke genen. De kapelaan en de pastoor vonden het volstrekt normaal dat 'het' gemeld werd en hoe vaak. Zo niet, dan hielpen ze wel herinneren. Meestal koos hij de oude pastoor in de veronderstelling dat hij hem het minst lang onder ogen hoefde te komen buiten de biechtstoel. Die verborgen, onterechte schaamte, had hij lang met zich mee kunnen dragen, want de pastoor werd honderd jaar. Toen ging je opa al lang niet meer te biecht. Als hij de jonge, al snel uitgetreden jonge kapelaan had gekozen, was de gewetenswroeging over de misdaden die Onze Moeder de Heilige Kerk hem toedichtte, achteraf gezien wat sneller weg geweest. De penitenties waren niet hoog,

meestal drie onze vaders en weesgegroeten. Die boete betaalde je voor een dagelijkse zonde en dan was je er weer klaar mee gekomen. Hypocriet, achterbaks, gesloten en onnatuurlijk opgevoed werd je daardoor wel.

Het duurde nog bijna tot zijn veertigste voordat hij de grote stap zette en zich officieel uit de R.K. kerk liet uitschrijven.

Hij ging ook de leraar plagen.

Etters waren ze.

Later toen hij op de kweekschool zat, heeft hij het goed gemaakt. De leraar was een lieve, erudiete man zonder kinderen. Hij leefde met een schat van een vrouw. Je opa is erop afgestapt, andere jongens trouwens ook, hoorde hij van de leraar. De man was hartelijk, gastvrij en zichzelf, maar kon geen orde houden. Als het hem weer eens teveel werd, riep hij onmachtig uit: "Jij met je lange bruine benen." Feitelijk heeft je opa korte benen. Het was niet sarcastisch bedoeld, zo zag hij hem, vol ingehouden onmacht.

Nu had je opa er wel een butje in, maar was nog geenszins volledig op de hoogte.

Persoonlijk maakte hij de seksuele revolutie door die op macroniveau in Nederland en Europa uitbrak in de zestiger, zeventiger jaren. Dertien, veertien jaar zal hij toen geweest zijn. Hoe moest je aan informatie komen? Hij begreep inmiddels de gebaren van de 'boezoeken' achter in de klas en werd natuurlijk ontzettend nieuwsgierig naar hoe dat allemaal zat.

Eens op een vrijdagavond toen ze, zoals gebruikelijk, in de keuken in bad werden gedaan in een grote zinken teil, kreeg hij van zijn vader een klein dun boekje in handen geduwd. Dat moest hij maar eens lezen: de seksuele voorlichting uit de jaren vijftig voor een jongen in een groot katholiek gezin in een provinciestadje.

Er stond niet veel in wat hij nog niet beleefd had.

Tja, hij moest zich beheersen en niet zondigen.

Met de gezamenlijke wasbeurten in de keuken was het daarna afgelopen, voor hem althans. De kat werd niet op het spek gebonden door naakte ontluikende lichamen van beider kunne in één ruimte bijeen te brengen, laat staan in een teil warm water te zetten.

Het begon hem op te vallen dat de droogwas in plaats van omvangrijker, minder werd. Zijn moeder was tot selectie overgegaan. De bh-tjes, de stoffen maandverbandjes en het ondergoed van zijn zussen en moeder werden uit het oog gehouden. Hij is er nooit achter gekomen waar die spullen te drogen werden gehangen.

De honger naar meer willen weten over die spannende, zo geheime, verlokkenende wereld, werd daardoor eerder heviger, dan gestild.

Tegenwoordig is er Internet, televisie, voorlichting en wemelt het van de boekjes en tijdschriften over seksualiteit en hoef je niet lang te zoeken om je nieuwsgierigheid te bevredigen. Hij ging op zoek en legde de hand op boeken van bijvoorbeeld Jan Wolkers, die dan prompt weer uit zijn schamele verzameling op het boekenrekje op zijn kamer werden verdonkeremaand. Gewoon er

tussenuit gehaald, waarschijnlijk door zijn moeder. Zelfs toen in 1964, bijna tien jaar later, ‘Ik, Jan Cremer’ verscheen, haalde hij het niet in zijn hoofd daar mee in huis te komen. Zijn moeder snuffelde en had een neus voor ‘verderfelijke’ boeken.

Maar de appel valt niet ver van de boom.

Achter stapeltjes linnengoed op de bovenste plank van de hangkast in de éénpersoonskamer van zijn oudste zus, waar vroeger de knechten sliepen, deed hij de vondst van zijn toenmalige leven: een lichtgroen tijdschriftje, half A4 formaat, getiteld: “Voor heilige poorten.”

Je zult voor heilige poorten staan.

Wat is daarachter te beleven?

Wie staan er voor?

Hoe kom je erachter?

Zijn speurneus had dé ‘schat’ gevonden.

Het weekblad bleek een uitgave van een of andere katholieke organisatie, bedoeld als voorlichting voor frisse, blakende en ontluikende maagden en vanzelfsprekend taboe voor hongerende jongens.

Hij las dat je door het huwelijk achter de heilige poorten en in het beloofde land kwam. Meisjes werd op het hart gedrukt kuis en maagd te blijven en de poort niet vroegtijdig te openen.

En jongens?

Ja, jongens, die konden de drift moeilijk onder controle houden.

Als katholiek waren ze vanzelfsprekend vol eerbied voor de andere sekse, maar toch: gereserveerde omgang was passend, bedachtzaamheid en op je hoede zijn, geboden. Je wist maar nooit, het bleven jongens. Zij konden moeilijk de roep van het eigen lichaam en het vuur van de lust weerstaan. Hen restte de biecht.

De biechtvader kon de zonde vergeven en je weer op het rechte pad helpen.

Meisjes, las hij, zijn in potentie bruiden van Christus, schepselen van een andere planeet, onaantastbaar begeerd door roependen uit dit vergankelijke en onvolmaakte ondermaanse.

Jeminee, dus eigenlijk allemaal voorbestemd om non te worden? En dan na te gaan dat vrouwen in de kerk geen flikker te vertellen hadden en hebben.

Prijs hén de hemel in die ge wilt onderdrukken en verkondig dat de zaligheid ligt in het kruis.

Hij verslond: ‘Voor heilige poorten’, maar besepte toen al dat dit niet de hele waarheid kon zijn.

Gelukkig maar: het tegen meisjes opzien, nam geen onoverkomelijke vormen aan. Subliem vrijen kon toch niet uitsluitend inhouden: tegelijk klaarkomen en vanzelfsprekend pas in het huwelijk.

Zo niet dan was je een egoïst.

De motto’s konden toch niet zijn: beheersing, onthouding, overmatig respect van mannen voor vrouwen en ze tegelijkertijd als tweederangs beschouwen, structurele achterdocht van vrouwen voor mannen en ze tegelijkertijd onderdanig zijn? Meisjes houden de poort gesloten tot die ene

wellevende ridder door het sacrament van het huwelijk de enig passende sleutel ter voortplanting in het slot mag steken.

Voorbehoedsmiddelen bestonden toen nog weinig. Er waren condoms. Die kon je niet zomaar kopen. Voor het trouwen in verwachting raken was een doodzonde en erger dan stiekem de hoer spelen of er naar toe gaan. Bezopen zijn of mensen 'begatjen', besodemieteren, was een dagelijkse zonde. Zowel jongens als meisjes werden in katholieke kringen zo snel mogelijk opgezadeld met een angstmoraal. Onbeheerste aardse wezens die als dieren zodanig hun driften volgden dat de gevolgen openlijk zichtbaar werden, waren uitgestoten en verdienden verder geen respect. Als je 'moest trouwen', hoorde je er eigenlijk niet meer bij. Uiteraard was een witte trouwjurk dan uit den boze en werd je er je hele leven op aan gekeken.

Met enige goede wil kun je in die moraal iets zien van een poging tot bescherming van de vrouw voor willekeur, gerotzooi, misbruik, verstoting en ellende.

Oppassen dus en je in alle bochten wringen om te zorgen dat je aanstaande bruid in het maagdelijke wit kon trouwen voor onze Moeder de Heilige Kerk.

Kun je nagaan wat die arme jongetjes op de seminaries ingepeperd kregen en hoe verknipt ze daar uit kwamen en komen. Zo kon het zijn dat je opa er op dertien/veertienjarige leeftijd 'een butje in had', maar zich pas dertien jaar later de heilige poort voor hem opende.

Hij is daar niet slechter van geworden, maar hij had liever gehad dat het niet onder valse voorwendsels was gebeurd.

Het is niet verwonderlijk dat in de jaren zestig de seksuele revolutie uitbrak. De generatie na die van je opa, kan met seksualiteit en met elkaar, meer ontspannen, vrijer en meer verantwoord omgaan.

Kán!!

Want nog lang niet altijd is dat het geval.

De rechten van mannen en vrouwen, de rechten van kinderen, het aids-probleem, de seksuele onderdrukking in ongelijke arm/rijk en macht/onmachtverhoudingen, zijn nog op geen stukken na op een aanvaardbaar menselijk peil gekomen.

Je opa heeft, ondanks de absurde voorlichting vanuit een benauwende, hypocriete moraal, evenwicht gevonden tussen "ongeremd de natuur volgen" en "platonische idolatrie", of simpeler gezegd "de beast uithangen en "geestelijke verheerlijking".

Pas geleden liep hij op de kunstmarkt een jonge man tegen het lijf die een T-shirt droeg met het opschrift: "Masturbating is not a crime". Anno 2004, veertig jaar na de seksuele revolutie is het kennelijk nog steeds nodig dat uit te dragen.

Troost je, Trollebol, hoewel veranderingen tergend langzaam gaan en het soms lijkt dat ze plotseling en heftig plaatsvinden, aan je ouders zijn ze niet voorbij gegaan.

Zo toegerust ongeveer, kwam je opa, nog net geen zeventien jaar, op de kweekschool, waar zich een verandering voordeed als van een inslaande meteor. Tijdens zijn stage op de mulo in Almelo

gaf hij veel gymnastieklessen. Op een zaterdagochtend (destijds ging je ook op zaterdagochtend naar school) gaf hij in de gymzaal les aan klas vier meisjes. Dat waren meiden van zestien jaar, enkele jaren jonger dan hij toen.

In die klas zat ze.

Hij was meteen verkocht. Ze had een opvallend uiterlijk, was tenger, niet groot en straalde de mix uit van een Indonesische moeder en blanke vader. Die jonge, slanke, wat mysterieuze, kleine, donkere, ingehouden uitdagende, gebruiende en zelfverzekerde leerling trok zijn aandacht. Aan de andere kant bleef de getrainde jonge stagiaire ook niet onopgemerkt.

Er was direct iets als in een magnetisch veld.

Hij weet nog dat hij de blits wilde maken en een oefening op de brug met ongelijke leggers voordeed. Dat moet je doen in gymkleding en niet in dagelijks kloffie. Maar ja, indruk willen maken, hè!

God straft de hoogmoedige macho's meteen.

Toen hij de zweef van de hoge naar de lage legger maakte, scheurde hij uit het kruis van zijn pantalon. Bij de landing op de mat werd hij bescheiden toegejuicht. De bravoure was er bij hem wel af. Achterwaarts schuifelend om het onheil te verbergen, maakte hij verder staand tegen de muur, de les af. Sommige 'dames' hadden het wel gemerkt, waaronder zij, maar er geen onoverkomelijk misbruik van gemaakt. Dat was een hele opluchting. Maar ja, met een andere spanning zat hij nog wel.

Is het gepast of niet een leerling het hof te maken? Hij was maar een stagiaire, onbetaald en tijdelijk, kwam hij tot de slotsom. Dus vooruit met de geit, erop af in het weekend. Waar gingen die meiden uit in Almelo? Dat kon haast niet missen. In het Groenendal of De Poort van Kleef. Geen idee had hij ervan wat hem boven het hoofd hing, dat hij aan het begin van twee woelige jaren stond.

Het was afgelopen met de weldadige rust, de vanzelfsprekendheid van elke dag. Alles wat tot dan toe had gesluimerd, werd wakker. Opengeslagen waren de poorten die de vertrouwde beslotenheid van de kindertijd beveiligden.

De buitenwereld woei naar binnen en zoog naar buiten.

Het lijfliedje was niet meer: "Lieve Heertje, geef mooi weertje, geef mooi dag dat het zonnetje schijnen mag". Er kwam een quasi stoere, onbenullige uitdrukking, meer een kreet, voor in de plaats: "Oet' bôt, kats vôt." Het had een gevoelswaarde als van: niet verder bij nadenken, rigoreus en met volle kracht aan het werk. We zien wel waar het schip strandt.

Mogelijk komt de kreet uit de slagerswereld.

De vader van zijn vroegere schoolvriendje had een slagerij. Elke maandagmiddag na afloop van de veemarkt, werd er een koe en een varken geslacht. Dat gebeurde achter de slagerswinkel in de slachterij. Zij, jongetjes, gingen kijken hoe de koe werd binnengebracht, het masker op zijn

voorhoofd kreeg gezet, met een knal de lange stalen pen eruit schoot en diep in de hersens van de koe boorde.

Het masker was een soort pistool zonder kogels.

Het dier plofte ogenblikkelijk neer op de stenen vloer. Met zijn drieën sprongen de slagers er dan bovenop. Twee hielden de koe of het varken in bedwang en de vader van zijn schoolvriendje sneed met een groot vlijmscherp slagerversmes de keel van het dier open om het bloed eraf te laten lopen.

De jongens vonden dat volstrekt normaal.

Het beest moest daarna uitgebeend worden. Alle botten moesten eruit gehaald worden, behalve die van de karbonades. Waarschijnlijk heeft hij de kreet daar opgevangen. In de euforische opluchting na het doden werd er waarschijnlijk geroepen: “Oet ’t bôt, kats vôt”.

De botten eruit, totaal weg.

Dat kreeg een figuurlijke betekenis: aan het werk, de realiteit is niet anders, er tegen aan met volledige inzet, er wat van maken.

Vaak hoorde hij ook: “Vooruit met de geit”.

Dat had dezelfde betekenis. Als het besluit eenmaal genomen was om de geit bij de bok te doen, moest er niet verder gearzeld worden en de daad bij het woord gevoegd. Kennelijk was dat voor de geit geen aangename gewaarwording, want de uitdrukking “bij de bok doen” betekent: voor de gek houden, in de maling nemen. De geit werd gepaaid, bijvoorbeeld naar een lekker mals stukje grasveld of door een hand waar ze op mocht likken. Hoppa, dan sprong de door niets te weerhouden bok erop als op een haverkist. Dat heeft eveneens een figuurlijke betekenis gekregen: met het verstand op nul de eerste, vaak driftmatige ingeving volgen.

De jongetjes gingen aan de haal met de varkensblaas. De urine lieten ze eruit lopen. Ze lieten hem drogen, bliezen hem vol lucht en hadden een prachtige, zij het kwetsbare, voetbal.

Oet bôt, kats vôt.

Ze was inderdaad met haar vriendinnen in De Poort van Kleef. Daar kwamen ze natuurlijk niet om sokken te breien, maar of je opa nou specifiek haar oogmerk was, viel nog maar te bezien. Ze vloog hem inderdaad niet meteen om de hals.

Het spel van aantrekken en afstoten moest gespeeld worden. Tja, en als de ene partij holderdebolder is, terwijl de andere dat niet ontgaat, moet er een balans gecreëerd worden.

Er werd dus enige veroveringstechniek van hem gevraagd.

Zoals wel vaker, voer hij, bij gebrek aan beter, maar op het intuïtiekompas. Of beter, hij bleef gewoon zichzelf en vastberaden.

Tot zijn opluchting sprong er een vonk over.

De meiden hadden een ideaalbeeld, vernam hij later. Hun vent moest een lange, slanke en forse adonis zijn. Je opa was niet lang en niet fors, maar kennelijk toch wel een adonis.

Ze kregen verkering en hij kwam me toch in een ongekende wereld terecht.

Toen zijn vader ervan hoorde, was zijn reactie: "De'n kun ie nit relk hoaln."

Hoe moet je dat vertalen? Misschien met: "Daar kun jij niet aan voldoen." Hij bedoelde daarmee: dat is jouw milieu niet, daar kun jij geen gelijke tred mee houden, die hou je niet voor jou alleen. Zijn ouders gaven hem de vrije hand, maar lieten niet na hun bezorgdheid te uiten, ook al vonden ze haar wel oké.

Ze zagen meer dan hij. Een ruige Twentse uitdrukking zegt: "Liefde is blind, zei de boer en hij vloog op het varken." Van de figuurlijke betekenis gold voor hem het eerste deel.

Hij was verliefd.

Haar milieu, hun moraal en verwachtingen ontdekte hij van lieverlee. Aanvankelijk speelde slechts de blinde liefde. In het grote patriciërshuis ontdekte hij dat er meer is onder de zon dan hard werken om een groot gezin te onderhouden, in eer en deugd op te voeden en een trede verder te brengen op de maatschappelijke ladder.

Haar moeder was een schat, maar ook een 'sloof'.

Haar vader was het prototype van een 'boezook' en zat goed in de slappe was. Je opa kwam in een wereld van 'ieder voor zich en God voor ons allen'.

Het was een wereld van de nieuwe rijken, zou je haar nu kunnen typeren. Men leek niet gehinderd door culturele bagage of maatschappelijke verantwoordelijkheid. Ieder zocht en vond zijn eigen ruimte. De voordelen die aan een dergelijk leven zitten, ontdekte je opa natuurlijk al snel, ook al stond hij aanvankelijk bij wijze van spreken met open mond te gapen naar wat allemaal mogelijk was, vooral in de weekenden.

De geboden vrijheid, de ruimte die elk onbekommerd nam en de luxe, negeerde hij niet. Hij zat in de laatste fase van zijn onderwijsopleiding waar dagelijks werd geappelleerd aan idealen en instelling, terwijl hij in zijn vrije tijd de wereld van de ongekende en onbelemmerde geneugten verkende. De geur van een ander mierennest die aan hem hing en de wereld van onderwijs en opvoeding, zorgden ervoor dat hij toch steeds een vreemde eend in de bijt bleef.

In zichzelf joeg zijn hart enerzijds verliefdheid door de aderen en anderzijds onrust in zijn geweten.

Na twee jaar toenemende spanning was er geen houden meer aan.

Kiezen: óf de spagaat scheurde hem uiteen óf hij sprong weer met beide benen op de grond.

Hij koos voor het laatste en maakte met grote tegenzin de verkering uit.

Er was een heftige aanleiding.

Op een zaterdagnacht hakte hij de knoop op intuïtie door.

Boos, verdrietig, teleurgesteld, onmachtig en zeer verbolgen, trok hij de deur definitief achter zich dicht.

Daar stond hij in de regen, een bijna eindeloos lijkende voettocht van ruim vijftien kilometer voor de boeg. Hij voelde zich ook zielig. Eigenlijk is vijftien kilometer lopen geen zware opgave. Voor hem leek er geen einde aan te komen. De regen koelde af, de vermoeidheid louterde, het

was alsof hij een pijnlijke en tegelijkertijd aangename, lijdensweg ging. Het sjouwen van Almelo naar Rijssen was één zuiverende, ingrijpende, emotionele ontlading: een catharsis.

Voor het eerst in zijn leven hilde hij, nog soms dagen daarna, van liefdesverdriet, van de onmogelijkheid twee werelden met elkaar te verenigen. Uit de spagaat kwam hij langzaam overeind, eerst op het been van verstand, waardoor het been van gevoel mee omhoog werd getrokken.

Alsof hij zichzelf een enorme dreun voor zijn kanis had gegeven, kwam hij terug in de werkelijkheid. Het verbreken van deze verscheurende verbintenis legde mogelijk de basis voor het aankunnen van het grootste leed op negenenvijftig jarige leeftijd en het doorzettingsvermogen tijdens het verder studeren na de kweekschool.

Mentaal had hij er ook een butje ingekregen.

Zijn ouders waren blij dat het uit was, ook al vonden ze haar een aardige, lieve meid.

Enkele dagen na die zaterdagnacht kwam hij haar tegen in Almelo. Ze liep hand in hand met een of andere baardmans.

Zijn intuïtie had hem niet bedrogen. Hoe innerlijk kapot hij ook was, naar buiten zou hij standvastigheid, fierheid en voortvarendheid uitstralen. Ze was hem het weekend daarop ongemerkt gevolgd. Jammerend, lamenterend sprong ze voor zijn brommer. Hij ontweek haar en reed uiterlijk onaangedaan verder. Om haar te laten zien dat er geen handvol, maar een landvol mooie meiden in de rij stonden, waar hij niets van moest hebben toen, vroeg hij de bloedmooie vriendin van zijn zus of ze achter op de brommer met hem uit wilde in Almelo.

Ze was de dochter van een ex-K.N.I.L.-militair.

Triomfantelijk vertoonde hij zich met haar in De Poort van Kleef en omringde haar die avond met alle egards. Stomverbaasd zag zijn ex-geliefde het tafereel aan.

Zo werd er een dikke, misschien wel wrede, punt gezet achter een onmogelijke liefde.

Wat er in zijn mooie metgezellin omging? Misschien heeft hij toen in de Molukse van de tweede generatie wel net zo valse hoop gewekt, als Nederland dat in alle Knillers na de tweede wereldoorlog had gedaan. Gedwongen reed ze niet met hem mee. Dat was een groot verschil met de overtocht destijds. Als kind had ze er geen vermoeden van dat ze toen een enkele reis maakte. Nu was er wel een terugweg. De armen om zijn middel geslagen, hield ze zijn rug en haar eigen borsten warm. Het bleef bij die ene keer.

Hij vernietigde alles wat met zijn eerste intense liefde te maken had: foto's, brieven, cadeautjes, de hele reutemeteut, op een leren diplomatas na.

Die heeft je opa nog tot ver in de jaren negentig gebruikt voor school als hij met een smalle kleine tas kon volstaan. Midden jaren negentig werd de tas uit zijn auto gestolen. Na maanden werd hij teruggevonden in een sloot op een recreatiepark, slechts ontdaan van de portemonnee. De tas had veel geleden. In de herfst van 2000 kreeg hij op Kreta een nieuwe diplomatas van je omi, zijn derde en welhaast laatste grote liefde. De cirkel was rond. De tas van de eerste kon

weg. Nu vindt hij het wel jammer dat er niets meer is van haar. Destijds moest hij een radicale daad stellen om een rationele beslissing ook emotioneel kracht bij te zetten.

Een periode van 'banjeren' begon, waarbij hij twee avonden in de week trainde omdat hij de eerste keeper van het plaatselijke voetbalelftal was geworden. Hij hielp in de kapsalon, stond overdag voor de klas en ging vrijdags- en 's zondagsavonds uit.

Op een gegeven moment lieten zijn ouders merken dat ze het langzamerhand wel weer eens op prijs zouden stelden, als hij met een meisje thuis zou komen. Ze begonnen zich kennelijk zorgen te maken over zijn uithuizigheid waar ze nauwelijks zicht en greep op hadden. Op zijn Riessens uitgedrukt: "keumpe nit op de rôlwage."

Nee, hij bleef wel op het rechte pad, maar het zou nog enkele jaren duren voor hij weer, en nog heviger dan de eerste keer, verliefd werd.

Verliefd??

Tot staan gebracht als een hollend rund door een laso.

Dat hij daarna, al mooi op weg naar zijn zestigste, nog eens als door een zweepslag getroffen werd door cupido, was meer dan verwarrend.

Ouder geworden, tactischer, doordachter, mogelijk wel doortrapper, in elk geval meer door de wol geveerd, wist hij zich op vijftientigjarige leeftijd voorgoed en prettig gevangen, maar hield zich gedeisd.

Hij maakte je oma Thea plagend het hof. Ze vond hem 'gemeen' en wist niet wat ze aan hem had. Hij had de kunst die bij hem paste, ondertussen geleerd. Onverschilligheid voorwenden en ondertussen hopeloos verloren zijn.

Later, na achtendertig jaar en vier jaar na haar dood, kwamen als donderslag bij heldere hemel, haar eerste liefdesbrieven uit 1965 te voorschijn. Het zijn onverleden akten. Ze geven een indringend beeld van haar en hem in die tijd, van wat ze voor elkaar voelden, betekenden en hoe ze hun leven samen voor zich zagen. Hij lag met hersenvliesontsteking in Deventer in het ziekenhuis. Thea schreef de brieven op school en sloot af met een innige omhelzing en

So long, je Thera.

Hoe die brieven van zijn beminde godin bewaard zijn gebleven, is hem een volslagen raadsel.

Documenten!!

In die van tweeëntwintig september 1965 schreef ze: "*Als je gisteravond bij me was geweest, toen ik jouw brief las, had ik je alleen maar door mijn zwijgen kunnen laten voelen wat jij voor mij betekent.*"

Sprakeloos.

Ze gaven elkaar de brieven mee en lazen die als ze alleen waren. Hij heeft dus ook veel brieven geschreven: ze zijn er niet meer, althans hij heeft ze niet meer gezien. Maar wie weet, die van haar kwamen ook pas te voorschijn vier jaar na haar overlijden.

Over het lijden, dat is ze. Vierendertig jaar nadat de brieven weer voor hem opdoken, was ze al meer dan vier jaar dood. Dood, terwijl ze wilde leven, bij hen wilde blijven, je vader, jou, je zusje

en je nichtjes wilde leren kennen. Ze heeft je vader nooit ontmoet en toch...ze leek hem te kennen.

Hoe dat met hem en haar zat, is niet uit te leggen. Jij vraagt je moeder te zijner tijd maar eens hoe dat zat met die foto van haar die steeds van de schoorsteenmantel viel.

Je opa woont nu met je omi dicht bij het park waar je oma regelmatig ging wandelen met haar klasje. Ze liep dan over het voorplein van de school het hek uit, stak de weg over, passeerde de hoge flat aan de ene kant en het oude kerkhof aan de andere kant en kwam dan door de toenmalige slampamperwijk van Enschede: Overschot, Hessenweg en dergelijke.

Nu is dat deel grenzend aan de Boulevard, een wijk voor gegoede ouden van dagen. Ze stak de Boulevard over en kwam zo na ongeveer tien minuten lopen in het park. Tegenwoordig jocht je omi daar en bezoeken ze er regelmatig de kinderboerderij met hun kleinkinderen.

Bij een oude stadsplattegrond van Enschede zat een welkomstboekje: "Was het maar waar" geheten. Dat boekje stamt uit 1967 toen ze trouwden en in Enschede gingen wonen. Was het maar niet waar.

Op paaszaterdag drie april 1999 's middags om vijf over half vier trilde ze, bijna onmerkbaar haar tong nog bewegend, haar laatste lieve, gekoesterde adem uit.

Ze was over het lijden.

Konden ze daar blij om zijn?

Natuurlijk niet, maar toch ook wel.

Het was verschrikkelijk.

Ze hing aan het leven. Ze wilde nog zó graag.

Opgelucht?

Misschien, met hun kop wel natuurlijk en eigenlijk ook niet.

Haar lijden was over. Dat onbeschrijfelijke, anderhalf jaar durende, verschrikkelijke fysieke en mentale lijden. Weten dat de dood veel te vroeg onafwendbaar is, hoe je ook vecht, crepeert en tot minder aftakelt dan een wrak, jezelf los moeten laten, dat niet willen, ondanks de helse pijnen. Wat betekent dat weten, zien en voelen?

Het fysieke lijden was zelfs niet te onderdrukken met een morfineopbouw van 20 mg. tot over de bovengrens naar 750 mg. per keer, met daarbij nog allerlei pijnstillende zetpillen, tabletten en om de vier uur paracetamol van 1000 mg. Het mentale lijden is niet in te voelen en te begrijpen.

Postuum heeft je opa haar geschreven:

"... Je moest je 'verzorgingshandelingen' laten welgevalen die een mens niet waardig zijn, in het besef de wereld en jezelf te moeten loslaten.

Je liet ze van mij toe..

Vanuit een innig en vertrouwd verleden was dat mogelijk. Onze intimiteit was van een geheel andere orde geworden: sereen, verstillt, vol van gedachten en gevoelens naar elkaar. Ik dacht wel wat gewend te zijn door de afgrijpselijke doodstrijd van mijn vader, de verzorging van je eigen vader, die om me vroeg en me toeliet tot zijn

individueelste privé-fysiek met wassen en toedienen oraal en anaal van medicijnen, maar dat bleef op de grens van menswaardigheid en mensontering.

Hemeltergend, bijna niet te stuiten, was het kermende verdriet van mijn moeder toen we haar 's nachts moesten vertellen dat haar lievelingsdochter was verongelukt. Hartverscheurend waren de herhaalde pogingen om met ein...de..loos geduld mijn zusje te helpen uit de psychoses te komen, de leukemiechemokuren te doorstaan en het ontwaken uit een suïcidepoging te aanvaarden.

We beleefden en deelden het samen.

Bij jouw eigen lijden mocht ik zijn, maar kan het niet delen. Ik kon niet met je mee over de grens.

Hoe heb je jezelf los kunnen laten?

Ik moet je ook loslaten, liefste, en doe mijn best.

Je wordt mijn ware intimus."

Ze zijn voortdurend bij haar geweest.

Eén ogenblik is ze alleen geweest, in een scanruimte in het ziekenhuis. Ze kwam er verward, stil, erg verdrietig, eenzaam en wat psychotisch aandoend uit. Dagen duurde het voor ze woorden kon vinden en enigszins weer bij hen kwam.

Dat was eens en nooit weer.

Bij alles wat daarna nog zou komen, waren ze bij haar: bij de weerzinwekkende gevolgen van de niet ter zake doende chemokuren, bij de bescheiden opstelling na wel of niet terechte, soms onnodige, vaak onhandig, onbenullig of te laat uitgevoerde, ondoordachte en onvoorziene medische handelingen, bij de panische reacties van het ziekenhuispersoneel op een longembolie na te vroeg ontslag, bij pijnlijke puncties om vocht te verwijderen, de vergeefse martelende pogingen een katheter aan te brengen, het ondoenlijke verleggen en wassen in bed, de ademafsnijdende zittingen met de huisarts om te helpen 'de situaties onder ogen te zien', de onmogelijke euthanasiecarrousel.

De huisarts, maar vooral de arts uit de buurt, een zaalvoetbalmaatje van je opa, vond met haar en hen de uitweg, net als bij zoveel andere momenten als het erop aan kwam.

Pagina's vol voorbeelden zijn te beschrijven, terwijl je opa het idee heeft meer dan de helft kwijt te zijn.

Dat zij niet meer kan leven, heeft hij het allermoeilijkst gevonden. Dat is hij na ruim vijf jaar nog niet kwijt. Ze is wel bij en in hem, maar ze leeft niet meer zélf het leven tussen geboorte en sterven, wat ze zo hartstochtelijk deed en nog wilde blijven doen. Misschien is het beter om te zeggen: hij vind het ook wel erg voor zichzelf en de andere naasten, maar eigenlijk vooral voor haar. Voordat dit alles gebeurde, zei een vriend van je opa ooit: "Sterven is het ergst voor degene die het overkomt." Je opa was van mening dat het voor de nabestaanden het ergst is. Totdat je oma stierf.

Heeft ze haar heengaan kunnen aanvaarden?

Niemand weet óf ze het ooit geaccepteerd heeft. Ze was niet opstandig, wel zeer, zeer verdrietig soms, maar ook tot het laatst feestelijk erbij met het ontbijt, de bezoeken, het glaasje wijn waar ze niet eens meer van kon drinken, de rustige glimlach voor haar geliefden om haar heen.

De nooit verwachte, plotseling voor haar opdoemende afgrond waarlangs ze balanceerde, leek ze door een zware longoperatie te kunnen ontwijken. Ze kreeg weer vaste grond onder de voeten, fietste zelfs, het was meer dan hoop in de zomer van 1998. Het was ontwapenende vanzelfsprekendheid.

Vierendertig jaar samen overal op en af. Prachtige beklimmingen, helse afdalingen en steeds weer in evenwicht gekomen. De afloop paste van geen kant, niets gaf pas.

Alles was totaal uit balans.

Geloven!

Wat is geloven?

Dat haar leven voorbij is, waaraan ze zich zo onvoorwaardelijk gaf?

Ze verdwijnt nooit uit hem en vele anderen.

Ook niet uit jou, want ze zit in je genen.

Dus ze kent je, maar had ook zó graag met je willen praten, lachen, dollen, troetelen, zingen, kruipen, wandelen, een poosje met je hier op aarde willen zijn.

Dat zal niet meer kunnen.

Daar heeft ze het meest onder geleden, dat haar het lieve leven te vroeg, te onrechtvaardig, te martelend werd ontnomen.

Ze leven verder zonder haar en met haar.

Dat lukt, hoe pijnlijk verscheurend en in spagaathouding dat ook lijkt. Vanzelfsprekend voelt het leven voor je opa niet meer. Af en toe merkt hij dat het even terugkomt.

Dat is goed. Snel realiseert hij zich dan ook: “Rustig man, waar maak je je nog zo druk om.”

Om het leven. Levend kun je je druk maken.

Hij beseft en geniet toch ook.

Merkwaardige ontwikkeling: besef hebben van de vergankelijkheid, het leven genieten en beide accepteren.

Dat vraagt leven, dat kost tijd.

Die heeft zij onvoldoende gehad.

Wat zou zij geschreven hebben aan het einde van haar leven?

Ieder die haar liefhad en met haar leefde, schrijft dat voor zichzelf.

Zou dit geschreven zijn als ze nog leefde? Waarschijnlijk niet en zeker anders. Hij moet nog steeds wel eens huilen, zeker als deze herinneringen en gedachten boven komen. Dat is niet erg. Het komt er uit. Tranen op het bureau, snot in de zakdoek.

GESLACHT

Knoepertje, achttien juni 2004, een bijzondere dag.

Voor je moeder was het de eerste dag van haar zwangerschapsverlof.

Voor je vader?

Geduld.

Je omi en opa togen met een bloemetje naar Utrecht om de feiten een beetje luister bij te zetten.

De lease-auto van je vader stond voor de deur, net als die van je moeder.

Leuk, alledrie/vier aanwezig.

Maar er was niemand.

Julie waren naar het stadhuis op de fiets. Je zusje zat voorop in het zitje bij je vader en jij voorop in de toeterbuik van je moeder. Bij de burgerlijke stand ben jij, ónggeboren vrucht, door je vader officieel erkend.

Voilà.. feest!

Bij terugkomst lunchten ze samen en kwam het gesprek op de vraag of je een jongen of een meisje bent. Ze zijn nieuwsgierig, want belangrijk is het natuurlijk niet, althans in Nederland niet meer zo. Tot op de dag van vandaag heeft je opa niet begrepen waarom mensen dat zo belangrijk vinden. Hij heeft daar wel gedachten over en verklaringen voor, maar echt snappen doet hij het niet.

Natuurlijk in de jaren zestig begon de vrouwenemancipatie goed op gang te komen. Dus hier zijn mannen en vrouwen gelijkberechtigd, althans voor de wet.

Maar waarom dat niet vanzelfsprekend is?

Waarom er ook hier nog hele volksstammen rondlopen die het eigenlijk nog wel anders zouden willen?

Waarom het in bijvoorbeeld Zuid-Europese landen nog geen gemeengoed is? Waarom in Azië, Afrika en zeker ook Zuid-Amerika, vrouwen zich nog de pleuris moeten vechten voor gelijke rechten en mannen zich kunnen gedragen als ‘heren der schepping’, om het maar eens eufemistisch te zeggen? Mannen zijn over het algemeen fysiek sterker geschapen, maar o zo afhankelijk van het andere geslacht, anders waren ze er helemaal niet geweest.

Waarom je opa dat altijd anders beleefd heeft, zal wel te maken hebben met zijn aard, die weer het gevolg is van een aantal dingen.

Ten eerste is hij vanaf zijn vroegste jeugd altijd sterk positief bevestigd door de vrouwen die hem omringden: zijn moeder, zusjes, de huishoudelijke hulpen toen zijn ouders ziek waren, de huisnaaister en later. Nou dat weet je al. Ze hielpen hem aan een groot gevoel van eigenwaarde. Hij vond zich mooi geschapen, zij het fysiek niet machtig. Eigenlijk was hij niet de eerst aangewezen om op straat vechtend op te komen voor zijn oudere broer, die veel forsere botten

had dan hij, of om keeper in een voetbalelftal te zijn. De durf, de flair, het gif, de snelheid, lenigheid, behendigheid en sprongkracht had hij wel.

Uit zijn lichamelijke mogelijkheden heeft hij wel gehaald wat er in zat.

Uit zijn geestelijke vermogens ook wel.

Door de omstandigheden kon hij niet de makkelijkste weg gaan om zijn geest te ontwikkelen en diploma's te halen. Er had zeker meer in gezeten, gemeten naar de huidige standaardmaatstaven. Statusgevoelig is hij nooit geweest. De norm lag meer in hemzelf. Later is hij dat gaan noemen: evenwicht vinden tussen micro- en macromoraal op allerlei terreinen: fysiek, emotioneel, financieel, materieel, sociaal, ethisch en mentaal. Dat betekent: veeleisend voldoen aan jezelf, maar realistisch blijven zodat je in ruimer verband ook wat kunt betekenen.

Mensen blijven mieren met bewustzijn, niet meer en niet minder.

Er is een tweede reden waarom hij voor vrouwen een groot respect heeft.

Die is niet veroorzaakt door "Voor heilige poorten".

Voor hem zijn vrouwen "godinnen der schepping".

Al heel jong viel hem een opmerkelijk verschil op tussen de dieren- en mensenwereld.

In de dierenwereld zien de mannetjes er fier uit, hebben prachtige kleuren en zijn de best bedeelde qua uiterlijk. In de mensenwereld is dat precies omgekeerd. De meisjes en vrouwen zijn mooi, opvallend en bijzonder geproportioneerd. In kleding, aandacht voor hun uiterlijk, geur, soepele en minder hoekige bewegingen, spontane, open omgang met gevoelens, steken ze in zijn waarneming uit boven mannen, die hij vaker ervoer als nuffig, gespleten en oubollig.

Vrouwen waren en zijn prominenter aanwezig.

Vanwaar toch die vermeende superioriteit bij mannen?

Macht!!

Naar de mening van je opa zijn het niet de 'machtigen der aarde' die het meest bijdragen aan een menswaardig bestaan. Dat zijn meestal mannen. Hoe zit het met hun oprechte gevoelens, hun zelfkennis, hun verantwoordelijkheid?

Hoe gebruiken ze naar eer en geweten hun positie op micro- en macromoreel vlak?

Hoe doen ze recht aan zichzelf, de hunnen en hen die nog vele rechten zouden mogen verzilveren?

Jij verkeert nu nog in de allerkleinste microwereld en gaat steeds meer deel uit maken van de macrowereld. Ook jij gaat een positie innemen die voortdurend vraagt om balans tussen beide. Dat zal zeker mede de man/vrouw verhouding betreffen.

Met het ouder worden ga je weer meer verkeren in je microwereld om in het stervensuur weer volledig bij jezelf te komen en je ook jezelf moet loslaten. Een mooi leven is: de boeien van vanzelfsprekendheid kunnen ronden: van egocentriciteit in waarneming, begripsvorming en gevoelsleven naar rolneming en dan weer op weg naar de laatste boei, naar nieuw egocentrisme, natuurlijke onthechting en wijze, flexibele onbuigzaamheid.

Misschien staan mensen daarom wel zo graag op het strand stil voor zich uit te kijken over de golvende zee om al iets van hun verdere weg en de einder te ontwaren. De grote vaart trekt vooral mannen.

Rolneming kenmerkt vrouwen.

Toch zit ieder in hetzelfde bootje, mannen meestal comfortabeler.

Er is een derde reden waarom vrouwen gelijkwaardig zijn aan mannen.

Het is een logisch gevolg van de evolutie.

Het Adam en Evaverhaal zou wel eens dé oorzaak kunnen zijn van de noodzaak voor vrouwenemancipatie.

De mens stamt uit de dierenwereld, waar geest, bewustzijn en rede ontbreken of rudimentair zijn.

In de dierenwereld gelden andere wetten, bijvoorbeeld van voortplanting in plaats van seks en liefde, hoewel sommige paartjes levenslang bij elkaar blijven.

De mens probeert zijn driften te cultiveren.

Ze eten elkaar niet op en hebben een hoog ontwikkelde eet- en genotscultuur. De mens is net als het dier een driftwezen met instincten en neigingen. Beiden kennen honger, walging, nieuwsgierigheid, seksuele behoeften, vrees, woede, moederlijkheid, kuddevorming, dominantie, onderdanigheid, constructiviteit en verzamelneigingen.

De dierenwereld lijkt wreed in haar drang te overleven, zich voort te planten of te domineren. Ze volgt slechts de natuur.

Als de mens zich als dier gedraagt op die terreinen, is hij zijn menselijkheid kwijt. Hij gedraagt zich dan barbaars, omdat hij kennelijk zijn bewustzijn, denk-, reflectie- en invoelingsvermogen even buiten spel zet.

Vrouwen zijn in de cultivering van driften verder dan mannen. De evolutie in de omgang met driften, instincten en neigingen lijkt bij hen verder dan bij mannen. Hun gedrag oogt op zijn minst menselijker.

De ontwikkeling gaat langzaam. Het gaat goed komen.

Hoe het er dan uitziet?

Een matriarchale samenleving?

De mens meer hoofd dan romp en ledematen? Of juist minder hoofd en steeds groter en langer, op weg naar de nieuwe dinosaurus?

Jij zult hét niet meemaken, als er al een einde aan de evolutie komt. Een stukje daarvan maken we mee in ons leven. Miljoenen 'mieren' voor ons hebben een bijdrage geleverd. Dat zal doorgaan, steeds veranderend van uiterlijk, functie en hoedanigheid.

Op een bepaald moment in de geschiedenis word je geboren.

Je opa werd geboren in een fase waarop de mensheid al aardig geëvolueerd was en beschaafd geworden. Pas later werd hij gewaar van de gruwelijkheden, barbaarsheden, bestialiteiten en ander onmenselijk gedrag op alle neigingen. Ze vinden nog steeds plaats, maar er zit ontwikkeling in.

Vroeger werd bijna alles door geweld en oorlog beslecht. Mondjesmaat worden steeds meer politieke oplossingen gezocht. Naarmate schurken minder in de melk hebben te brokkelen, macromorele overwegingen de boventoon voeren boven eigenbelang en we gewetensvolle, consciëntieuze, rechtschapen en integere politici kunnen kiezen, zal die trend in versneld tempo doorzetten.

Het valt je opa op, dat mannen sneller dan vrouwen de toevlucht nemen tot gulzigheid, hypocrisie, brutaliteit, verkrachting, op de vuist gaan, geweld, verstoting, isolatie, onderdrukking, aanranding, afbreken en stelen. Dat doen, zoals gezegd, zelfs dieren niet, al lijkt dat soms.

Als vrouwen de macht krijgen, dan ligt daar voor hen de grote uitdaging: niet in dezelfde fout vervallen.

Je hebt het wel begrepen.

Voor hem ben je zeer welkom, hetzij als jongen of als meisje.

Je bent mooi met je hoofd naar beneden voor het geboortekanaal gaan liggen. Dat is makkelijker en prettiger voor jou en je moeder. Ze liet nog even een laatste echo maken om daar zeker van te zijn. Je hoeft er niets meer aan te veranderen. Zij en jij verkeren in de gewenste positie.

Of je er letterlijk een butje in krijgt, weet nog geen mens. Dat is minder essentieel. Het is voor de mens wezenlijk in overdrachtelijke zin. Daarom zal dat in aanleg wel gegeven zijn.

Het leven, de wijze waarop je leert omgaan met veranderingen, wijst uit hoe manifest het wordt. De biologische geaardheid geeft de jongen en de man geen voorsprong op het leven, op het zich aanpassen. Niet zelden zelfs, zien we dat het aan meisjes en vrouwen is, om daadkrachtig, flexibel, gevoelvol en onopvallend ingetogen op te treden. Het biologische verschil leidt niet automatisch tot mentale superioriteit.

Je opa deed zijn ouders een plezier met het voorstellen van je oma. Ze waren blij dat dé vrouw in zijn leven was gekomen. Dat zou hem meer mens maken. Het klikte, vooral met zijn vader.

In die tijd mocht je voordat je getrouwd was, volstrekt niet bij elkaar slapen. Er waren zelfs milieus waar verloofden niet onder hetzelfde dak konden overnachten. Eén van beiden moest dan naar de burens of naaste familie.

De clerus had de wind er goed onder.

De mogelijke voorbehoedsmiddelen pasten niet in de katholieke ethiek. Als je oma bij je opa thuis sliep, was dat meestal bij zijn zusjes op de kamer. Prima sociale controle, ware het niet dat zijn derde zusje van wanten wist. Onbevangen en met groot invoelingsvermogen, stelde ze hem voor van bed en slaapkamer te wisselen als hun ouders naar de kerk waren 's zondags. Daar moest hij mee uitkijken, want zijn vader wist niet beter, of wilde niet beter weten, dan dat je oma een zeer vaste slaapster was. Die kon je met een kloppende deur niet wakker krijgen.

“Ze slaapt zo vast, ik moet de kamer in om haar zachtjes wakker te maken.” Dat deed hij maar al te graag. Soms stond je opa dan achter de deur verscholen. Je oma hield zich slapende. Bernard mocht haar graag en was blij dat zijn zoon in rustiger vaarwater was gekomen. Och, zo bont had

hij het in de 'banjerjaren' nou ook weer niet gemaakt. Nu hadden ze op zijn doen en laten meer zicht. Ze hoefden op zaterdagochtend niet de vrienden of vriendinnen langs te bellen.

"Waar zit je, verdorie? Ben je met Jan? Waar blijf je? Onmiddellijk thuiskomen, de kapsalon zit vol."

Met Jan pakte hij dan de trein van Enschede naar Rijssen of de bus als ze ergens anders zaten. Zijn vriend liep als eerste door het portiek de kapsalon of sigarenwinkel in om voor je opa het ijs een beetje te breken. Hij kreeg van Bernard als welkom dan vaak te horen: "Zo, wegbereider, voorloper van Christus."

Meestal kreeg je opa niet eens de kans door te lopen naar achteren, naar de kamer of de keuken. Witte jas aan en inzepen, scheren en knippen. Zijn moeder verplaatste zich makkelijker in hun gevoelens. Jan kreeg van haar meestal nog een kop koffie. Ze liet hem daarna 'slepestappend', onopvallend stiekem, door de achterdeur verdwijnen om de bus naar Goor te nemen. Die vrouwelijke intuïtie en dat inlevingsvermogen vertoonde ze vaker onopvallend. Toen je opa was geslaagd voor onderwijzer, haalde hij ruim een jaar later met de hoogste cijfers de hoofdakke, tegelijk uiteraard met zijn buurmeisje.

Zij was ook op het feestje van zijn slagen.

Kennelijk had zijn moeder meer gezien en aanvoeld dan hij: "Weet je wel dat ze al een tijd alleen achter in de tuin op je zit te wachten?"

Balorig, een en ander gedronken, stapte hij op haar af. Ze was vooral negen jaar zijn rivale geweest van Mulo tot einde kweekschool. Hij volgde zijn gevoel en liet zich niet leiden door de situatie van het moment en de druk van de naaste omgeving.

Het werd niet romantisch achter in de tuin. Ze ging mee terug naar binnen. Later realiseerde hij zich hoe krachtig ze was, zijn buurmeisje samen met haar moeder. En hoe dat voor meer buurvrouwen om hem heen gold, die al vroeg weduwe waren geworden.

Haar vader was al jong overleden bij het blussen van branden tijdens een ramp met een te vroeg neergestorte V1 of V2, de voorloper van de raketten.

Ze is goed terecht gekomen.

Ze viel enkele jaren later voor de jonge kapelaan van de parochie en hij voor haar. Hij hing zijn ambtsgewaad aan de wilgen, schudde de last van het celibaat van zich af om met haar de lusten van het huwelijk te genieten.

Het is een gelukkig huwelijk geworden en nog in stand.

De steenfabriek van haar vader is er niet meer, maar het leemspoor met locomotief en kiepkarretjes is onlangs als historische trekpleister in ere hersteld. Vaak maakten ze de rit over het smalspoor door Schwarzwald, van de Hoch, waar de leemkuilen waren, naar de fabriek. Op de plaats waar de locomotief als gedenkteken staat, was in de oorlog de lanceerplaats voor de Duitse V1's of V2's. Daar moeten nog ondergrondse ruimten en gangen zijn. Als kind zijn ze erin geweest. Een ramp, een grote ramp, moet de te vroeg neergestorte V1 zijn geweest. De raketten

waren nog in een experimenteel stadium en waarschijnlijk bedoeld om Londen te bestoken vanaf de grond. In de rampnacht werd er ook gelanceerd vanaf die plek. De 'raket' zeilde een stukje over Rijssen, maar kreeg onvoldoende vaart en hoogte. In de buurt van de Haarstraat stortte hij neer op de huizen aan de Huttenwal. Er vielen veel doden en gewonden. Toen de Engelsen direct daarna de rampplek ook nog twee keer bombardeerden die nacht, was de ellende niet te overzien. De branden moesten geblust worden. Onder de zeven omgekomen brandweermannen waren o.a. de vader van mijn buurmeisje en nog drie buurmannen. Pas op zijn eenenzestigste kreeg je opa de omvang van de ramp door, toen hij er over praatte met Gait van de Weaver.

Je opa kreeg de groeten van een vroegere klant, ene Jan van de Weaver. Die kon hij zich nog goed herinneren, want daar was iets mee, waar niet over gepraat werd. Gait vertelde dat Jan zijn neef was. De oudste in het grote gezin, had de ramp overleefd. De zorg voor de in leven gebleven broers, zussen en zijn moeder, had hij op zijn schouders gekregen.

Ook in de kapperszaak, toch een soort stamcafé waar van alles over de tong ging, was het geen gespreksonderwerp.

De waarheid was te gruwelijk, te hels, men zweeg.

Tegenwoordig slaat het in de media en daar buiten, wel eens bedenkelijk door naar de andere kant. Het evenwicht tussen integere hulpverlening bij calamiteiten en het zich sensatiebelust toe eigenen van de ellende, is dan zoek. Na krokodillentranen, stille tochten, waxinelichtjes, bergen knuffels, bosjes bloemen en toespraken gaan men over tot de waanorde van de dag, misschien uit een gevoel van hulpeloosheid.

Direct om hen heen waren er die nacht drie vrouwen weduwe geworden, omdat hun mannen omkwamen bij de hulpverlening. Twee moeders van buurtgenootjes aan de ene kant en de moeder van de burens aan de andere kant, moesten jong al verder zonder man.

Op een of andere manier moet hij de dagelijkse kracht van die vrouwen hebben meegekregen, ook al was hij er zich niet van bewust. Zo belangrijk is 'omgang' in de opvoeding. Het besef drong pas goed tot je opa door, toen Gait de groeten van zijn neef Jan overbracht. Ze praatten daarover door en Gait vertelde toen twee verhalen over zijn grootmoeder Dina.

Die maken glashelder dat het niet uitmaakt of je jongen of meisje bent, als je er maar een butje in hebt.

Dina van de Weaver was een begrip in Rijssen.

Ze liep in klederdracht en was kosteres van de hervormde kerk op 't Schild.

Haar neef Jan moest als dienstplichtig soldaat in militaire dienst: opkomen heette dat. Volgens Dina kon dat niet. Jan was de thuis- en mantelzorg voor zijn moeder, broers en zussen. Ze meldde zich op het stadhuis bij de burgemeester om te regelen dat Jan niet hoefde "op te komen". Ze kreeg nul op het rekest en te horen dat de Commissaris van de Koningin daar over ging. Bij de pakken neer gaan zitten, kwam niet in haar woordenboek voor. Ze klepperde op haar klompen de trappen van het stadhuis af, het Schild over, de Elsenerstraat in, kordaat op weg naar

huis. Daar trok ze op die doordeweekse dag haar zondagse jak en rok aan, streek haar haren glad, deed het katoenen mutsje erover en zette haar mooiste kanten knipmuts op. De klompen wisselde ze voor glimmende zwarte schoenen. Onder haar rokken stopte ze in één van de zakken wat geld.

Ze ging op weg naar het station.

Voor het eerst in haar leven nam ze de trein naar Zwolle, alsof het dagelijks werk was. Daar vroeg ze verder de weg en betrad vastberaden het provinciehuis. Een afspraak had ze niet en in de hal probeerde de dienstdoende bode haar af te schepen. Ze aarzelde geen seconde, stevende door en liep op goed geluk, maar vastberaden, het gebouw verder in. De bode bleef als aan de grond genageld, verbouwereerd achter. Voordat die terug was in zijn hok om in actie te kunnen komen, had personeel verderop de ‘oude Riessense dame’ al beleefd de kamer van de commissaris gewezen. Met een duidelijke klopp op de deur trad ze onverschrokken binnen. Ze voelde zich absoluut niet brutaal, maar kende wel het gezegde: “Een brutaal mens heeft de halve wereld.”

De commissaris keek verbaasd op, maar kreeg geen kans moeilijke vragen te stellen.

“Ik bin Dina Ligtenberg oet Riessen, de tante van Jan Voortman. Ankom’nde moandag mut’t e ôpkomn veur’n diens.”

Zonder tegenspraak te dulden, deed ze het verhaal van de ramp en de noodzaak van Jans onontbeerlijke aanwezigheid thuis.

“Ik bin bie de burgemeister èwes en den zeg dat ie doarower goat. Ik zeg oe noe: ie maakt den oproop ongedoan, want Jan kan nit è’mist wordn. Hé keump dus moandag nit op en ie reegelt wat doarveur neurig is.” Ze keerde zich om, liep naar de deur terug zonder antwoord af te wachten, draaide zich nog éénmaal om en voegde de commissaris ten afscheid toe: “En gên fratsen, want het is mie mènens”.

Jan van de Weaver is nooit in militaire dienst geweest.

Op hoge leeftijd werd Dina voorgedragen geridderd te worden en een lintje van de koningin te ontvangen. Toen ze bij de plechtige uitreiking hoorde dat koninklijke onderscheidingen bij overlijden teruggegeven dienen te worden, weigerde ze die met de woorden: “Ie geewt um, of ie geewt um nit, ak um kriege, hoal ik um ook.”

“Zo zijn de regels, mevrouw.”

“Nou heir’n, dan bedank ik veur de eire.”

Ze heeft de onderscheiding niet aanvaard en het feest ging niet door.

Na dat gesprek met Gait begreep je opa waarom zijn vader nooit wilde dat Jan betaalde voor het scheren en knippen. Daar werd geen woord aan vuil gemaakt. Stille solidariteit in wederzijds respect, met rechte rug: een butje d’rin.

In die sfeer is je opa opgegroeid zonder dat hij er zich bewust van was. Dat besef kwam later.

Na meer dan dertig jaar, toen hij als bij ingeving een beroep deed op zijn oorsprong, bleek daar de vanzelfsprekende solidariteit nog te bestaan. De onderwijzerswoning werd natuurlijk

opgeknapt door wat Akor was gaan heten, zodat hij opnieuw kon wortelen. Het vroegere textielstadje Rijssen van de jutefabriek van de heren Ter Horst, was een aannemersstad geworden van Ligtenbergs, Ter Steeges, Wessels, Nijhuizen en meer. Jongens uit zijn buurt die geen slaaf wilden zijn van de jute. Ze waren voor zichzelf begonnen in de bouw, creatief en lekker buiten. Ze hebben het aanzien van zijn geboorteplaats ingrijpend veranderd, maar de saamhorigheid in tact gelaten.

Kom daar, jongen of meisje, tijdens jouw leven nog eens om?

Dat is wel te hopen in een wereld die steeds kleiner wordt. Solidariteit kan zich niet uitsluitend meer afspelen op buurt-, plaats-, streek- of nationaal niveau, zoals in verre tijden.

William Shakespeare schreef rond 1600 in zijn Hamlet: *To be or not to be.*

Tegenwoordig zou hij kunnen schrijven: *Van verre staan of naderbij.*

Jij komt van verre naderbij.

Het kan haast niet anders of met je genen kreeg je er al een butje in.

Kom gerust.

DE VIJFDE

SPRONG

Het is jouw beurt.

Gerijpt lig je in pole-position.

Een weg terug is er niet meer.

Op het bereiken van deze plek lig je al decennia lang te azen. Dat zit in je natuur, zonder er weet van te hebben.

Een onbekende gang ligt voor je.

Dit is je eerste sprong. De eisprong wordt een treffer.

Is dat toeval?

Over drie kwart jaar verschijn je in het licht. Als vanzelfsprekend ben je dan op de wereld. Daar is het devies: ban het toeval uit, zorg dat je de toekomst onder controle krijgt, want je bent het beste waard.

Wat is het beste anno 2009? Wat daarna? Met zekerheid kan niemand daar iets zinnigs over zeggen. Zeker is wel dat het uitmaakt of je in een stad of op platteland leeft, in Europa, Azië, Australië, Afrika of Amerika en wie je ouders zijn en voorouders waren. De westerse mens kan zich verzekeren voor van alles en nog wat, maar niet voor alle mogelijke ongewenstheden, onvolkomenheden, onzekerheden en toevalligheden die samenhangen met geboorte, afkomst en woon-en leefomstandigheden.

Je kunt je verzekeren tegen schade aan je huis, tegen de kosten van ziekten, tegen schade die je met je auto of aan de andere kant veroorzaakt. Die kosten kun je allemaal dekken als je er geld voor hebt en een huis of auto bezit. Bij risico's op ziektes of geboorten in oorden waar nauwelijks te leven valt, ligt het al anders. Je moeder rookt niet en drinkt geen alcohol. Ze geeft je een zo groot mogelijke kans gezond op de wereld te komen. Eenmaal bij ons, word je ingeënt om zoveel mogelijk ziektes te voorkomen. Toch blijf je risico's lopen.

Dat hoort bij het leven.

Al worden er nog zoveel echo's van je gemaakt, je ontwikkeling en groei is niet geheel te controleren, laat staan te verzekeren.

Al eisen ouders nog zoveel van school en doet die nog zo haar best, meer dan optimaal inspelen op de mogelijkheden van ieder kind, zit er niet in. De mens kan zich verzekeren tot het graf, maar aan de dood ontkomt hij niet.

Alles dus maar overlaten aan lot en toeval?

De mens zijn gang maar laten gaan?

Jij nu al worden volgepompt met nicotine, stress en alcohol?

Jouw nieuwe aarde laten smelten en verdrogen?

Laten voor wat het is: oorlogsgeweld, seksueel misbruik, honger, onderdrukking, armoede, kinderarbeid en discriminatie van vrouwen, andersdenkenden en mensen met een andere aard?

Geen halt toeroepen aan toenemende scheiding der geesten, ethnocentrisme en religieus absolutisme?

Beschouwen als schrijnend onontkoombaar toeval of in de vingers zien te krijgen?

Onoverbrugbare tegenstelling?

Leven in het heden of ook naar de toekomst?

Volgen of plannen?

Wat kunnen zij, die van dag tot dag moeten leven en onzeker zijn over het halen van het einde ervan?

Wat kun jij?

Als je niet bang bent, kun je veel.

De toekomst ligt in onze handen en van heersers over politiek, financiën, economie en religie.

Blindgangers daar, zij die uit zijn op behoud van eigen positie en op winstbejag, moeten ten val komen voordat ze velen berooid of werkloos hebben meegenomen. Dat soort graaiende bobo's stort vaak anderen in morele, economische en financiële crises.

Onze huidige minister president spreekt over normen en waarden.

Wat dan te verwachten van mensen in het land? Komen waarden plotseling voort uit normen en regels?

Het is andersom.

Normen en regels zijn er omwille van het behoud van waarden.

Wordt een dergelijk verwarrende uitspraak bewust gedaan of ageert de man blindelings om vermeend moreel verval in te dammen? De angst op te komen voor onze waarden, leidt tot vervaging van de normen die we erbij hebben vastgesteld. Je steelt niet omdat het niet mag, maar omdat je andermans bezit respecteert.

Treiteren, schelden, pesten, schoppen, slaan, verwonden, martelen en doden, laat je niet vanwege de straf die je kunt krijgen, maar uit menslievendheid en eerbied voor het leven.

De huidige financiële crisis is ontstaan uit hebzucht van hen die gericht waren op het oprekken van normen, in plaats van de kernwaarde in het vizier te houden: dienstbaarheid aan de vele spaarders, kleine en grote beleggers. Zij kunnen naar hun centen fluiten, werknemers komen massaal op straat te staan en de hele wereldorde komt in het gedrang. Mensen zonder fatsoenlijk onderdak, werk, voedsel en veiligheid zijn de eersten die het maar zelf moeten uitzoeken.

In democratieën als de onze, kun je die blindgangers beschaafd ten val brengen. In andere samenlevingen zie je, dat ze uiteindelijk ook aan het kortste eind trekken. Hele volkeren zijn dan vaak eerst de dood ingegaagd of in diepe ellende gebracht, zoals in ...

Teveel om op te noemen.

Maar ook aan het eind van die tunnel is licht. Als jij door je eerste tunneltje bent gekomen en het levenslicht aanschouwt, is Barack Obama net enkele maanden in functie als eerste zwarte president van Amerika. De jubelstemming van hoop, belofte, nieuw begin, inspiratie,

verandering, verzoening, verwachting, overtuiging, opluchting, bedachtzaamheid, charisma, saamhorigheid et cetera zal dan wel wat afgenomen zijn, maar toch!!!

Hij is het symbool voor moreel perspectief.

Als zoon van een blanke Amerikaanse moeder en een zwarte Afrikaanse vader roept hij op mee te helpen de wereldorde te verbeteren.

Een sprong die velen met hem willen maken.

Wetenschap is een geschikte trampoline.

Spring jij er ook op mee.

You can.

De wereld van politiek, geld en religie kan een nieuwe fase van verlichting wel gebruiken. Geen discussie meer of economie nou wel of niet een sociale functie heeft. Theologieën niet meer als wetenschap beschouwen.

Religies zullen er wel blijven, maar steeds minder als bron van scheiding, oorlog, slachting en verkrachting.

Maak mee de sprong naar rede.

De eerste heb je al gemaakt.

Die naar verstand en geest komt ook.

Wanneer?

In de laatste ademtocht bij stervenden, verdwijnt de geest. Wellicht verschijnt hij bij de eerste.

Een invasie van spermatozoiden gaat je bespringen. Eén zal je doorboren, met leven en bewustzijn tot gevolg. Als een geroepene zonder weerstand, schuif je zo meteen de eileider in. Je komt tot stilstand tegen de zachte wand, geen weet nog van het lawaaijerige gerommel in de holten om je heen. Het aangolvende rumoer van kronkelende 'kikkervisjes' neem je zelfs niet waar. Van niets nog ben jij je nog bewust. Natuur slechts kun je volgen en dat betekent: wachten, ondergaan.

Vierentwintig uur is je gegeven.

Die tijd heb je niet nodig.

De aanstormende vloed van zaad heeft je al omringd.

Intuïtie, toeval of bepaald?

Jullie hebben elkaar gevonden.

Die ene snel kordate heeft al je vlies doorboord.

Je bent verwekt.

Het duizelt je, je tolt?

Je hebt geen weet.

Je bent ineen gesmolten.

Je gaat op weg, je levensweg. Eendrachtig zak je naar het nestje. Je rolt, klein klompje cellen, bijeen gehouden door een vlies. De 'Eileiderallee' voert je in enkele dagen naar een al geprepareerd verblijf. Daar kan de splitsing en ontwikkeling veilig verder gaan.

Razendsnel is er al veel in je veranderd.

Tijdens je eerste tocht is de kleur van je ogen al bepaald, je haarkleur en je lichaamsbouw. Je geslacht ligt vast. Je bent een jongetje. Daar moet je het mee doen. Je kunt niet anders. Nou ja, er zijn wel variaties. Er zijn jongens en meisjes die in hun seksualiteit gericht zijn op hetzelfde geslacht. Dat heet homoseksualiteit. Die meisjes en zeker ook jongetjes kunnen het lastig krijgen, omdat homoseksualiteit nog maar niet of nauwelijks wordt geaccepteerd.

Naar die geaardheid leven en er voor uit komen is al erg knap. Het wordt normaal gevonden dat je hetero bent en je voorkeur uitgaat naar het andere geslacht.

Er niet voor kunnen of durven uitkomen, maakt het nog lastiger.

Lastiger?

Jezelf niet zijn, verloochenen, omdat een deel van de samenleving haar norm oplegt?

Welke waarde dient die norm?

Niet hand in hand over straat kunnen lopen, omdat je dan gevaar loopt in elkaar geslagen te worden en uitgescholden of op zijn minst gepest. Geen relatie kunnen of durven aangaan of slechts in het geheim.

Schrikbarend geweld en korte lontjes lijken wel de ziekelijke norm.

Twee augustus van dit jaar, op een zomerse zaterdag, toen jij je goed en wel in de baarmoeder had genesteld, fietste Niels Kooistra in Leeuwarden met zijn vriendin naar huis. Ze groetten de mensen die ze tegenkwamen en zij groetten hen. Dat is regel buiten de randstad. Dat bevordert het besef van wederzijdse verbondenheid. Die waarde koesteren we. Het prettige gevoel thuis te zijn, erbij te horen, veilig en fatsoenlijk te zijn, wordt geprikkeld. Ze kwamen een achttienjarige onbekende plaatsgenoot achterop. Ook hem groetten ze in het voorbijgaan, in het Fries met 'middei', wat je uitspreekt als 'midje' (goedemiddag). Er kwam geen groet terug. Wel een onverhoedse sprong. Niels kegelde van zijn fiets. Er volgde een vechtpartij. Ze konden ontkomen met de jas van hun belager. Daarin zaten de huissleutels van de jongen. Toen ze die ontdekten, besloten ze om te keren en de jas terug te geven. Met zijn ene hand pakte de jongen hem aan, met de andere... Verbouwereerd voelde Niels de steken in zijn hals. Hij viel. Zijn vriendin kon niets meer doen. De priem doorkliefde hem op verschillende plekken. Zijn lichaam trilde in spasmen, totdat het helemaal verslapte. Verlamd vanaf de nek, werd hij naar een ziekenhuis vervoerd. Alleen zijn hoofd kon hij nog bewegen. Hij kwam voorgoed aan de beademing. Twee weken later overleed hij. Door met zijn ogen te knipperen, had hij aangegeven, dat de behandeling stop gezet moest worden.

Zijn achttienjarige plaatsgenoot had hem 'mietje' (homo) horen zeggen.

Hoe kan zoiets gebeuren?

Moeilijk te zeggen.

Ja, er zijn religies die homoseksualiteit veroordelen.

De boerka-, zwarte kousen- en katholieke kerk moet er niets van hebben. Juist onder geestelijkheid die celibatair dient te leven, schijnt homoseksueel gedrag nogal eens voor te komen. Hoe is dat te rijmen met het geloof in voorbestemming, predestinatie? Die leert dat de Heer alles zo heeft geschapen, gewild en geregeld. Aan dat lot valt niet te ontkomen, met geen verzekering, inenting, abortus of ander ‘onnatuurlijk’ middel.

Ligt alle al vast? Hemel, hel en ziekte, zwangerschap?

Uitverkoren of verdoemd?

Is er met geen sprong ergens aan te ontkomen?

Een enkeling probeert dat wel eens, in de veronderstelling dat ook aan kerkelijke instituties de evolutieleer toch niet voorbij kan zijn gegaan.

Martirio, Ana, Bernarda, Maria Josefa, Augustias, Magdalena, Amelia, Adela, Poncia, Meid, Prudencia en vele andere arme jonge meisjes in San Salvador waagden een sprong.

Uit het afval in hun stad, verzamelden ze papier en karton. Uit de vruchten en bladeren op de velden persten ze verschillende kleuren ‘inkt’. Daarmee schreven ze leuzen op pamfletten. In een stoet gingen ze de straten op, eigenlijk oorlogsgebied voor meisjes en vrouwen, omdat jeugdbendes er regeren. Martirio, Ana, Augustias en Poncia waren daar ook lid van. Ze hoopten zodoende een beetje bescherming te krijgen van hun ‘lovers’ tegen de willekeur en verkrachtingen. Bernarda, Maria, Josefa en Magdalena hadden hun straf voor het plegen van abortus na herhaaldelijke verkrachtingen, net uitgezeten. Amelia, Adela en Prudencia waren ontsnapt uit de handen van de katholieke mevrouw Cardinal en haar aartsconservatieve organisatie Opus Dei. Hun kind moesten ze achterlaten in de ‘babyfabriek’ van mevrouw Cardinal.

Vooraan in de demonstratie liep pater Antonio Rodriquez. Hij trok zich het lot van de radeloze tieners aan. Als katholiek priester verzette hij zich tegen het totaalverbod op abortus.

Opus Dei en het Vaticaan in je eentje als tegenstander hebben, belooft niet veel goeds.

Dat bleek al snel.

De stoet had zich nog maar net in beweging gezet of de lange arm van de katholieke gezagsdragers verscheen in de persoon van de guardia civil. Voordat de meisjes goed en wel beseften wat er gebeurde, zat Antonio al geboeid in de arrestantenwagen.

De pamfletten werden uit hun handen gerukt. ‘Por una vida libre de violencia contra las mujeres’ verdween verfrommeld in de politieauto’s.

Vertaling?

Vraag je moeder maar eens, als je het niet begrijpt, zij kent Spaans.

De toekijkende straatschoffies kregen het teken zich over de meisjes te mogen 'ontfermen'. Antonio moest voor de kerkelijke rechtbank verschijnen en werd geëxcommuniceerd. Dat betekent uit de kerk gezet, buitengesloten. Pater af, sloot hij zich met zijn idealen aan bij Amnesty International. Dat is géén religieuze, maar een mensenrechtenorganisatie. Ze spreekt zich uit tegen het totale verbod op abortus. Ook Amnesty International is door de paus in de ban gedaan. De katholieke kerk maakt vaker rare sprongen.

In 1859 maakte de mensheid in denken over het ontstaan, een geweldige sprong voorwaarts. Ze kreeg weet van de evolutietheorie.

De katholieke kerk houdt het nog steeds bij de schepping door God in zes dagen, met de zevende als rustdag, de zondag. God schiep Adam als eerste mens. Uit zijn rib maakte hij Eva. Ze leefden gelukkig in het aardse paradijs, tot ze een zonde begingen. Ze aten een appel van de verboden boom. Die zonde erft voortaan ieder mens en wordt erfzonde genoemd.

Tegen beter weten in wordt mensen dit sprookje voorgehouden. Al honderdenvijftig jaar weten we dat het anders zit. Charles Darwin publiceerde 25 november 1859 zijn boek 'On the origin of species by means of natural selection'.

Sindsdien is er naast het scheppingsverhaal de evolutietheorie.

Dit jaar: 2009, jouw geboortjaar, is het Darwinjaar. Het is een jubileumjaar omdat jij geboren wordt en het 200 jaar geleden is dat Darwin geboren werd. Hij schonk ons honderdenvijftig jaar geleden de evolutietheorie.

Prachtig om in dat jaar geboren te worden.

De evolutieleer vertelt hoe in de loop van de tijd zich het leven ontwikkelt en het steeds verandert. Planten, dieren, mensen, alle soorten organismen, erven eigenschappen van hun ouders en veranderen voortdurend door zich aan te passen. De soort die dat het beste lukt, is het langst op deze wereld. Dat gebeurt op twee manieren. De soort probeert zichzelf aan te passen aan haar omgeving, bijvoorbeeld door lekkere vachten te krijgen, winterslaper te houden, trekvogel te worden of kleding aan te trekken tegen kou. Aan de andere kant past ze ook de omgeving aan, bijvoorbeeld door warme holen en huizen te bouwen.

Jij, nog niet eens geboren, bent daar al mee bezig. Vanaf je selectie verander je voortdurend om geboren te kunnen worden. Nu al verander je ook je omgeving. Die past zich aan. De placenta is gevormd om je in de buik van je moeder van voedsel te voorzien. Haar baarmoeder wordt steeds groter omdat je ruimte nodig hebt. Daardoor krijgt ze een dikke ronde buik. Jij past je aan door je op te rollen.

Julie huis krijgt, omdat jij op komst bent, twee dakkapellen, zodat er voldoende slaapkamers zijn straks. Jij en je omgeving passen zich aan, veranderen om te overleven.

Dat noemde Darwin 'struggle for life'.

Jij en je omgeving zijn daar al druk mee bezig. Je moeders oma, Willemina, had al jong een sprong op het oog. Ze had een grote wens.

‘Mientje, wat wil ie later word’n?’, vroeg haar tante Dina van de Wô’s, toen Willemina op bezoek was bij haar vrijgezellentante. Die woonde met haar broer op een boerderij, ongeveer drie kwartier gaans met paard en wagen. Jans, haar vader, had zijn jongste dochter gebracht. Een paar dagen daarvoor was ze op maandagmorgen met hem naar de veemarkt in Rijssen geweest. Daar zag ze een andere wereld dan die van keuterboeren en klompenmakers. Paard en wagen stonden buiten de markt te wachten tussen veel andere karren. Aan de hand van haar vader liep ze over de kinderkopjes tussen de koeien, pinken en kalveren door. Die stonden in rijen vastgebonden aan stangen. Mannen met stofjassen aan, leunend op wandelstokken, bevoelden de runderen, meestal in de lendenen en op het achterwerk. Af en toe duwden ze met hun stok een koe wat opzij om er tussendoor schuivend ook de voorkant te kunnen inspecteren.

Wat dan meestal volgde had ze nog nooit gezien.

De stok werd over de linkerpols gehangen. De boer die bij het beest stond, stak zijn eeltige rechterhand uit en ze gingen handjeklap spelen. Nadat de één wat gemompeld had, gaf de ander een klap terug in de handpalm van de ander, terwijl ze elkaar iets onverstaanbaars toeriepen. Na wat snel heen en weer geklats volgde een laatste smak en liepen de twee richting café De Beltbakker. Gebiologeerd trok ze haar vader mee achter de twee mannen aan. Eenmaal over de drempel van de gelagkamer, gleed ze op haar klompjes bijna uit over het uitgestrooide zand op de houten vloer en de restanten stro en koeienvla die mee naar binnen waren gedragen. Ze kneep haar handje wat vaster in de grote knuist van haar vader. Ze zocht omhoog kijkend tussen de vele blauwe overalls- en manchesterpijpen door de twee handjeklappers.

Ze zag ze niet meer.

Een doordringende, eigenaardige mengeling van geuren merkte ze wel op. Ze kwamen terecht bij een hoge smalle tafel waar allerlei mensen voor en achter stonden.

Daar werd ze opgetild.

Nu zag ze deze drukke wereld veel en veel beter.

Jans raakte in gesprek met een grote gezette meneer achter de tafel. Ze kon nu zelfs zien wat er door de openstaande deur allemaal naar buiten ging en binnenkwam. De outfit van mannen in overall met pet waren niet nieuw voor haar. De stofjassen met wandelstok bekeek ze alsof het wezens van een andere planeet waren. Ze zag ook deftig geklede mannen binnenkomen. Die namen hun hoed af, droegen een pak en liepen op schoenen. Met hun hoed links en rechts groetend, leek het wel alsof er vanzelf voor hen een pad werd gebaad naar de lange hoge tafel waarop ze zat. Ze werd door één van hen over haar bol geaaid. Een onbekende, maar lekkere geur werd ze gewaar.

‘Oene dochter, Jans?’

Haar vader knikte.

‘Hoe heet je, mooie meid?’

‘Willemien.’

‘Wilhelmina..., een koninginnetje op Beltbakkersbar.’

‘Plaog dat wich nit,’ bromde de gezette heer achter de hoge tafel.

‘Ach, Jans, dat kunt ze nit vroom genoeg learn. Doar heb ie oawer een poar joar achter de tapkast allene meir wille van’

Die grote meneer had dus dezelfde naam als haar vader.

‘Loat dat wich mèr mooi rustig zit’n. Met burgers ummegoan keump later wâ.’

‘Wat wil je drinken, Wilhelmientje?’

Ze keek haar vader aan.

‘Zô’n klein gleiske as oe vâ, toch nit?’

Ze nam de mooie meneer nieuwsgierig op met haar grote donkere ogen.

‘Doot heur meir ’n gleiske prik’, hoorde ze haar vader zeggen.

‘Ik smêilte. Een groot glas limonade, Jans, veur disse dame, lekker zeute.’

Vader Jans hield het gebeuren geamuseerd in de gaten en bemoeide zich er verder niet meer mee.

De fris geurende mannen bogen zich nu over de tafel naar de dames erachter. Ze praatten op gedempte toon. De dames schoten in de lach. Ze leken zich erg goed te vermaken met de heren in hun zondagse pakken.

‘Va’, probeerde ze de aandacht van haar vader te trekken. Ze wees voorzichtig op de serveersters.

‘Beent dat burgers, va?’

Als door een porteur in ballet werd ze opgetild. Een ogenblik later hing ze boven glazen bier, jenever en een décolleté. Oef, die dame rook heerlijk.

‘Jans, het doert nit lange of oe Willemientje, steet an disse kaante en is ook burgeres.’ De vrolijke boel begon te zingen: ‘Wilhelmientje, Willemientje, mooie Trientje, Streefbaasmientje, wordt ooit burgeres.’

Beduusd door al die plotselinge aandacht, reikte ze naar haar vader aan de overkant. Eenmaal in zijn stevige armen beland, kon er een voorzichtig en innemend lachje af. Ze bleef staan op zijn gespierde dijbenen. Over zijn schouder kon ze de zaal inkijken. Die was vooral gevuld met boeren en veehandelaren. Mondjesmaat kwamen er, nu het tegen het scheiden van de markt liep, meer anders geklede mannen binnen.

Dat waren dus burgers.

Ze waren vrolijk en ontspannen, heel anders dan de ernstige koppen aan de tafeltjes aan de zijkanten. Die waren gespannen bezig met het tellen van veel geld of nog aan het handjeklap spelen.

Plotseling zag ze de twee mannen van buiten zitten.

Vanachter de stofjas kwam een stapeltje bankbiljetten te voorschijn. Met zijn dikke duim en wijsvinger telde de veekoopman briefjes van honderd gulden neer. De boer streek ze op en liet ze

verdwijnen achter zijn boezeroen. Ze klaptten nog een keer in elkaars hand en keken toen haar kant op.

Ze wenkten haar.

Als versteend drukte ze haar knie in de ribbenkast van haar vader. Die onderbrak het gesprek, keek haar vragend aan. Willemina knikte naar de muurkant. Haar vader draaide zich om.

‘Betsy, doar achter wodt e’vroagn.’

‘Ik komme d’ran.’

Juffrouw Betsy kwam achter de bar vandaan en gaf Willemina in het voorbijgaan een knipoog. De lekkere geur bleef even hangen. Nu zag ze ook de achterkant van de burgeres. Onder de strik van haar korte witte met kant afgezette schortje, zag ze de strakke rok die amper tot in de knieholten reikte. Prachtig welfden haar kuit in de dunne nylons. Op de halfhoge hakken trippelde ze wiegend met haar heupen tussen boeren, veehandelaren en burgers door. Ze werd door nagenoeg iedereen met de ogen gevolgd.

Het antwoord aan haar tante Dina van de Wôs laat zich niet moeilijk raden: ‘Burgeres.’

‘Nou, nou Mientje, dan zui’j nog ne’n heeln sprong mut’n maakn.’

Jouw eerstvolgende sprong is die naar licht en lucht.

GROEP

Eén millimeter groot, besta je uit enkele duizenden cellen. Die vormen drie groepen, ieder met zijn eigen taak.

De embryonale is de eigenlijke. Dat ben jij.

De placenta en de vliezen zijn hulpgroepen. Die heb je na de negen maanden, buiten de baarmoeder, niet meer nodig. Dan ga je tot vele andere groepen behoren, zonder dat je er voor gekozen hebt.

Het is je niet gevraagd of je een jongetje wilde zijn, of de jongste in het gezin. Met je geboorte ga je nog bij veel andere groepen horen, van bijvoorbeeld je familie, de buurt en Utrecht. Daar ben je zo maar lid van, zonder dat je het weet.

Er ligt geweldig veel informatie in je opgeslagen. Van je DNA, je genen, van al wat je geërfd hebt, heb je nog geen enkel besef.

Langzaam, al vanaf je eerste adem, begin je waar te nemen. Je hoort stemmen en geluiden, je ruikt van alles, je proeft steeds meer, je voelt zachte, harde, koude, warme dingen, je gaat zien, je leert ontzettend veel, maar bent je daarvan niet bewust. Dat ontstaat van lieverlee. Als dat gebeurt en je kunt lopen, praten en denken, ontdek je in je wereldje ook jezelf. Je voelt je prettig of soms niet. Je reageert, je huult, je lacht. Je krijgt een willetje. Je intuïtie gaat ook mee spelen.

Het is niet vergelijkbaar met een computer, die eveneens vol zit met bestanden. Met een druk op de knop krijgt die de geest. Wat er in is gestopt hoeft je maar aan te klikken en het verschijnt. Uit zich zelf kan hij niets. Jij gaat steeds meer zelf aan het werk. Steeds bewuster wordt je gedrag ingegeven door wat er in je werd aangelegd en door wat op je inwerkt uit de omgeving.

De computer geef je de geest.

Jij krijgt de geest.

Wanneer?

Misschien al wel als je voor het eerst adem haalt, bij je geboorteschreeuw. In elk geval als je zelf aan het werk gaat.

Op een gegeven moment ga je denken, misschien nog intuïtief. Je huult, dreint, schreeuwt of jankt misschien om aandacht van je vader, moeder, zusje, broertje, anderen.

Dat is anders dan bij dieren. Die reageren op fysieke prikkels als honger, kou of angst. Dat doe jij ook, maar je reageert steeds meer menselijk, dwingend, verwend en verleidend wellicht, aardig, afwachtend, blij, innemend, zoals je zus en broer.

Jij gaat denken.

Jij krijgt de ware geest.

Jij krijgt bewustzijn.

Jij bent een homo sapiens.

Het is een voorrecht daartoe te behoren, zeker hier op het stukje aarde waar jij geboren wordt. Je kunt iets leren begrijpen van de aarde, het heelal en de ontwikkeling vanuit het verre en nabije verleden.

Dat kunnen dieren niet.

Jij gaat weet krijgen van de uitersten geboorte en dood, van onzekerheid over de toekomst, van angst.

Ook dat hebben dieren niet

Als wezen met verstand ben je verantwoordelijk voor jezelf, elkaar, de flora, fauna en de mooie en minder fraaie dingen die vorige generaties hebben nagelaten.

Dat zijn dieren niet. In hun natuur leven ze vanzelfsprekend. Ze gaan daar vaak beter mee om dan wij mensen met verstand.

Jij krijgt een rol(letje) in dat geheel.

Jij gaat mee beheren, beheersen en ontwikkelen, in welke hoedanigheid dan ook.

Hoe?

Eerst maar eens als jongste zoon en kleinzoon, broer en crèchegeenootje.

Het beheer heeft je moeder nu nog over je. Eenmaal geboren, neem je dat steeds meer over, totdat je als volwassen mens zelf verantwoordelijk bent voor hoe, waar en met wie je leeft.

Beheersen doe je al wel.

Dag en nacht zijn je moeder en je vader en wat minder je zus en broer, met je bezig. Ze denken aan je, houden je groei en wel en wee in de gaten, zorgen dat je kamertje, je wiegje en babyspulletjes voor elkaar zijn. Ze gaan voortdurend met je naar de controle in het Wilhelmina-kinderziekenhuis bij het UMC.

En wat denk je van deze brief?

Te kiezen heb je nog niets.

Dat gaat zeker komen als je buitenshuis komt. Daar zie, hoor, voel, beleef je andere dingen dan thuis. Op het kinderdagverblijf ontmoet je andere volwassenen en kinderen. Dan begin je onbewust te kiezen. Bij sommige kinderen voel je je prettig. Daar speel je meer mee dan met andere. Hun namen ga je onthouden.

Stilaan ga je bij andere groepjes horen dan je familie. Je sociale leven ontwikkelt zich.

Je omama Willemina kon op jonge leeftijd al bewust antwoord geven op de vraag wat ze wilde worden. Ze wilde later bij een andere groep horen, bij de burgers.

De eerste wereldoorlog was net achter de rug.

Op tien november 1918 was je omama zeven jaar geworden. Terwijl zij nog sliep, werd in de vroege ochtend van elf november om vijf uur de wapenstilstand getekend. Pas zes uur later gaven de Duitsers zich echt over. Aan beide kanten vielen in die tussentijd nog heel veel slachtoffers. Van haar derde tot haar zevende had die oorlog gewoed. Je omama heeft daar weinig van emerkt.

Ze moest nog drie worden, toen op 28 juni 1914 de Oostenrijkse kroonprins Frans Ferdinand en zijn vrouw werden doodgeschoten. Ze waren op bezoek in Sarajevo, de hoofdstad van de Oostenrijk-Hongaarse provincie Bosnië en Herzegovina. Servië zat achter de aanslag. Pogingen een oorlog te voorkomen mislukten. Een maand na de moord begon de Oostenrijkse artillerie Servië te beschieten.

Servië had Rusland als vriendje. Die ging hen helpen.

Het keizerrijk Duitsland was de bondgenoot van Oostenrijk-Hongarije. Dat land ging Wenen helpen en verklaarde Rusland de oorlog, ook al was de tsaar een neef van de Duitse keizer Willem II.

Frankrijk als vriendje van Rusland, bleef niet achter. De Fransen hadden na de verloren Frans-Duitse oorlog van 1870 nog wel een appeltje met aartsvijand Duitsland te schillen. Ze wilden Elzas-Lotharingen bijvoorbeeld terug.

Zo ontstond een kettingreactie van twee groepen die elkaar de oorlog verklaarden. Voor het eerst in de geschiedenis was er een oorlog tussen een groot aantal landen op bijna alle werelddelen en oceanen.

Nederland was neutraal in die oorlog. Het leger was wel gemobiliseerd, in staat van paraatheid gebracht, maar meevechten deed Nederland niet. We hoorden bij de groep van de geallieerden, de Entente genoemd. Dat waren de landen Frankrijk, Groot Brittannië, Rusland, vanaf 1915 Italië en later Amerika.

Nederland kon afzijdig blijven van de jarenlange gruwelijke slachtpartijen aan de fronten.

In België, Luxemburg en Frankrijk, het Westfront, sneuvelden miljoenen soldaten in de modder en kou van de loopgraven. Nog steeds worden resten van hen teruggevonden in de velden.

Er was een Italiaans front en een Oostfront in de Balkan, waar alles was begonnen met Servië.

Er waren fronten in Afrika, waar de groep van geallieerde landen hun koloniën wilden veilig stellen.

In het Midden-Oosten mengden de Ottomanen, het huidige Turkije, zich aan de zijde van Duitsland in de strijd.

Er was een Aziatisch front.

Hoe die groepen waren ontstaan?

Dat uitleggen betekent een ingewikkelde, onoverzichtelijke opsomming geven van wonden uit het verleden, gezaaide haat, angst bevriende naties kwijt te raken, uit de groep gezet te worden en vooral ook afkeer van wat vreemd wordt gevonden en extreme voorliefde voor eigen volk en gebied.

Die vreemdelingenhaat en dat nationalisme leeft ook nu nog, ondanks het streven naar één Europa.

Elk land stond op scherp, had zich bewapend, was gemobiliseerd. De minste of geringste aanleiding was voldoende om de lont in het kruitvat te steken. Dat gebeurde met de moord op

het kroonprinselijke paar in Sarajevo. De wereld stond in brand en vooral dienstplichtige soldaten, onschuldige mensen en Jan met de pet, kwamen in die weerzinwekkende waanzin om..

Zoals bij elk kind rond het zevende jaar, als de tanden wisselen, werd ook je omama zich steeds meer bewust van zichzelf en haar directe omgeving. Maandagochtend 11 november 1918 werd ze al vroeg wakker. Die dag ging ze voor het eerst naar de grote school, de lagere school voor meisjes in Enter.

Haar zus Anne sliep nog. Op de deel hoorde ze haar vader en oudste broer Jan bezig met het melken van de enkele koeien. Fenken, haar moeder, was in de waskamer bij het aanrecht karnemelkspap aan het klaarmaken. Mien kon daar wel van overgeven. Ze dronk 's morgens nog liever niets of water uit de pomp. Straks zou haar maag weer gaan protesteren. Het lukte haar niet altijd de dikke zoetzure brei binnen te houden. Als ze begon te kokhalzen, verdween ze stiekem naar de deel. Ze wurmde zich dan voorzichtig langs de repel tussen twee koeienlijven door naar de grub. Dat was een soort sloot van steen achter de koeien, waar ze in poepten.

Voorovergebogen kotste ze het geelwitte goedje tussen de mestvlaaien.

Dat had ze geleerd van haar iets oudere broertje Dieks, met wie ze straks voor het eerst naar de grote school zou gaan. Met hem was ze goede maatjes. Die twee begrepen elkaar.

'Mientje, hier is ne brugge en oewe pap.'

Ze had haar hoofd nog nauwelijks om de deur van de waskamer gestoken, of ze kreeg een boterham en een bord in handen geduwd.

Deze morgen leek weinig af te wijken van de andere.

De spanning in haar buik was nieuw. Die werd niet veroorzaakt doordat bij het wakker worden de eerste wereldoorlog was beëindigd. Niemand in het boerderijtje had daar nog weet van. Krant, radio of televisie was er niet. De computer moest nog worden uitgevonden. Misschien in de loop van de dag of later, zou men het gewaar worden. Wellicht kwam Jans er vanmiddag mee thuis van de veemarkt. Je omama had van de oorlog dus ook weinig meegekregen. Het was al heel wat dat ze het bestaan in de smiezen had gekregen van andere groepen mensen dan keuterboeren en klompenmakers.

Ze trok zich met de boterham en de karnemelkspap schielijk terug op de deel. Jans droeg een melkbus naar buiten en broer Jan was met de kruiwagen op weg naar het schuurtje om hooi te halen.

Mien zag haar kans schoon.

Waarom eerst de zooi met tegenzin naar binnen werken om het even later kotsend en stinkend weer uit te braken. Zo snel ze durfde gleed ze tussen twee koeien door naar de grub en kieperde de pap erin. Met haar boterham en het lege bord ging ze op de stoel naast het nog niet erg warme fornuis zitten.

Ze was net op tijd.

‘Mientje, wich, hé’j de pap al op,’ stak haar moeder een hoofd om de deur. ‘Wat de grote skôle al nit dut. Wi’j nog ne brugge?’

‘Joa wa.’

Ze had meer dorst dan honger en dacht bij zichzelf: ‘Straks nemme ik stiekem wâ ‘n kôpke water oet de poompe.’

Fenken trok de deur achter zich dicht.

‘Zo, Mientje, wa’j a wakker?’

Jans was de deel opgekomen

‘Joa. Goa’j vandage weer noar de moark, va?’

‘Joa, en ie goat noar de skôle. Trekt oe meir goaw an.’

‘Mai’k nog wier ne keer met oe met?’

‘Vaste wâ.’

Fenken verscheen weer in de deuropening met de boterham.

‘Jans, maakt dat wich toch nit wat wies. Het mut noar de skôle ‘s mondaags en het hef op de moark niks te seukn.’

‘In de kerstvakaantie, veur mien verjeurdag.’ Haar bruine ogen zochten verwachtingsvol die van haar vader. De deur van de waskamer naar de deel werd iets verder open geduwd.

‘Doar hewwe ‘t nog wâ eens oawer.’

‘Fenne, maakt oe toch nit zo dikke. Het keump wâ goot. Kui’j mooi met goan,’ plaagde Jans.

‘Dee kloomp’n verkoop ie zoonder mie ook wâ. Ie beent toch wa goot wies. Dat wich zôl op de smeirplaanke kom’n. Gebroekt oe verstaand.’

‘Met oe ‘n gleiske dreen’kn bie de Beltbakker, Fenken, dat zôl wat wei’n. Ie trekt oe zuindagse jak en rok an en doot de deftige knipmutse op. Wie spant de dichte koetse en veurt met oons view’n rustig op Riessen an. Wie weet wilt ze oe wâ in de bedeenning hem’n, of later de meiks.’

‘Maakt oons Anne en Diekske mêt wakker, aans bent ze nog te late veur de skôle.’

‘Moo, astebleef’, probeerde je omama nog eens.

‘Joa, joa. Dat zeewe dan nog wâ. Hier, ie hebt nog mooi tied um disse eirappeln te schel’n, dan doo’j wat nuttigs.’

Met het aardappelmandje, een emmer water en schilmesje werd ze op de deel naast het fornuis geïnstalleerd.

‘N’én schort veur.’

Knipoog van verstandhouding tussen vader en dochter, een glimlachende oudste broer die het laatste stuk van het tafereeltje van achterop de deel stilletjes had gadegeslagen.

Deze dubbelzinnige wijze van wel en geen instemming door Fenken die ochtend elf november 1918, was hen niet vreemd.

Ondubbelzinniger was een paar uur eerder in een treinwagon in het bos van Compiègne ten noorden van Parijs, de wapenstilstand met Duitsland getekend. De eerste wereldoorlog was ten

einde. De vrede van Versailles, de plechtige ondertekening, werd ruim acht maanden later gesloten op 28 juni 1919.

De slachtoffers van de Spaanse griep meegerekend, zijn in die vier jaar 119 miljoen mensen omgekomen.

Maak je daar maar eens een voorstelling van. Al die doden op een rijtje gelegd, naast elkaar, ontstaat een lint van bijna 60.000 km. Dat is anderhalf keer rondom de aarde. Het afnemen van de erwacht vergt 400 dagen, in marstempo en dan moet je dag en nacht doorlopen. Een dergelijk ononderbroken défilé duurt een jaar en één maand.

Per auto ben je met het eerbetoon, als je constant en zonder te stoppen 100 km per uur rijdt, bijna een maand, dag en nacht, onderweg.

Om ze te begraven is een oppervlakte nodig van meer dan 50 vierkante kilometer.

Jouw hele geboortestad Utrecht zou als kerkhof met toegangspaden precies toereikend zijn.

De totale oppervlakte van het eiland Ameland zou net voldoende plaats bieden om de 119 miljoen doden strak naast elkaar te bergen.

Je voorouders in het boerderijtje hadden nog geen weet van de wereldvrede en van de gevolgen, die twintig jaar later al tot de tweede wereldoorlog zou leiden.

Jans wakte Anne en Dieks. Daarna liep hij naar de paardenstal om de merrie en de ruïn te voeren.

Hij trok een wagen naar buiten om er de merrie voor te spannen. Samen met zijn oudste zoon haalde hij klompen uit de werkplaats voor de markt.

„Jan, zet ze mêr zovôl meuglik achterin, dan kuint ieleu d'r bie tot de skôle.”

„Magge wie metjaagn?”

„Joa, Mientje geet veur het eerst noar de grote skôle.”

Wat een feest.

Jans en Jan voorop de bok, Anne, Dieks en Mientje achter bij de klompen.

Het erf af, links de klinkerweg op, voorbij het verscholen huisje van de zonderlinge vijgezel die ze De Gerre noemden. Het was een bekende rit, maar voelde spannender dan gewoonlijk. Voor het eerst naar school. Toen ze de Goorseweg opdraaiden, mende Jans de merrie tot in draf. De meeste boerenkarren op weg naar de markt, waren al voorbij. Links en rechts liepen kinderen in de berm richting Enter. Sommige brutaaltjes sprongen bij op de wagen.

In draf legde je omama de eerste etappe af naar burgerschap.

Eerst de taal maar eens leren die daar bij hoort.

GELEGENHEID

Mientje moest er lang op wachten.

De eerste de beste, die zich na jaren voordeed, greep ze met beide handen aan.

Na de lagere school was ze met tegenzin aan het werk gegaan. Ze moest helpen voorzien in het levensonderhoud van het gezin. De textielfabriek van Jannink in Goor was nou niet bepaald de gelegenheid om haar droom te verwezenlijken. Een paar kilometer op de fiets elke dag heen en terug door weer en wind, was nog niet het ergste. Het geestdodende, lawaaierige, eentonige en vermoeiende werk matte haar af. Bleekjes viel ze 's avonds uitgeput in bed, om er 's morgens, niet uitgerust, al weer vroeg uit te moeten.

Tot die maandagmorgen dat haar oudere zus Anne ziek in bed bleef.

‘Wat mut ze noe bie de Beltbakker, Fenne? Zoonder oonze Anne keunt ze zich doar nit red’n.’

Wat ving ze daar op?

De markt, het café, leven, vertier, prettige geluiden, andere lucht, gesprekken en verhalen, kwamen in haar vizier.

‘Va, ik wil het wa van heur oawernem’n.’

Voordat Fenken op Jans kon reageren, was Mientje de deel opgekomen. Ze monsterden hun volwassen jongste dochter.

‘Jans, doar beginne wie nit an, of wat.’

De laatste twee woorden had ze niet moeten uitspreken. Die zaaiden twijfel bij Jans en hoop bij Mien.

‘Toe va, dat kan ik ook wa. Jaag ik met oe met noar Riessen.’

‘En Jannink dan?’

‘Trekt oe mèr eerst eens an,’ Jans wisselde een blik van verstandhouding met Fenken.

Mien vloog terug naar de slaapkamer.

‘Anne, woer beent oewe kleire van de Beltbakker?’

‘In de la, oonderin de lin’kaste.’

Ze vond het zwarte rokje, het witte bloesje, de nylons, de jarretelles en het met kant afgezette serveersterschortje. De schoenen van haar zus pasten niet. Dan maar haar eigen bruine zondagse aan.

Jarretelle is een woord dat je wellicht niet kunt thuisbrengen. Simpel gezegd is het een kousenophouder. Toen de doorzichtige nylons in de mode kwamen, werd er ook een gordeltje uitgevonden om te voorkomen dat de kousen afzakten. Ze met een elastiek om de dijbenen knellen was niet afdoende. Ze hoorden zo strak en glad mogelijk om de knieën, kuit en enkels te zitten om vrouwenbenen zo mooi, sexy en verleidelijk mogelijk te laten uitkomen. Sommige vrouwen droegen een korset om hun figuur in toom te houden. Zij konden de nylons daaraan vastmaken. Vrouwen die geen keurslijf droegen, bonden een gordeltje om hun onderlijf waaraan

wat bevestigingsbandjes zaten die uitkwamen bij de bovenkant van de nylons. De kous werd vast geklikt met een haakje en knoopje.

Tegenwoordig dragen meisjes en vrouwen panty's, kousen met een broekje eraan vast.

Jongens in de tijd van je opa en overgrootvader probeerden wel eens stiekem bij een meisje de jarretel los te maken. Dat twijfelachtige genoeg zal jij, telg van een nieuwe generatie, niet kunnen smaken. Als er onverwachts een knoop van de jarretel was af gegaan, redden de meisjes zich door er voor nood een cent of een stuiver voor te gebruiken. Dat muntstuk op de grond laten rinkelen, was het toppunt van machogedrag. Bij de meisjes die dat overkwam, hadden zulke etters het voorgoed verbruid. Kijk maar uit met 'contact'spelletjes' die jij later bedenkt.

Momenteel, in de 28ste week, probeer je al met de buitenwereld in contact te komen. Je vleit soms tegen een voelende hand op de buik van je moeder, nu je levensvatbaar bent. Je ligt kant en klaar te trappen, je slaapt, je poept, drinkt slokjes vruchtwater, maakt grimassen en neemt je definitieve positie in met opgetrokken beentjes.

Ben je ongeduldig?

Nog ongeveer twee maanden en dan mag je cortisol afscheiden om de weeën op te wekken.

Het leven in al haar schakeringen komt naderbij. Vanaf het begin zul je contactspelletjes spelen.

Dat houdt nooit meer op. De aangename, zeker voor de ander, komen het beste gelegen.

Terwijl Willemina zich uitdoste, probeerde ze wat van de discussie op de deel op te vangen. Die ging de goede kant op.

'Van de Beltbakker he'k begrepen dat ze d'er wa ene bie keunt gebroekn in de bedeenig. De buurwachter van'n Kaaks keunt de boskop wa oawerbrengn bie Jannink. Loawe 't mèt probeern, Fenne.'

'Noa ja, oonze Miene kan ook nit heur hele leiwn naor Goor bliewn goan, wee weet wat ter van keump. Mèt ie goat met, Jans, en bliewt vanmo'n in de buurte.'

Zo kon het gebeuren dat die maandagmorgen een kordate, frisse jongedeerne de gasten bediende in de gelagkamer van de Beltbakker aan de veemarkt in Rijssen. Tegen half één 's middags gaven als vanouds de burgerheren in pak acte de présence.

Jans hield een oogje in het zeil, maar kon niet voorkomen dat één van de mannen zijn makkers alleen liet en zich aan de bar nestelde. Voortdurend onderbroken doordat Willemina moest uitserveren, bleef hij in gesprek met haar. Om beurten kwamen zijn vrienden even langs om te informeren of Bernard al verkocht was.

'Bernard, héj't veur't gat.'

Goh, die keurige heren spraken plat.

'Doot dee jongs d'r nog ene in, Willemina. Goat mooi weer zitn kaat'n doarginds en bemeu'troe nit met.'

Aardige, doortastende man, een echte heer, vond ze.

Hij bood haar een sigaret aan. Verlegen sloeg ze af.

‘Wil je iets van me drinken, de markt is bijna ten einde?’

Wat verderop achter de toog gaf Beltbakkersjans een waarschuwing. Het stille teken kon hij niet misverstaan. Bernard liet je omama even met rust. Hij slenterde langs de kastelein terug naar zijn makkers.

‘Maakt oe gen zorgen, Jans, ie kent mie toch. Woer hè’j die mooie, verleigne vrouwe toch van dan.’

‘Doar steet heur va, doar kui’j oe mèl’n. Dat deed Bernard.

Terloops stelde hij zich voor aan Streefbaasjans en gaf zijn dochter een seintje haar vader een drankje te brengen.

Daar bleef het die dag bij.

De beide Jansen sloten een mondelinge overeenkomst. Je omama kon voorlopig in dienst blijven. Bernard ging niet meer uit haar gedachten. Zonder dat ze het van elkaar wisten, zagen ze uit naar de volgende maandag.

‘Noa kearl, volgende wekke zu’j oons wa nit mèr neurig wein.’

‘Doar ko’j wal eens geliek an hem’n. Ik probeer ’t wa met heur an te leng’n. Dan wee’j d’r van.’

De maandag daarop kwam Willemina op de fiets naar haar werk. Bernard meldde zich zoals gebruikelijk met ‘de muige’ rond twaalf uur bij de Beltbakker.

Naarmate de klok het middaguur naderde, werd Willemina onrustiger. Er verscheen een blos op haar wangen, toen ze door de openstaande deur de gasten zag binnenkomen. Er gebeurde niets. De vrienden gingen zitten kaarten, bestelden een drankje en jenden elkaar wat.

‘Noa, Bernard, d’ran, woe woch ie op.’

‘Rustig jongs, alles op zien tied, keump allemoal wa trechte, eiwn het gebuurn op heur in loatn work’n.’

Tegen half twee was de gelagkamer nagenoeg leeg.

‘Wie goat d’r vantussen, Bernard, gedreignt oe.’

Bernard zocht een plaatsje aan de bar.

‘Je bent op de fiets, Willemina?’

‘Noem me maar Mien, zo heet ik. Ja, ik bin op de fietse. Ie kuint toch ook plat, hek’e heurd.’

‘Zeker wa, mèr ie toch ook wa Hollands.’

Wat dacht hij wel. Voorlopig zou er geen woord plat meer uit haar mond komen.

‘Weet je wat, ik haal mijn fiets ook op en dan wacht ik op je bij het katholieke kerkhof aan de Enterweg. Kunnen we mooi een stukje samen op fietsen.’

‘Ik moet hier helpen opruimen,’ stribbelde ze pro forma wat tegen.

‘Ja, natuurlijk, ik help wel een handje met de stoelen en de tafels.’

‘Nee, nee, ga maar.’ Ze zou zich maar opgelaten voelen met hem als enige gast nog in het café. Bernard ging, nagekeken door de kastelein en de rest van het personeel. Na een tijdje fluisterde de baas haar in: ‘Knijp er maar lekker tussenuit, je kunt toch niet langer wachten.’

Met een dieprode kleur op haar wangen nam ze even later zijn aanbod aan. De gelegenheid was geschapen. Ze benutte hem graag.

Bij het katholieke kerkhof stond Bernard al een tijdje te wachten, onverschillig tegen zijn fiets geleund, in zijn rechterhand een sigaret tussen wijs- en middelvinger. Mooie Mien zou toch niet achterlangs gaan, over de Oosterhof langs het kasteel? Ten slotte had ze op zijn voorstel geen ja gezegd, maar ook geen nee. Bovendien kon het nog wel een klein uur duren voordat het café was opgeruimd.

Hij had een strategische plek gekozen.

Over de akkers kon hij haar ook achterlangs zien gaan. Dan kon hij er achteraan. Hij keek om zich heen. Nee, van zijn vrienden kreeg hij geen last. Die wisten niet waar hij afgesproken had.

Plotseling zag hij haar van verre komen. Dat had ze snel gefikst, goed teken.

Onwennig en wat moeizaam in haar korte rokje, gleed ze van het zadel. Galant hield hij haar stuur in het midden even vast. Daar stonden ze, uiterlijk stabiel en face. Ze hield haar handen in de moffen aan het stuur en glimlachte nerveus. Onder de grijze zwartomrande hoed zag ze nu pas goed zijn open, helder donkere ogen. Daaronder beviel haar zijn niet al te kleine neus en fraaie lippen. Zijn gelaat straalde rust uit en vastberaden vertrouwen. Groot was hij niet.

Misschien was zij wel een tikkeltje langer. Ze vond hem mooi en goed gekleed in drielijg pak met over zijn lage schoenen een chique grijs vilten omhulsel, een soort overschoen, maar niet van gummi. Het waren slobkousen.

Ze werd ter plekke verliefd. De wereld om hen heen vervaagde. Hij werd als een beeld in een clair- obscur. Ze voelde zijn hand op één van de moffen en weerde niet af. In haar fijn getekende gezicht kregen de onzeker heen en weer flitsende bruine ogen, een meer verwachtingsvolle bedeesde rust. Ook Bernard ha’t veur’t gat.

Hij draaide zijn fiets. Hun tocht begon.

Zwijgend nog lieten ze de verandering wat op zich inwerken. Bij de Schapendijk gekomen, vroeg hij: ‘Zullen we door Schwarzwald gaan?’

‘Ik kan niet zo lang.’

‘Nee, nee, oké, het is nog vroeg.’

Ze had geen horloge, maar realiseerde zich plotseling dat ze bijna een uur vroeger was dan anders.

‘Het kan wel, ja, ik mocht eerder weg.’

De waterkou was minder voelbaar in het bos.

Op wat tegenwoordig de Knottenbeldlaan heet, sloeg hij links een paadje in. Ze volgde hem tot hij stopte bij een bankje aan een van de vijvers. Hij zette hun fietsen tegen elkaar en nam haar bij de hand. Warm bleef die in zijn palm liggen, ook toen ze dicht tegen hem aan was gaan zitten. Ze luisterde naar het verhaal over zijn pas overleden vader. Die was het jaar daarvoor op eenenzeventigjarige leeftijd gestorven. Hij liet zijn tweede vrouw Antonia na, zijn zoon Bernard en dochter Bertha. Ze hoorde over zijn halfzuster Riek. Die woonde bij je omama in de buurt. In de kruidenierswinkel aan de Goorseweg haalde Mientje wel eens boodschappen en kreeg er vroeger als kind snoepjes mee. De wereld was kleiner dan ze dacht. Hij vertelde dat hij nu voor zijn zus en moeder kostwinner was in de barbierszaak. Daar wilde hij een kapperszaak van maken voor dames en heren, met een parfumerie- en tabakswinkel.

‘Als je wilt, zal ik je ons huis wel eens laten zien, op een maandagmiddag of zo.’

‘Mijn huis zul je al wel kennen, als je zus zo vlak bij ons woont?’

‘Zandpad af naar de Rondweg, dan loop je er bijna tegenaan, of niet?’

‘Ja, och jé, jouw familie zijn zowat mijn burens.’

Ze voelde zich op haar gemak met de negen jaar oudere burgerman. Vanaf het moment dat hij aan de bar kwam, was dat intuïtief al zo. Het bleek een leuke, aantrekkelijke, maar ook een heel gewone kerel te zijn.

Ze kreeg het wat frisser en drukte zich onbewust wat dichter tegen zijn duffelse jas. Het was prettig om naar hem te luisteren. Ze leek een symfonie te horen. Leuke en minder aangename gebeurtenissen uit zijn leven, zoals de dood van zijn vader onlangs en die van zijn tweelingbroer Reinaldus op de dag van zijn geboorte, werden één samenhangende compositie met wat hij vertelde over zijn werk, toneel en vrienden.

Als ze van Beethoven en zijn Eroïca had geweten, dan zou ze de zachte wind hebben gehoord als de tedere, lieflijke en soms weemoedige fluitsolo in de marcia funebre. Het afsluitende allegro molto zou de levendige, vrolijke en opgewekte overgang zijn geweest naar de keus voor een leven met hem.

Want die keus had ze na deze vijftig minuten in haar hart gemaakt.

Het geheel van vier delen zou na negenendertig jaar, toen ze op haar zestigste van hem werd gescheiden, de heroïsche herinnering zijn geweest aan haar grote kleine man.

Warm van binnen, trok ze hem naar zich toe en gaf hem haar eerste kus.

Bernard en Willemina hadden verkering en maakten plannen om te trouwen.

Het gewenste burgerschap kwam in zicht voor Willemina. Het was een geschikt moment voor Bernard om een nieuwe zaak en woning te laten bouwen, een jaar nadat zijn vader was gestorven. Het pand waarin de barbierszaak was ondergebracht, oogde met de enorme puntdakzolder nog als een soort stadsboerderij. Dit was dé gelegenheid om het geheel een wat meer burgeraanzien te geven.

In datzelfde jaar 1933 maakte Hitler bij de burens in Duitsland gebruik van de gelegenheid om de macht te grijpen. De crisis van 1929 met veel faillissementen en werkloosheid was het gevolg van de beurskrach in Amerika. Na de verloren eerste wereldoorlog werd Duitsland in 1918 een republiek. De keizer was als asielzoeker gevlucht naar Nederland. Met het keizerrijk was het gedaan. De Weimarrepubliek was niet geliefd en moest onaangename maatregelen nemen. Er kwamen nieuwe verkiezingen. De partij van Adolf Hitler, NSDAP, nationaal socialistische arbeiderspartij, kreeg de meeste stemmen. Hitler werd rijkskanselier. In Nederland noemen we dat minister president.

Maandagmiddag 30 januari 1933 bereidden de nazi's in Berlijn hun victory march voor en Wilhelmina in de rust van de kapsalon onbewust de hare.

De maandag bleek in haar leven sowieso dé dag van de week, zowel voor als na haar trouwen. De kapperszaak was 's middags gesloten. Ook die middag was je omama na haar werk bij De Beltbakker direct naar de kapperszaak gefietst. Lekker ongestoord samen met haar Bernard in de kapsalon. Zij koketteerde in de spiegels met haar lange donkerbruine haar: loshangend kapsel, in een staart, een knoet en opgebonden. Hij zat aan een tafeltje en was bezig scheermessen aan te zetten. Op een langwerpige bruine steen sleep hij, vloeiend met de hand op en neer gaand, de lange jepen van zijn klanten. Dit wekelijkse ritueel was een automatisme voor hem geworden. Hij kon er bij wegdromen, toneelteksten bij instuderen, ontspannen om zich heen kijken, het gebeuren buiten bij de smederij van 'Lange Jan' aan de overkant in zich opnemen of een boek lezen.

Uiteraard werd zijn aandacht nu volledig in beslag genomen door Willemina, die af en toe schalks in de spiegel contact zocht.

'Zo kort is mooi, hè?'

Hij knikte. Ze was hoe dan ook prachtig. Hij legde het scheermes met de rug op de geoliede steen en stond op.

'Ga eens even zitten.'

Je omama koos de middelste stoel en keek hem in de spiegel afwachtend aan.

'Zal ik je een modern kort kapsel knippen met mooie watergolven?'

Modern kort kapsel met watergolven? Hoe moest ze zich daar een voorstelling van maken? Dat had ze nog nooit gezien. Televisie bestond niet, lifestyle- en modebladen evenmin. Naar de bioscoop was ze nog nooit geweest. De heersende haarmode in het Berlijn van de jaren dertig was haar onbekend. Een krant onder ogen gehad? Op de radio Lily Marleenachtige liedjes gehoord? Dat kwam allemaal decennia later pas binnen haar bereik. Spannend klonk het voorstel. Moeder Fenken zou buiten zinnen raken als ze thuis zou komen met kort geknipte haren. Slechts ordentelijk getrouwde vrouwen droegen het haar anders dan lang. Lang haar was het symbool voor maagdelijkheid. Die verliezen voor het huwelijk was een onoverkomelijke zonde, een schande voor de buitenwereld.

Die maandagmiddag 30 januari 1933 besloot ze in de rust van de kapsalon, Bernard zonder voorbehoud te volgen en haar moeder te trotseren.

De coincidentie met de oproerachtige opmars op hetzelfde moment in Berlijn, was hen beiden totaal onbekend. Daar maakten de nazi's zich op om zestien rijen dik naast elkaar op te marcheren naar de Brandenburger Tor. Met elk een toorts in de hand stampten ze door de Wilhelmstrasse langs het presidentiële paleis, waar ene Adolf Hitler op het balkon van de kanselarij stond te wachten om de parade af te nemen.

Willemina besloot haar eigen victory march te houden. Dit was dé gelegenheid om zichzelf autonomie te geven. Ruim een uur later kwam ze onder de kapmantel vandaan. Ze zag er fantastisch uit, een metamorfose. Je hoefde er nog maar een breedgerande, schuin op de lokken staande hoed bij te denken, of je zag de bruidsfoto, waar ze zielsgelukkig, wat verlegen, met een zweem van 'schrik' in de ogen, maar als een diva, poseerde naast haar liefde.

Zoals gewoonlijk bracht Bernard haar die avond thuis.

Fenken stond op het punt een tirade af te steken in plaats van parade te houden, toen ze achter haar wereldse, ontmaagd gewaande dochter, de dader zag. Krijsend en te keer gaand als door de duivel bezeten, vluchtte ze haar slaapkamer in en liet zich van woede, onmacht en schaamte een week lang niet zien. Jans nam ten einde raad zijn schoonzus in de arm. Leiremeuje, zoals ze werd genoemd, kwam langs, viel na zeven dagen de slaapkamer van haar jongere zus binnen, trok de dekens weg en beval: 'Wat is hier an de haand. D'r oet. Bin ie wa goot wies.' Ze zette Fenken op het koude zeil: 'Of 'e loap'n met dee fratsen, an het waark. Loat Mientje en Bernard mèr goan. Dee komt wa trechte.'

De weg voor je omama naar burgerschap was bij deze gelegenheid weer wat verder gebaand.

Toen een jaar later, in 1934, president Von Hindenburg stierf, trok in Duitsland Hitler alle macht naar zich toe. De alleenheerser kreeg het opperbevel over het leger, de Wehrmacht. Hij richtte de Gestapo op, geheime staatspolitie, de gevreesde politieke terreurorganisatie in nazi-Duitsland. Joseph Goebbels kreeg de leiding over terreurpropaganda, knokploegen en intimidatie.

Terwijl Bernard en Willemina zich in 1935 verloofden, namen de Duitsers de wetten van Neurenberg aan. Joden mochten voortaan niet meer met niet-Joden trouwen. Toen je omama zich een jaar later door haar huwelijk, officieel burger voelde, waren Joden in Duitsland alle burgerrechten al ontnomen. Soms bleef vluchten over, anders slechts vervolging en een vernietigingskamp.

In de nacht van 9 op 10 november 1938, precies tussen de 36ste verjaardag van Bernard en de 27ste van Willemina, werden ze gewekt door het ongewone gekrijs van hun twee maanden oude eerstgeborene. Ze lag op één van de voorste kamers op het westen. Ze kon niet wakker zijn geworden van het gerinkel van glaswerk, het lawaai van vallend puin, de reuk van rook en

branden en het onmachtige schreien en schreeuwen om hulp bij de oosterburen. Zo snel kon de wind de onheilsboodschap toch niet brengen?

Voelde ze in de nachtelijke stilte de van verre naderende barbarij?

Was het de atmosfeer?

Hingen de verstikkende gassen en dampen van de Kristalnacht hier al in de lucht?

Toeval?

De sfeer in het buurland was al een lange tijd vergiftigd.

Tot telefoon, radio, televisie, krant of internet had nauwelijks iemand toegang, als het al bestond.

Men had het meer van horen zeggen, verschillende geruchten.

Dat synagogen, Joodse begraafplaatsen en ziekenhuizen, duizenden winkels en bedrijven werden verwoest, op het moment dat Bernard en Willemina hun dochtertje veilig bij zich in bed namen, vernamen ze pas later. Het was toen al onvoorstelbaar veel erger geworden. De Übermensen van het beoogde derde rijk zouden het vervuilde milieu voor eens en altijd reinigen. Gezuiverde lucht voor de verhevenen, gas voor de miljoenen onderkruipsels dezer aarde.

Naziegeboefte, heersers over aard en bodem, volk en vaderland.

In jouw geboortjaar, eenenzeventig jaar later, nam een Duitse paus geëxcommuniceerde bisschoppelijke ontkenner van de gaskamers, weer in genade aan. Pas na grote druk van de huidige Duitse bondskanselier Angela Merkel bond de gezegende pro forma en voor de Bühne weer enigszins in.

SPIL

Over niet al te lange tijd maak jij je van je moeder los. De navelstreng wordt doorgeknipt. Jij derde spaak bent dan geboren. Verbonden met de naaf van het gezin draai je aan dat wiel het leven in.

Je waant je zelf al snel de as, de spil, waarom het draait. Dat egocentrische gevoel komt uit je zelf en is normaal. Maar vanaf het begin ontwikkelt zich ook een andere kant. Je wordt verplaatst van liggend naar zittend en rechtop. Later draai je zelf van je rug op je zij en op je buik. Je grijpt, pakt vast en voelt overal aan. Je gaat zitten, kruipen en leert lopen.

Voortdurend neem je andere posities in.

Je gaat meer begrijpen van alles om je heen. Je neemt reëler waar en leert andermans gevoelens herkennen.

Je lichaam groeit, maar ook je inlevingsvermogen.

Het lukt steeds beter je te verplaatsen in hoe anderen waarnemen, denken en voelen.

Zo kun je spil worden in de eigenlijke betekenis van het woord. Op oudere leeftijd kan die functie weer afnemen. Sommige ouderen keren zelfs volledig in zichzelf terug.

Je omama Willemmina werd na haar trouwen een echte spil. Zelf zag ze dat niet eens zo sterk, haar omgeving des te meer.

De eerste jaren in het grote nieuw gebouwde huis waren fantastisch. Met haar schoonmoeder Antonia kon ze goed overweg. Schoonzus Bertha ging haar eigen gang. Zij woonde met Antonia in hetzelfde huis en hadden hun eigen verblijven. Binnendoor, zowel beneden als boven, konden ze weliswaar bij elkaar komen, maar ze overliepen elkaar niet.

De warmte van de kachels in de kamer, de winkel en de salon zorgden met het fornuis in de keuken, dagelijks voor een aangename temperatuur. Dat was een verademing vergeleken met de tochtige deel op de boerderij waar de warmte vooral van de koeien moest komen.

Hartverwarmend was het 's avonds onder de dekens. Vooral op maandagavond als op de grote zolder alle was te drogen hing. Op zondagavond vulden ze samen de fornuisput in de schuur met emmers water. Ze stookten hem op met samengeperste houtkrullen uit de timmerwerkplaats van de overburen. Wekelijks sleepte Bernard de volle jutezakken over de straat, door de gang naar achteren. 's Nachts kon de was weken. De andere morgen boende ze tot alles door de mangel kon.

Ver in de namiddag, als alles aan de drooglijnen hing, konden de klompen uit. 's Avonds later trok ze haar dikke sokken en lange wollen kousen uit.

Trillend soms over haar hele lijf, niet van de waterkou, maar van het vooruitzicht op de warmte die haar stond te wachten, lag ze vaak als eerste in hun kooi. Ze hoorde de geluiden in het huis verstommen. Het omdraaien van de sleutel in het slot van de zolderdeur was het teken dat ze het rijk alleen hadden.

Vanuit het slaapgedeelte van zijn zus en moeder konden ze niet meer gestoord worden.

Over de indeling van het huis had haar liefde nagedacht.

Met het doven der lichten, als Bernard naast haar schoof, naderde hun tedere, hartstochtelijke enultieme maandagse moment van samenzijn.

Amper negen maanden later werd hun liefde bekroond. Gelukkig niet eerder. De katholieke moraal zou het hen knap lastig gemaakt hebben. Gemeenschap voor het huwelijk werd niet slechts afgedaan met ‘foei.’

De bekroningen volgden zich in snel tempo op. Bij de geboorte van de vijfde op 23 januari 1944, ging het bijna mis. Je omama kreeg trombose en redde op het randje uiteindelijk haar leven.

Verzwakt zag ze graag even af van verdere zwangerschappen. Daar waren ze echter niet alleen de baas over.

Ten eerste waren er geen voorbehoedsmiddelen. Op de tweede plaats informeerde de pastoor van de parochie bij huisbezoek nadrukkelijk en onverholen hoe het ermee stond.

Kon er al een nieuwe dopeling worden verwacht?

‘Nou, meneer pastoor, mag ze wat op verhaal komen.’

Zo’ n opmerking was op het randje.

‘Laat haar de kerkgang houden.’

Dat was vroeger de eerste gang naar de kerk na een bevalling. De moeder ging te biecht en kon na de zuivering de heilige communie ontvangen. Daar kreeg Wilhelmina te horen dat periodieke onthouding geoorloofd was of, oogluikend, ‘voor het zingen de kerk uitgaan.’

De schroeven werden aangedraaid.

Berekenend samenzijn, als dat al mogelijk was of ze moesten elkaar verlaten terwijl ze op het punt stonden als nachtegalen hun liefde te bezingen.

Ja, ja, kom daar tegenwoordig nog eens om. Uitlechten zou jij ze.

Je omama kwam er langzaam bovenop.

Bernard was herstellende van fijt. Dat had hij opgelopen bij het aanbrengen van de kerstversieringen. In drie maanden tijd zweerde de helft van zijn rechterduim weg en verdween het spaargeld aan hulpen voor in de salon en achter in de huishouding.

Berooid hielden ze het hoofd boven water in de laatste oorlogsjaren, vooral dank zij de ondersteuning van Jans en Fenken. Clandestien werd hen vlees, melk en boter gebracht.

Door het bos waar Willemina haar lief voor het eerst had gekust, fietste Bernard nu met een jonge big voor in een mand om in een verborgen ruimte achter het schuurtje, vet te mesten.

Destijds met zijn Mien was hij ontspannen en zeker van zichzelf. Nu kneep hij hem als een ouwe dief. Als het jonge varken zich maar stil hield. Als hij maar geen landwachters, N.S.B. ers of Duitsers tegenkwam. Honger hadden ze niet, wel angst bij razzia’s, bombardementen en huiszoekingen. Om zich heen zagen ze hun joodse buurtgenoten verdwijnen, de V1 en V2 verschijnen als voorlopers van het ruimtevaart- en satellietentijdperk decennia later.

Elf jaar na haar victory march op Fenken, was Willemina er al lang achter gekomen, dat het pad van de modale burger niet over rozen ging.

Het was ploeteren van 's morgens vroeg tot 's avonds laat om de zaak en het gezin draaiende te houden. Af en toe had ze even tijd voor een verzetje in de salon. Even weg uit de keuken of de kamer achter. Even wat andere gezichten, geluiden, even wat meer licht, lucht en ander leven. De romantiek van de maandagmiddagen, -avonden en - nachten had jaren geleden al sluipenderwijs plaats gemaakt voor oververmoeid de rust zoeken van een zeer welverdiende slaap.

's Morgens vroeg weer op.

Fornuis en kachels stoken, kinderen kleden, voeden en als het even kon, als ze maar enigszins de leeftijd hadden, de deur uit helpen. Acht maal negen maanden in verwachting. Tweeënzeventig maanden de facto, zes volle jaren, met alles erom heen, meer dan een decennium. Vooral de naslepen bij de geboorte van de vijfde en de zevende tikten aan.

Ondanks dat alles bleef ze Bernards mooie Mien.

Nog al wat klanten zagen haar graag in de salon verschijnen. Sommigen vergaapten zich aan haar, anderen hoopten op een woord, allen bewonderden en respecteerden haar. Door de wol geverfd, in al die jaren, kon ze meegaan in het plagend elkaar aftasten en op het nummer zetten. Ze was ondanks de schort en het harde leven nog steeds de diva van de Môrrebeand.

Over ongeveer een maand word jij geboren in een tijd dat geboorteregeling net zo is ingeburgerd als vrijen voor het huwelijk. Midden vorige eeuw was zowel het een als het ander uit den boze.

Tussen jou en je broer Pim zit bijna vijf jaar. Waarom je niet eerder bent gekomen, weten alleen je vader en moeder. Heimelijk wilden ze altijd al graag drie kinderen. Je moeder is veertig jaar.

Het wordt hoog tijd voor je, want het risico op complicaties neemt toe naarmate ze ouder wordt. Je omama was negenendertig toen haar achtste kind werd geboren. Ze vroeg zich af of ook haar jongste gezond zou zijn. Daar kon ze pas achter komen bij de geboorte.

Bij jou ligt dat anders. In de eerste maanden van de zwangerschap werd je goed gevolgd. Vooral de echo's stelden gerust. Je zag er prima uit, alles ontwikkelde zich zoals het gewenst is en je moeder voelt zich prima met jou in haar buik.

Wát als dat niet zo was geweest?

Stel dat je nekplooi aangaf, dat er verhoogde kans op het syndroom van Down bestond. Dat je een mongooltje zou kunnen zijn. Of erger, dat je een open ruggetje had, zodanig dat de bogen van je lendenwervels nooit zouden dichtgroeien. Nog erger dat je eigenlijk nooit zou kunnen lopen, praten en denken, maar slechts kon vegeteren in een verpleeginrichting.

Tegenwoordig kunnen ouders dan besluiten de zwangerschap af te breken. In de tijd dat je omama zwanger was kon dat niet. Een dergelijke gewetensvraag hoefde men zich toen niet te stellen. De natuur loste het onbekende probleem soms voortijdig op door een miskraam. Vaak

werd het gehandicapte kind geboren in een omgeving waar het liefdevol werd ontvangen en verzorgd, soms ook niet.

Moesten je ouders bij zichzelf te rade gaan?

De vraag naar je wel en wee lag er wel, maar gelukkig was en ben je supergezond.

In 1950 zetten Bernard en Willemmina de achtste en laatste kroon op hun werk. Het was vijf jaar na de oorlog.

Europa was gespleten in een communistisch Oostblok en het vrije westen. In beide delen likte men de wonden. Men verdrong of verwerkte het verdriet over de grote verliezen en begon aan de wederopbouw.

De microwereld van je omama en opapa was compleet. Ze zetten alle zeilen bij voor de verdere opbouw ervan. Hun acht opgroeiende kinderen moesten zich optimaal kunnen ontwikkelen. Dat lukte. Ze werden administratrice/verpleegkundige, directeur HEAO/Hogere Hotelschool, onderwijzer/onderwijskundige, kleuterleidster, banketbakkerszakenvrouw, zorgmanager, neerlandicus/conrector en orthopedagoge. Je omama was er apetrots op, want het volgen van dat soort opleidingen lag eigenlijk niet binnen de financiële mogelijkheden. Met bovenmenselijke inspanningen, gemeten naar huidige maatstaven, was ze samen met Bernard daar vijftien á twintig jaar druk mee. In de tuin verbouwden ze de groente en op het stukje land even buiten de bebouwde kom, de benodigde aardappelen. In de kelder werden jaarlijks de volle weckflessen en de aardappelen opgeslagen. Het vlees van het geslachte varken werd ingeweekt, tot worst verwerkt of ingepekeld. Vers vlees kwam af en toe ‘van de slacht’ uit Enter of uit de slagerswinkels van klanten die tevreden gehouden moesten worden. Meestal was dat afgeprijsde soort.

Eenmaal per jaar tijdens het kerstontbijt en –diner, bracht ze harde metworst en hoogwaardige biefstuk op tafel. Niet voor iedereen een hele, maar voor elk een plakje: feest.

Maandelijks kwam de naaister een hele dag om van afgedankte jassen, broeken, colberts en dergelijke van de burens, weer passende kleding voor tien mensen te maken. Dat waren bijzondere en drukke maandagen, maar ook gezellige met de opgewekte en druk pratende Mientje van de Paander. Het gaf afleiding en een voldaan gevoel dat iedereen er weer toonbaar uit zag en naar school kon.

Met kunst en vliegwerk financierden ze het volgen van voortgezet onderwijs voor de acht. Voor de oudste betekende dat avondonderwijs. Overdag werkte ze als administratrice bij verschillende bedrijven. Haar verdiensten waren onontbeerlijk om het toenemende aantal klantjes voor voortgezet onderwijs te kunnen bedienen.

In het onderhoud van de oudste zoon, de priesterstudent, werd de parochie geacht bij te dragen. Je omama heeft dat nooit ervaren als erg substantieel. Het kwam er al snel op neer dat je opa als tweede zoon de plaats van de kappersknecht ging innemen in de namiddagen, op de

donderdagavond en 's zaterdags, veelal geassisteerd door zijn zusjes. De loon- en andere kosten voor de knecht, drukten niet langer op het budget.

Geld om zich te verzekeren tegen arbeidsongeschiktheid bij ziekte of iets dergelijks was er niet. Gelukkig bleef hen dat onheil verder bespaard totdat de meeste kinderen konden bijdragen in het onderhoud of op eigen benen stonden.

Maatregelen nemen voor de ouderdomsvoorziening was er niet bij. In 1947 kwam weliswaar de Noodwet Ouderdomsvoorziening van Willem Drees. Zelfstandigen mochten daar echter slechts een beroep op doen als ze konden aantonen over onvoldoende middelen te beschikken. Voor de fiscus konden ze al niet waarmaken dat er zo weinig inkomsten waren en er toch met zijn tien van leefden, laat staan voor de armenkas.

De belasting geloofde de wijze van touwtjes aan elkaar knopen niet. Dagenlang zat een inspecteur ter observatie in de salon, ging de kelder en de tuin in, om ten slotte met eigen ogen te constateren hoe het onmogelijke toch waargemaakt werd. In 1957 kwam de verlossende Algemene Ouderdomswet, de AOW. Iedereen kon voortaan op 65-jarige leeftijd 'trekken van Drees.' Dat was een zorg voor de toekomst minder. Die ambtenaren van de armenkas hoefden ze niet als pottenkijkers te gedogen.

Het burgerschap, zoals ze zich dat had voorgesteld, leek verder weg dan ooit.

Zou het een droom blijven?

Nee, maar ze moest er wel op wachten tot 1972 toen haar geliefde stierf. Ze was nog geen zestig jaar. Er kwam net wat meer uitzicht op een wat 'luxer' leven. Ze legde hem ter ruste op het katholieke kerkhof, in het zicht van de strategische plaats die Bernard had uitgezocht voor hun eerste afspraakje.

Het graf liet ze bedekken met brokstukken marmer, gezaagd uit de toilettafel van zijn kapsalon, waaraan ze haar eerste moderne kapsel van hem had gekregen.

Het leek alsof het zo moest zijn. Eerst afscheid nemen van haar geliefde burgerman, voordat ze zelf het zo gewenste burgerschap kon bereiken.

Je opapa's overlijden was een mijlpaal.

Willemina begon haar derde leven.

Haar jeugd in Enter had ze achter zich gelaten met de afgeknipte haren op die maandagmiddag begin jaren dertig. Haar leven als kappersvrouw eindigde op de grafzerk van haar man.

Ze werd niet alleen de spil voor haar acht kinderen, ook voor de vrienden en vriendinnen die ze om zich heen verzamelde en voor een ontheemde, geestelijk labiele plaatsgenoot. Zijn priesterstudie had hem in de problemen gebracht. Ze nam de ontredderde op in haar nieuwe huis aan de bosrand dicht bij de plek waar ze haar lief de eerste kus gaf. Ze werd maatschappelijk actief, lid van het dameskerkkoor, van verschillende informele kaartclubjes en gespreksgroepen. Ze begon zelfbewust een nieuw leven als sociaalvaardige alleenstaande vrouw. Per fiets en met haar Dafje trok ze er op uit.

Ze werd burgeres optima forma.

Je omama Willemina nam deel aan de samenleving in haar ruime leefomgeving. Indrukwekkend was haar bijdrage aan zorg, vooral naar haar inwonende plaatsgenoot. Ze dacht na over zichzelf en keerde zich naar buiten. Zij het met respect en met pijn in het hart, besloot ze op een gegeven moment het lidmaatschap van de KRO op te zeggen, omdat hun radiogids en uitzendingen te 'populair' werden. Ze nam een abonnement op de NCRV gids. De VPRO- of VARA gids was nog een brug te ver. Tros of AVRO te oppervlakkig.

Het was een omslag van jewelste.

Het thema burgerschap staat momenteel, zevenendertig jaar later en vlak voor je geboorte, in het brandpunt van de belangstelling. Acceptatie en integratie zijn onderwerp van heftige discussies in de steeds verder globaliserende wereld waar jij binnenkort in floept.

Je omama voelde intuïtief aan wat burgerschap inhoudt.

Op haar tachtigste moest ze het autorijden vaarwel zeggen.

Ze verhuisde naar een aanleunflat bij verzorgingshuis De Parkstede op steenworp afstand van haar uiteindelijke rustplaats. Als kostbaas van de ex-priesterstudent zorgde ze ervoor dat hij eveneens een aanleunflat kreeg toegewezen, ook al was hij eigenlijk nog te jong voor een verzorgingshuis.

Zonder poeha had ze het geregeld met de directrice van De Parkstede met wie ze in een koortje zong, en met de voorzitter, een collega-kapper van haar lief.

Ze overleefde twee van haar dochters en je oma.

Die vreselijke ervaringen overtroffen het verdriet over het overlijden van Bernard, haar ouders, broers en zus, de velen in haar familie en anderen in haar omgeving. Bij hun heengaan voelde ze dat ze langzaam als enige overbleef, de natuur haar gang ging, maar haar dochters...

Zaterdagavond zeventien augustus 1986 schrok ze wakker van ongewoon geluid in de woonkamer en gestommel op de trap. Inbrekers? Bang was ze niet, toch werd ze bevangen door een onheilspellend gevoel. Verkramppt van spanning zag ze, rechtop gezeten in bed, twee van haar kinderen binnenkomen. 'Wat is er in godsnaam aan de hand?'

Ze zag de ontdane gezichten. Ze voelde nauwelijks dat hun armen zich aan weerszijden om haar heen sloten.

'Annie is vannacht verongelukt.'

De lawine van emoties overviel haar zo, dat ze amper nog wat voelde. Kreunend, adem te kort komend, kon ze zacht stamelend het nauwelijks verstaanbare ene woord uitbrengen: 'Dood?'

Het rauwe krijsende 'Nee, nee, nee...', ging over in door merg en been gaand huilen en in dodelijk vermoeid zacht schreien.

Geknakt liet ze zich aankleden. Asgrauw, tollend op haar benen, zeeg ze daarna met grote, holle, starende, roodomrande ogen, terug op de rand van haar bed. Nee, nee, nee, haar zo beminde kind.

Van alles begon door haar hoofd te schieten: haar vijfde waarvoor ze bij de geboorte bijna was gestorven, haar zakendochter, de oogappel van haar lief, de onontbeerlijke moeder van een enigst kind, kleindochter van nog maar acht.

De krachten vloeiden uit haar weg. Tweeënveertig jaar geleden had ze het gevecht gewonnen tegen het dreigende wegzakken in een amorfe, emotionele toestand van nauwelijks nog bewustzijn. Nu voelde ze zich opnieuw leeggestroomd, maar kwelden tevens de gedachten en wirwar van beelden. Zulke brokken in de keel, die niet te tillen zware last, kende ze toen niet. Langzaam werd ze de steun van de armen van haar beide kinderen gewaar. Ze begon de strelingen van hun handen op haar rug, nek en hoofd te voelen. Ze kwam wat bij.

Gedrieën schuifelden ze naar de kamer. Daar op de bank gezeten, begon ze vragen te stellen over de toedracht. Het floers van nevel in haar ogen trok wat weg, toen ze vernam dat haar kleindochter niet in de auto had gezeten en haar schoonzoon buiten levensgevaar op de intensive care lag.

Het verdriet was zo groot, dat ze het onmogelijk naar buiten kon verwerken. Daar moest ze in zichzelf mee aan de slag. Dat is iets anders dan het verdringen of opkroppen. De vijfenzeventigjarige spil nam de verloren spaak in zich op. In her-in-nering draaide ze verder mee in haar leven dat doorging, nog veertien jaar.

Twee jaar voor het einde dreigde het wiel te bezwijken.

De dochter die ze levenslang als zorgenkind had ervaren, met wie ze door veel dalen was gegaan, die ze uit een coma had zien komen na een suïcidepoging, die ze weer had zien opbloeien en eindelijk gelukkig zag, vocht tevergeefs tegen leukemie. Ze stond haar bij, maar kon net zo min als vroeger, greep krijgen op wat gebeurde. Graag had je omama het van haar dochter overgenomen, maar ze moest het onaanvaardbare accepteren. Een aantal maanden later werd nog eens hetzelfde van haar gevraagd, toen je oma uit haar lijden was verlost.

Ze bleef op de been en hield het wiel nog ruim anderhalf jaar draaiende. Tot de nacht van maandag op dinsdag vierentwintig oktober 2000.

De maandag was in haar leven altijd dé dag van de week geweest, zoals je wel begrepen hebt. Vanzelfsprekend koos ze die als haar laatste dag.

Ze had er weer een energievretende feestdag van gemaakt met 's morgens verjaardagsvisite, 's middags kaarten en 's avonds een indringend gesprek met de ex-kostganger/-priesterstudent die haar altijd nog als zijn toeverlaat beschouwde.

Vermoeid moet ze zijn geweest, want ze vroeg hem rond half tien op te stappen en eventueel de volgende morgen het 'consult' voort te zetten. Ze had niet meer de puf zich in de koude slaapkamer uit te kleden. Tegen haar gewoonte in, legde ze haar kleren op de bank in de woonkamer. Vermoeid nestelde ze zich in bed, waar ze de volgende morgen, vredig ingeslapen, werd gevonden.

Ze ligt begraven bij haar lief. De grafzerk bestaat niet meer uit de marmerstukken van de toilettafel uit de kapsalon. Tot het laatst hield je omama de touwtjes zelf in handen. Na haar overlijden moest de deksteen worden vervangen door een zerk van lang en dik natuursteen, die recht deed aan de burgerstatus die ze had bereikt.

Dat was je omama Willemien of Mien zoals ze ook wel werd genoemd..

Ze waagde sprongen, hoorde bij vele groepen, nam gelegenheden te baat, werd spil.

Van die strijdbare, trotse vrouw heb jij ook iets in je, door je moeder, haar ouders en voorouders.

Van je temperament wordt binnenkort al wat zichtbaar. Dat heb je niet van vreemden. Vanaf dag één begin je een karakter te ontwikkelen. Je leeft in een andere tijd dan je omama. De omstandigheden zijn anders, de mogelijkheden groter. Eén ding is hetzelfde.

Ook jij komt van verre.

De tijd baart rozen.